Tadqiqot.uz

YANGI O‘ZBEKISTON: ILMIY TADQIQOTLAR

CONFERENCES.UZ

2026

DAVRIYLIGI: 2018-2026

DUNYODA BIRINCHI KASHF ETILGAN SAMOLYOT

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES | RESPUBLIKA KO‘P TARMOQLI ILMIY KONFERENSIYA

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJIY OLIY TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-O‘QITUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR, MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

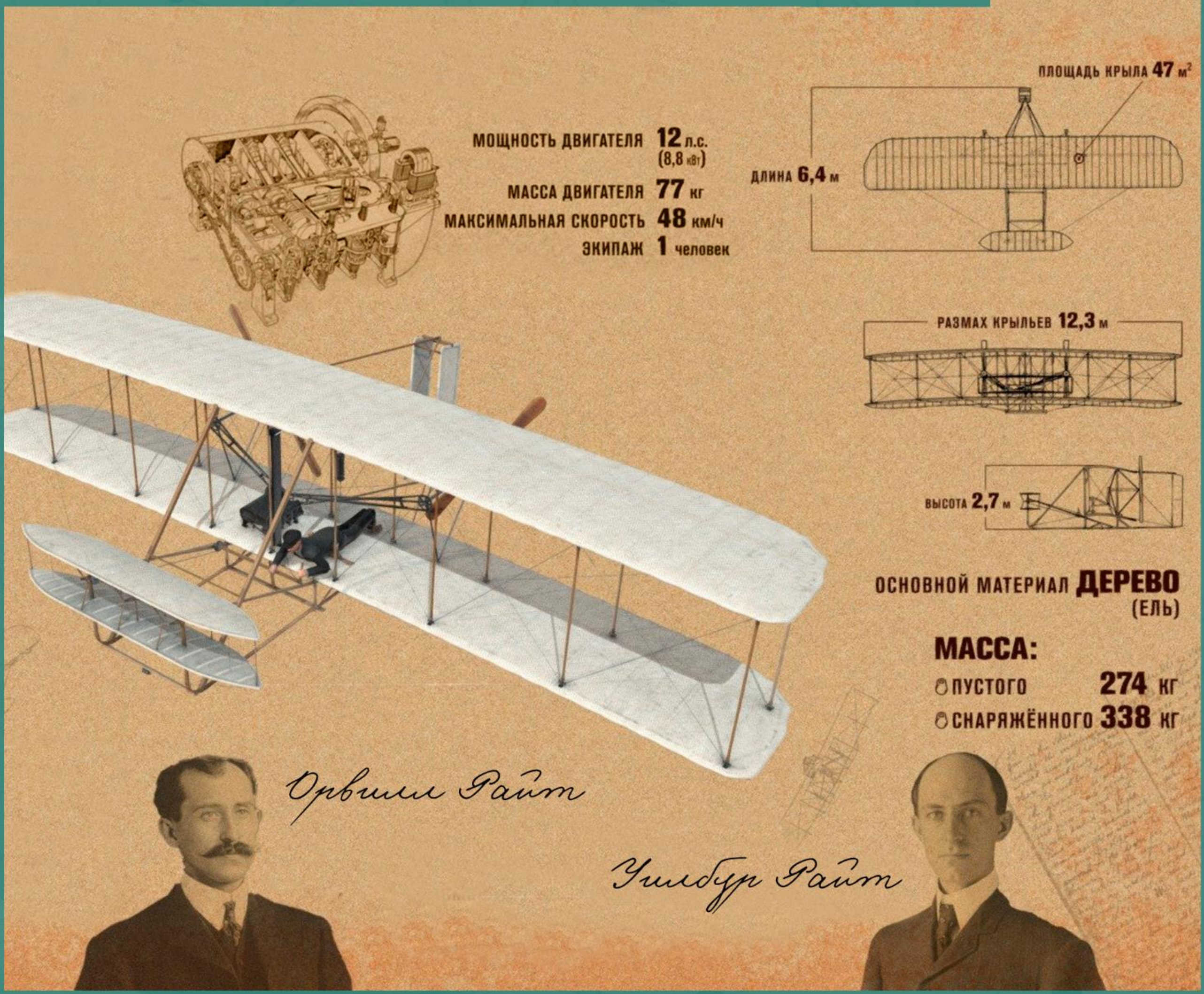

TOSHKENT SHAHAR, AMIR TEMUR KO‘CHASI, PR.1, 2-UY.

+998 97 420 88 81
+998 94 404 00 00

WWW.TAQIQOT.UZ
WWW.CONFERENCES.UZ

APREL №87

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР 1-ҚИСМ

НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН: НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЧАСТЬ-1

NEW UZBEKISTAN: SCIENTIFIC RESEARCH PART-1

ТОШКЕНТ-2026

УЎК 323(575.1)(063)
КБК 66.3(5Ў)я43
И-18
DOI 10.5281/zenodo.11390854

«ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: Илмий тадқиқотлар» [Тошкент; 2026]

«Янги Ўзбекистон: Илмий тадқиқотлар» мавзусидаги республика 87-кўп тармоқли илмий маърифий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрель 2026 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2026. – 137 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Ҳаракатлар стратегияси — Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган етти устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофиқ: — илмий изланиш ютукларини амалий-тажриби жиҳат йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.
Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талабалар-иштирокчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилиб бориб, унда таълим тизимида илғор замонавий ёндашувлар, натижалар, муаммолар, ечимлар, статистик вазиятлар ва илмий-тараққиётнинг истиқболли режалари таҳлил қилинади конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонови, ю.ф.д., доцент

1.Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши -
Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар -
Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидаги изланишлар –
Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни-
Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви-
Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети "Беш муҳим ташаббус" маркази раҳбари)

6.Журналистика-
Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар –

Самигова Умида Хамидуллаевна (“Kinder land of Asia” НТМ ўқув ва тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари)

8.Адабиёт-
PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни -
Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар -
Турсунназарова Эльвира Тахировна (Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, таржимонлик факультети, инглиз тили амалий таржимаси кафедраси в.б.доценти, PhD)

11.Жисмоний тарбия ва спорт-
Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши -
Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши -
Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)
14.Тасвирий санъат ва дизайн-
Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт-
Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар -
Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари -
Доцент Сохадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар –
Зупарова Зулфия Ахрор қизи DSc (Тошкент тиббиёт академияси фармакология кафедраси доценти, фармацевтика фанлари доктори)

19.Фармацевтика
Жалилов Фазлиддин Содиқович DSc (Альфраганус университети, фармацевтика ва кимё кафедраси мудири, фармацевтика ва кимё фанлар доктори, профессор)

20.Ветеринария
Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

21.Кимё фанлари ютуқлари -
Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар -
Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари -
Проф. Хамидов Мухаммадхон Хамидович "ТИИМСХ"

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар -
Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География- Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси
© Tadiqiqot.uz

Page maker/Верстка/Сахифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакции журнала.
www.tadqiqot.uz
ООО Tadiqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of
www.tadqiqot.uz
Tadiqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ҲУҚУҚ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: ИҚТИСОДИЙ НИЗОЛАРНИ СУДГАЧА ҲАЛ ЭТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Тухтаев Камолиддин Ибрагимович
Сурхондарё вилоят судининг
иқтисодий ишлар бўйича судьяси

Аннотация:Ушбу мақолада жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини самарали ҳимоя қилишда медиация институтининг ўрни, унинг иқтисодий низоларни судгача ҳал этишдаги аҳамияти ва Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 20 октябрдаги ЎРҚ-1089-сонли Қонуни билан Иқтисодий процессуал кодексга киритилган янгиликлар таҳлил қилинган. Медиатив келишувни мажбурий ижро этиш учун ижро варақаси бериш тартиби, аризани кўриб чиқиш муддатлари, рад этиш асослари ва мазкур нормаларнинг амалий натижалари ёритилган. Мақола медиациянинг суд юкламасини камайтириш, тарафлар ўртасида ихтилофни муроса асосида бартараф этиш ҳамда инвестициявий муҳит барқарорлигини таъминлашдаги ҳуқуқий аҳамиятини очиб беради.

Калит сўзлар: медиация, медиатив келишув, иқтисодий суд, ижро варақаси, низони судгача ҳал қилиш, инвестиция, процессуал кафолатлар.

Кириш

Ҳозирги шароитда низоларни фақат суд тартибида ҳал этиш усули ҳар доим ҳам энг мақбул ечим бўлиб қолмайди. Ривожланган давлатлар амалиётида тарафларнинг ихтиёрий келишувига асосланган, тезкорлик, иқтисодий тежамкорлик ва ишончлиликни таъминлайдиган муқобил ҳуқуқий механизмлар кенг қўлланилмоқда. Ана шундай самарали институтлардан бири медиация бўлиб, у низонинг моҳиятини сақлаб қолган ҳолда тарафлар ўртасида мувозанатли ечимга эришиш имконини беради.

Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 20 октябрдаги ЎРҚ-1089-сонли Қонуни билан Иқтисодий процессуал кодекс ва “Медиация тўғрисида”ги Қонунга киритилган ўзгартиришлар мазкур институтнинг амалий қўлланилиш доирасини кенгайтирди ҳамда медиатив келишувнинг мажбурий ижросини таъминловчи процессуал тартибни аниқлаштирди. Бу эса, айниқса, тадбиркорлик субъектлари ва хорижий инвесторлар иштирокида юзага келадиган иқтисодий низоларда аҳамиятлидир.

Медиациянинг иқтисодий муносабатлардаги ўрни

Медиация — тарафлар ихтиёрига таянган, холис медиатор иштирокида олиб бориладиган музокара жараёни бўлиб, унинг асосий вазифаси тортишувни даъво тартиби ёки узоқ суд муҳокамасига қараганда қисқа муддатда, кам харажат билан ва тарафлар манфаатини инобатга олган ҳолда

ҳал этишдан иборат. Иқтисодий муносабатларда бу институт шартномавий интизомни мустаҳкамлайди, ҳамкорлик алоқаларини сақлаб қолади ва бизнес муҳитидаги ишончни оширади.

Медиациянинг ҳуқуқий моҳияти шундаки, келишув суд қарори каби мажбурий ижро этиладиган ҳал қилув эмас, балки тарафларнинг ўзаро розилиги билан шаклланган ечим ҳисобланади. Шу боис медиация иқтисодий низоларни хал этишда муроса маданиятини кучайтириш, тарафларнинг мустақил қарор қабул қилиш ҳуқуқини ҳурмат қилиш ва давлат судларининг процессуал юкламасини камайтиришга хизмат қилади.

2025 йилги қонунчилик янгиликларининг мазмуни

ЎРҚ-1089-сонли Қонунга мувофиқ, медиатив келишув тарафлар томонидан ихтиёрий равишда бажарилмаган тақдирда, уни мажбурий ижро этиш учун ижро варақаси бериш масаласи манфаатдор тарафнинг аризасига биноан иқтисодий суд томонидан кўриб чиқилади. Мазкур процессуал механизм медиацияни формал келишув даражасида қолдириб қўймасдан, унинг ижросини ҳуқуқий кафолат билан мустаҳкамлайди.

Ариза ёзма шаклда ёки электрон ҳужжат тарзида берилиб, аризачи ёки унинг вакили томонидан имзоланиши шарт. Аризада суд номи, тарафларнинг номи ва манзили ҳамда ижро варақаси бериш ҳақидаги талаб кўрсатилиши лозим. Аризага медиатив келишувнинг асли ёки тасдиқланган кўчирмаси, давлат божи ва почта харажатлари тўланганини тасдиқловчи ҳужжатлар, шунингдек ариза кўчирмаси бошқа тарафга юборилганини тасдиқловчи ҳужжат илова қилинади.

Муҳим жиҳатлардан бири — ариза медиатив келишувни ихтиёрий ижро этиш муддати тугаган кундан эътиборан олти ойдан кечиктирмай берилиши кераклиги ҳақидаги қоидадир. Муддат узрли сабабларга кўра ўтказиб юборилган бўлса, у суд томонидан тикланиши мумкин. Ариза судья томонидан якка тартибда кўриб чиқилиши ҳам ишни тезкор ҳал этишга хизмат қилади.

Ижро варақаси беришни рад этиш асослари

Қонунчиликка мувофиқ, медиатив келишув қонунчиликка зид бўлса, келишув ижроси талаб этилаётган шартлар ўзгартирилган ёки бекор қилинган бўлса ёхуд келишувда белгиланган мажбуриятлар тўлиқ бажарилган бўлса, ижро варақаси бериш рад этилади. Бундай ҳуқуқий ёндашув медиация натижаларини муҳофаза қилиш билан бирга, ундан суиистеъмол қилиш эҳтимолини ҳам чеклайди.

Ижро варақаси бериш рад этилган тақдирда, медиатив келишувни тузган тарафлар низони ҳал қилиш учун иқтисодий судга умумий тартибда мурожаат этиш ҳуқуқини сақлаб қолади. Демак, янги тартиб медиацияни судга муқобил усул сифатида қораламайди, аксинча, унинг ҳуқуқий самарадорлигини таъминлайди.

Амалий аҳамият

Мазкур қонунчилик ўзгаришлари бир нечта муҳим натижани таъминлайди. Биринчидан, тарафлар ўртасидаги низолар қисқа муддатда ва арзонроқ тартибда ҳал қилиниши мумкин. Иккинчидан, судлардаги иш ҳажми

камаяди ва судьялар диққати мураккаб ҳамда ижтимоий аҳамияти юқори бўлган ишларга йўналтирилади. Учинчидан, хорижий инвесторлар учун ҳуқуқий аниқлик ва процессуал кафолатлар кучаяди.

Инвестициявий низоларда энг муҳим талаблардан бири — ишонч ва башорат қилинадиган ҳуқуқий муҳитдир. Медиатив келишувнинг мажбурий ижро этилишига оид аниқ қоидалар мавжудлиги шундай ишончни оширади. Чунки инвестор фақат келишув тузиш имконини эмас, балки унинг амалий ижроси таъминланишини ҳам кўради.

Шу билан бирга, амалиётда аризаларни қабул қилишда ҳужжатлар тўлиқлигини текшириш, муддатни тиклаш асосларини баҳолаш, келишув шартларининг қонунчиликка мувофиқлигини аниқлаш ва ижро доирасини тўғри белгилаш каби масалалар алоҳида диққат талаб қилади. Судья томонидан ҳар бир ишни якка тартибда ва процессуал қоидаларга қатъий риоя этган ҳолда кўриб чиқиш ҳуқуқий аниқликни таъминлайди.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, медиация институтини такомиллаштиришга қаратилган 2025 йил 20 октябрдаги ЎРҚ-1089-сонли Қонун иқтисодий низоларни судгача ҳал этишнинг ҳуқуқий механизмларини сезиларли даражада кучайтирди. Медиатив келишувни мажбурий ижро этиш учун ижро варақаси бериш тартибининг жорий этилиши тарафларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини самарали ҳимоя қилиш, суд юкламасини камайтириш ва бизнес муҳитида келишувга асосланган ҳуқуқий маданиятни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодекси (амалдаги таҳрир).
2. Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 20 октябрдаги ЎРҚ-1089-сонли Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 3 июлдаги ЎРҚ-482-сонли “Медиация тўғрисида”ги Қонуни.
4. lex.uz — Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари миллий маълумотлар базаси.

AYOLLAR JINOYATCHILIGI TUSHUNCHASI, KRIMINOLOGIK TAVSIFI

Dilshoda Saydullayeva
Toshkent Davlat yuridik
universiteti magistranti
saydullayeva2002@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif ayollar jinoyatchiligini umumiy jinoyatchilikdan alohida o'rganish zaruriyati sabablarini, ayollar jinoyatchiligi borasida fanda ilgari surilgan ilk kriminologik nazariyalarni, ayollar jinoyatchiligi atamasini, ayollar jinoyatchiligining dinamikasini tahlil qilib berish orqali mavzuni yoritgan.

Kalit so'zlar: ayollar jinoyatchiligi, deviant xulq-atvor, jinoyatchilik dinamikasi, jinoyatchilikning miqdor va sifat ko'rsatkichlari, kriminologik tavsif, jinoyatchilik.

Dunyo mamlakatlari globallashuv davrida yangiliklarga uchrayotgan, rivojlanayotgan bir vaqtda jinoyatchilik ham o'zining yangi shakllari, zamonaviy usulllarini kashf qilib bormoqda. Ma'lum jinoyatchilik turlari esa borgan sari yosharib borayotgani ham aniq statistik ma'lumotlarda aks etmoqda. Bu esa o'z-o'zidan jinoyatchilikni oldini olishning yangi usullarini ishlab chiqish zaruratini tug'diradi.

Profilaktika qilishning turli yo'llarini ishlab chiqish uchun esa uni amalga oshirishni maqsad qilgan shaxslarni aniqlash, qanday sabablar va shart-sharoitlar ushbu qilmishni sodir etilishiga sabab bo'lishini aniqlash muhim hisoblanadi. Jinoyatlarni turlarga bo'lib kriminologik tahlil qilish samarali natija beradi degan fikrdamiz. Shular orasida, jinsga qarab, guruhlarga ajratish ham keng tarqalgan usul hisoblanadi. Sababi, ayollar va erkaklar jinoyatlari ham miqdoriy, ham sifatiy ko'rsatkichlarga ko'ra bir-biridan farq qiladi[1].

Shuningdek, ayolning deviant xulq-atvori shunchaki oddiy holat emas, bu jamiyatning rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Sababi, ayolning jinoyatga moyilligi farzand tarbiyasi, oilaviy muhit va o'smirlarda ham shunday xulq-atvorning kelib chiqishiga ta'sir qiladi. Shu sababli ayollar jinoyatchiligi kriminologiya tadqiqot yo'nalishlari orasida alohida institut sifatida o'rganilishi lozim deb hisoblaymiz.

Ayollar jinoyatchiligi tushunchasi kelib chiqish tarixi Lamber Adolf Jak Ketle va Chezare Lombrozo kabi olimlar nazariyalariga borib taqaladi. Dastlab, XIX asrda sotsiolog olim A.Ketle ayollar jinoyatchiligiga oid nazariyalarini ilgari suradi[2]. Keyinchalik, Ch.Lombrozo ayollar jinoyatchiligi borasidagi yanada kengroq qarashlari bilan bo'lishdi. Uning fikricha, ayollar jinoyatchiligining erkakalar

[1] Abdurasulova Q.R. Kriminologiya: darslik. - T.: Adolat, 2007. – 143 b.

[2] Кетле А. Человек и развитие его способностей. – СПб.: О.И.Бакста, 1865. – 228 с.

jinoyatchiligidan sekin o'sishi ularning jismonan va ruhan zaifligi, shuningdek, ayol organizmining o'ziga xosligi bilan bog'liq. Ayniqsa, Lombrozo ayollar jinoyatchiligi turli xalqlardagi tajribalar va tadqiqotlarga ko'ra, ko'proq ularning hayz ko'rish davriga to'g'ri kelishini aniqlagan[3].

"Ayollar jinoyatchiligi" atamasining o'ziga to'xtalar ekanmiz, olimlar tomonidan o'rganilganligiga qaramay ushbu atamaga aynan tavsiflovchi, uni izohlovchi tadqiqotchilar kam ekanligiga duch kelamiz. Shunday bo'lsa-da, M.Xo'janazarovaning ushbu yo'nalishda o'tkazgan so'rovnomasi natijasida "xotin-qizlar jinoyatchiligi" ga bergan mualliflik tavsifini keltirib o'tishimiz joiz deb hisobladik: "Xotin-qizlar jinoyatchiligi – muayyan hudud (mamlakat yoki uning ma'muriy-hududiy birligi)da, ma'lum davr (oy, chorak, yarim yil, to'qqiz oy, yil, ikki yil va boshq.)da xotin-qizlar tomonidan (14 yoshdan yuqori) sodir etilgan barcha jinoyatlar majmuini o'z ichiga olgan, belgilangan miqdor va sifat ko'rsatkichlari bilan ta'riflanadigan, yashirin xususiyatga ega, nisbatan ommaviy, obyektiv, tarixiy o'zgaruvchan, salbiy ijtimoiy hodisa"[4]. Darhaqiqat, ayollar jinoyatchiligi ayollar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar umumiy ko'rsatkichlarini o'zida aks ettirgan, miqdorga va va erkakalar jinoyatlaridan farq qiladigan sifat ko'rsatkichlariga ega bo'lgan, yashirin ravishda amalga oshiriladigan, amaliy jihatidan o'zgarib boradigan va jamiyatdagi salbiy xarakterga ega bo'lgan hodisa hisoblanadi. Shuningdek, rus olimi O.V. Radchenko ham quyidagicha tavsif bergan: "Ayollar jinoyatchiligi – jamiyatda sodir bo'layotgan negativ tendensiyalar, axloq normalari va qadriyatlarni buzilishi, ayollarda kechayotgan fiziologik va psixologik o'zgarishlar bilan bog'liq holatlar majmui"[5]. Radchenkoning qarashi Xo'janazarovadan farqli ravishda, asosan, ayollar jinoyatchiligining sabablari va shart-sharoitlari bilan bog'langan. Unda jamiyatda sodir bo'layotgan salbiy o'zgarishlar, axloq normalari va qadriyatlarning buzlishi, ayollar organizmidagi va ruxiyatidagi o'zgarishlar natijasida ayollar jinoyatchiligi kelib chiqishi haqida gap boradi.

Ushbu ikki tavsifni ko'rib chiqqan va soddalashtigan holda, mavzuni tahlil qilib, quyidagi tavsifni nazariyaga taklif qilmoqchimiz: "Ayollar jinoyatchiligi ayollar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar majmui bo'lib, umumiy jinoyatchilikning tarkibiy qismi sanaladi, lekin sabab va shart-sharoitlari, miqdor va sifat ko'rsatkichlariga ko'ra farqlanadi".

Ayniqsa, ayollar jinoyatchiligining miqdor ko'rsatkichlariga to'xtalar ekanmiz, unga ayollar jinoyatchiligining soni, dinamikasi, strukturasi va geografiyasi asnosida tahlil qilishimiz zarurligini anglaymiz. Sababi, aynan shu to'rt element

[3]Ломброзо Ч., Ферреро Г. Женщина преступница и проститутка. М.: Южно-русско книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1897 г. – 477 с.

[4] Хўжаназарова М.М. Хотин-қизлар жиноятчилигининг профилактикасини такомиллаштириш: Дис…фал.фан.док. - Т.: Ўзбекистон Республикаси Ички Ишлар Вазирлиги Академияси, 2024. – 156 б.

[5] Радченко О.В. Криминологические особенности женской преступности // Вестник восточно-сибирского института МВД России, 2010. № 3 (54). 9-12 с.

ayollar jinoyatchiligining real holatini ko'rsatib beradi. So'nggi yillarda ayollar jinoyatchiligi dinamikasi 16,3% dan 11,9% ga kamayganini ko'rishimiz mumkin[6]. Lekin, ushbu ko'rsatkichlar ayollar jinoyatchiligini muammo sifatidagi roli yo'qolayotganini emas, balki, hali hanuz uning doimiy o'rganishlar va jinoyatchiliklar profilaktikasini talab qilishini aks ettiradi.

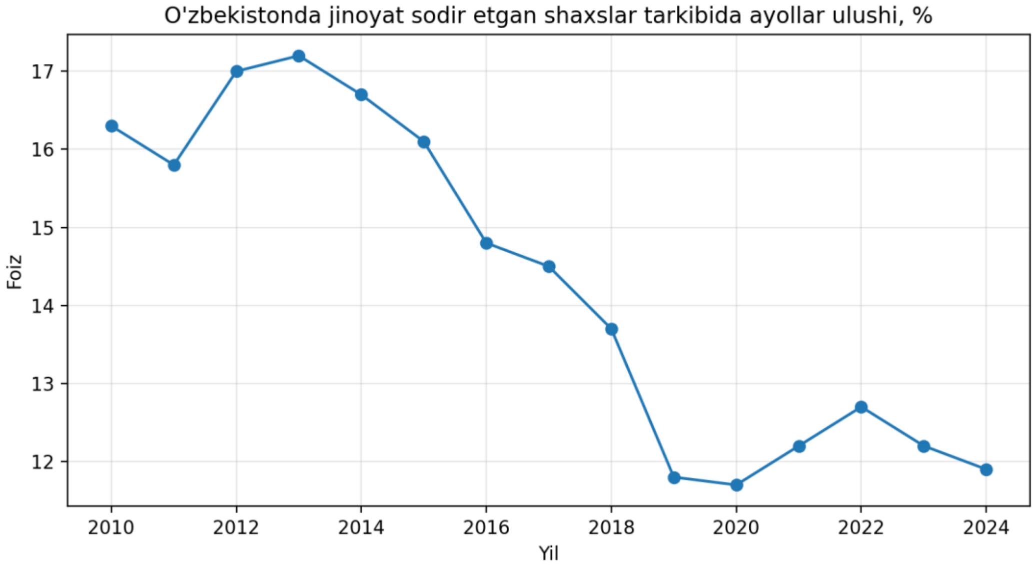

O'zbekistonda jami jinoyat sodir etgan shaxslar tarkibida ayollar ulushi dinamikasi (2010-2024)

Statistikaga yuzlanadigan bo'lsak, mamlkatimizda ayollar o'rtasida, asosan, o'zgalar mol-mulkini aldov va yashirin yo'llar bilan talon-taroj qilish bilan bog'liq jinoyatlarning soni boshqa jinoyatlarga qaraganda balandroq ekanligiga guvoh bo'lamiz. Xususan, 2024-yilda o'g'rilik jinoyatini 1327 nafar, firibgarlik jinoyatini 784 nafar, talonchilik va bosqinchilik jinoyatini 52 nafar, qasddan odam o'ldirish va o'ldirishga suiqasd qilganlar 31 nafar ayol tomonidan sodir etilgan[7]. Ayollar tomonidan shaxsga qarshi jinoyatlar boshqa turdagi jinoyatlarga nisbatan sezilarli kam sodir etilgan.

[6] Jami jinoyat sodir etgan shaxslardan ayollarning ulushi, www.stat.uz

[7] Huquqbuzarlik, www.stat.uz

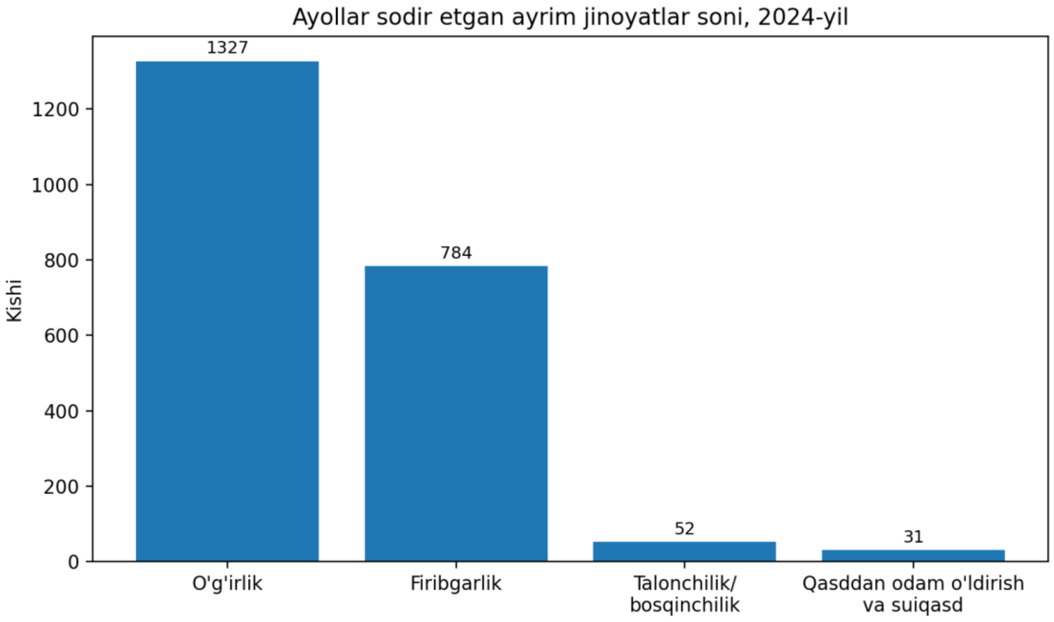

Ayollar sodir etgan ayrim jinoyatlar soni (2024-yil, kishi)

Shuningdek, hududiy ko'rsatkichlarga ko'ra esa Toshkent shahri va Farg'ona viloyatida ko'proq jinoyatlar sodir etilgan. Mos ravishda ko'rsatkichlari 16,6% va 13,1% ni tashkil qiladi[8]. Bu esa asosan, Shahar hududlarda ko'proq jinoyat sodir etilishi bilan bog'liq nazariyalarga muvofiq hisoblanadi[9].

Demak, ayollar jinoyatchiligi umumiy jinoyatchilikning oddiy bir qismi emas, balki, o'ziga xos xususiyatlarga, bir qator sabab vas hart-sharoitlarga, miqdor va sifat ko'rsatkichlariga ega bo'lgan, oila insitutiga bevosita ta'sir o'tkaza oladigan salbiy ijtimoiy hodisa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurasulova Q.R. Kriminologiya: darslik. - T.: Adolat, 2007. – 214 b.
2. Кетле А. Человек и развитие его способностей. – СПб.: О.И.Бакста, 1865. – 228 с.
3. Ломброзо Ч., Ферреро Г. Женщина преступница и проститутка. М.: Южно-русско книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1897 г. – 477 с.
4. Хўжаназарова М.М. Хотин-қизлар жиноятчилигининг профилактикасини такомиллаштириш: Дис…фал.фан.док. - Т.: Ўзбекистон Республикаси Ички Ишлар Вазирлиги Академияси, 2024. – 156 б.
5. Радченко О.В. Криминологические особенности женской преступности // Вестник восточно-сибирского института МВД России, 2010. № 3 (54). 9-12 с.
6. www.stat.uz

[8] Hududlar kesimida jami jinoyat sodir etgan ayollar ulushi, www.stat.uz

[9] Abdurasulova Q.R. Kriminologiya: darslik. - T.: Adolat, 2007. – 35 b.

TASHQI IQTISODIY FAOLIYAT TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Saidmusayev Jasurbek G‘ofur o‘g‘li
Sarbon Universiteti
“Huquqiy fanlar” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Toshkent Davlat Yuridik Universiteti
Mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ichki bozorni himoya qilish davlatning iqtisodiyotga ta’sirining eng muhim sohalaridan biridir. O‘zbekistonning mudofaa qobiliyati bilan bir qatorda tovarlarning raqobatbardoshligiga ega bo‘lish muhimdir. Ushbu maqsadga erishish uchun mamlakat ichida kuchli sanoat bazasini yaratish, huquqiy infratuzilmani vujudga keltirish, xorijiy davlatlar iqtisodiyoti bilan mustahkam huquqiy aloqalarni o‘rnatish, sanoatning samarali sohalarini xorijiy kompaniyalarning insofsiz raqobatidan himoya qilish talab etiladi. Bunday himoya vositalaridan biri tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda tovarlarning ichki bozorini himoya qilish choralari hisoblanadi. Ushbu mexanizmda O‘zbekiston hukumati tomonidan joriy etilgan antidemping, kompensatsiya va maxsus himoya choralari asosiy rol o o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar. Valyuta nazorati, soliq nazorati, bojxona nazorati, demping, antidemping, tartibga solish.

Ichki bozorni himoya qilish tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro savdo munosabatlarining globallashuvi sharoitida ichki bozorni raqobatbardosh mahsulotlar bilan to‘ldirish, milliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoya qilish va import oqimlarini tartibga solish masalalari alohida e’tibor talab etadi. Jahon Savdo Tashkiloti (WTO) ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda dunyo miqyosida qabul qilingan proteksionistik choralar soni 2 300 dan oshgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich so‘nggi o‘n yillikda 70% ga oshgan. O‘zbekiston Respublikasida ichki bozorni himoya qilishga qaratilgan asosiy qonunchilik hujjatlari qatoriga 1997-yilda qabul qilingan “Tashqi iqtisodiy faoliyat to‘g‘risida”gi Qonun, 1998-yildagi “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonun hamda 2021-yilda qabul qilingan “Importni muvofiqlashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar” to‘g‘risidagi Prezident farmoni kiradi. Mazkur huquqiy me’yorlar davlatga ichki bozorda mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash, dampingga qarshi choralar qo‘llash va tarif cheklovlari orqali iqtisodiy manfaatlarni himoya qilish imkonini beradi. Misol uchun, O‘zbekiston bojxona tariflari 2023-yilda ayrim import mahsulotlariga nisbatan 30% gacha oshirilgan bo‘lib, bu choralar mahalliy ishlab chiqaruvchilarning bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, “Tashqi savdoda texnik to‘siqlarni bartaraf etish to‘g‘risida”gi xalqaro kelishuvlar doirasida eksport-import faoliyatini huquqiy tartibga solishning muvozanati ta’minlanmoqda.

Ichki bozorni himoya qilishda raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan bojxona nazorati, import monitoring tizimlari va maxsus iqtisodiy zonalardagi soliq imtiyozlari orqali xalqaro savdo jarayonlarini tartibga soluvchi mexanizmlar tobora keng qoʻllanilmoqda. Shu sababli, mazkur yoʻnalishdagi qonuniy asoslarni chuqur tahlil qilish davlat siyosatini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.Ichki bozorni himoya qilish davlatning iqtisodiy mustaqilligi va milliy manfaatlarini ta’minlashda muhim oʻrin tutadi. Bu jarayon huquqiy asosga ega boʻlib, milliy qonunchilik va xalqaro huquqiy me’yorlar orqali tartibga solinadi. Oʻzbekiston Respublikasida ichki bozorni himoya qilishga qaratilgan huquqiy mexanizmlar “Tashqi iqtisodiy faoliyat toʻgʻrisida”gi Qonun (1997-yil, 17-avgust, OʻRQ-419-son), “Raqobat toʻgʻrisida”gi Qonun (2012-yil, 30-sentabr, OʻRQ-342-son) va Prezidentning 2021-yil 14-iyundagi PF-6243-son Farmoni kabi normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan. Ushbu hujjatlar milliy ishlab chiqaruvchilarni qoʻllab-quvvatlash, dampingga qarshi choralarni joriy etish va tarif cheklovlari orqali ichki bozordagi manfaatlarni himoya qilish imkonini beradi. Jumladan, “Tashqi iqtisodiy faoliyat toʻgʻrisida”gi Qonunning 6-moddasi tarif va notarif choralar orqali importni tartibga solish imkonini nazarda tutadi, “Raqobat toʻgʻrisida”gi Qonunning 8-moddasi esa ichki bozorda adolatli raqobat muhitini ta’minlash uchun zarur boʻlgan yuridik mexanizmlarni belgilaydi.

Prezidentning PF-6243-son Farmonida ichki bozorda mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qoʻllab-quvvatlash maqsadida ayrim import mahsulotlariga qoʻshimcha bojxona tariflari joriy etilgan. Ushbu choralar mahalliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish va importning ichki bozorga salbiy ta’sirini kamaytirishga qaratilgan. Bojxona toʻgʻrisidagi qonunchilikda ham ichki bozorni himoya qilishga qaratilgan maxsus normalar mavjud. Jumladan, “Bojxona toʻgʻrisida”gi Qonunning 23-moddasida eksport va import operatsiyalariga nisbatan maxsus cheklovlar joriy etish huquqiy asoslari belgilangan. Xalqaro miqyosda ichki bozorni himoya qilish Jahon Savdo Tashkiloti (WTO) tomonidan qabul qilingan me’yorlar bilan uygʻunlashgan. WTOning tariflar va savdo umumiy kelishuvida (GATT, 1994) davlatlarga proteksionistik choralarni faqat iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash, milliy xavfsizlik yoki ekologik muammolarni bartaraf etish uchun qoʻllashga ruxsat etiladi. Oʻzbekiston 2021-yildan boshlab WTOga a’zo boʻlish jarayonini faollashtirdi va tashkilot talablariga mos ravishda oʻz qonunchiligini takomillashtirish ishlarini amalga oshirmoqda. Bu jarayon davomida bojxona tariflari, texnik toʻsiqlar va sifat standartlari xalqaro normalarga moslashtirilmoqda. Shu bilan birga, 1980-yilgi Xalqaro savdo shartnomalari boʻyicha Vena konvensiyasi ichki bozorda xalqaro savdo shartnomalarining bajarilishini ta’minlovchi asosiy huquqiy me’yorlardan biri hisoblanadi. Davlat rahbarlarining ichki bozorni himoya qilish borasidagi tashabbuslari ushbu yoʻnalishdagi qonunchilikni rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qoʻllab-quvvatlash, import oqimini cheklash va iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash boʻyicha bir qator dasturlar ishlab chiqilgan. Farmonlar va qarorlarda mahalliy sanoatni ragʻbatlantirish, texnik standartlarni oshirish va

ichki bozorning barqarorligini ta’minlash bo‘yicha aniq chora-tadbirlar belgilangan. Rossiyada esa Vladimir Putin tashabbusi bilan amalga oshirilgan “Importni almashtirish dasturi” mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish va ichki bozorni himoya qilishning muvaffaqiyatli modeli sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu dastur orqali proteksionistik choralar kuchaytirilib, milliy iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash maqsadida bir qator qonun hujjatlari qabul qilingan. Ichki bozorni himoya qilishda milliy va xalqaro qonunchilikni uyg‘unlashtirish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston bu borada xalqaro standartlarga mos keluvchi mexanizmlarni joriy qilib, iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish va xalqaro savdo tizimida faol ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirmoqda. Shu sababli, ichki bozorni himoya qilish davlat siyosatining strategik yo‘nalishi bo‘lib, qonunchilikni rivojlantirish va xalqaro talablar bilan moslashtirish orqali iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash vazifasi dolzarbligicha qolmoqda. Ichki bozorni himoya qilish davlatning milliy iqtisodiyotini rivojlantirish va mahalliy ishlab chiqaruvchilarning manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda proteksionistik choralar muhim huquqiy mexanizmlar sifatida ishlatiladi. Ushbu choralar import tariflari, dampingga qarshi choralar, kvotalar va bojxona to‘lovlari orqali amalga oshiriladi. O‘zbekiston Respublikasining bu boradagi qonunchilik bazasi ichki bozorni muhofaza qilish uchun zaruriy huquqiy mexanizmlarni yaratgan.

Xulosa o`rnida shuni aytish mumkinki, tashqi iqtsidoiy faoliyatni tartibga solish manbalari orqali quyidagi holatlarni ajratib ko`rsatishimiz mumkin: antidemping siyosati har qanday mahsulot ishlab chiqaruvchilarni himoya qiladi, raqobatbardoshlik esa iste’molchilarni himoya qiladi. Boshqacha qilib aytganda, antidemping choralari va davlat tomonidan raqobat to`g`risidagiqonun hujjatlarini buzganlarga nisbatan qo`llaniladigan choralar o`rtasida ba’zi o`xshashliklar bo`lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.1 O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi / / qonun hujjatlari ma`lumotlari Milliy bazasi, 09.02.2021 yil., № 03/21/671/0093.

1.2 O`zbekiston Respublikasining 02.02.2022-yildagi Bojxona kodeksi //qonun hujjatlari ma`lumotlari Milliy bazasi 02.02.2022.,№ 03/22/748/0086.

1.3 O`zbekiston Respublikasining 06.05.2022-yildagi Soliq kodeksi //qonun hujjatlari ma`lumotlari Milliy bazasi 06.05.2022., № 03/22/767/0386.

1.4 O`zbekiston Respublikasining 14.03.2022 yildagi Raqobat to`g`risidagi Qonuni //qonun hujjatlari ma`lumotlari Milliy bazasi 14.03.2022., № 03/22/759/0213.

GIYOHVANDILIK VOSITALARINING NOQONUNIY AYLANISHI SOHASIDA VOYAGA YETMAGAN SHAXSLAR JINOYATCHILIGINING OLDINI OLISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Valijon Sherzod o‘g‘li Sherzodov
“Huquqni muhofaza qilish akademiyasi”
“Tergov faoliyati” magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada giyohvandlik vositalarining noqonuniy aylanishi bilan bog‘liq holda voyaga yetmagan shaxslar jinoyatchiligining kelib chiqish sabablari, huquqiy va ijtimoiy omillari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu sohada mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo‘yicha kompleks yondashuv asosidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: voyaga etmaganlar, ehtiyot chorasi, jinoyat protsessi, tergov, inson huquqlari, qamoqqa olish, kafolat, nazorat.

Аннотация. В данной статье анализируются правовые основы применения мер предосторожности в отношении несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве, условия их применения и проблемы, возникающие в следственной практике. Также изучаются механизмы обеспечения прав несовершеннолетних на основе международных стандартов и национального законодательства и разрабатываются предложения по устранению существующих проблем.

Ключевые слова: несовершеннолетние, мера предосторожности, уголовное судопроизводство, расследование, права человека, задержание, гарантия, надзор

Abstract. This article analyzes the legal basis for the application of precautionary measures against minors in criminal proceedings, the conditions for their application, and the problems arising in investigative practice. Also, mechanisms for ensuring the rights of minors based on international standards and national legislation are studied, and proposals are developed to eliminate existing problems.

Keywords: minors, precautionary measure, criminal proceedings, investigation, human rights, detention, guarantee, supervision.

Voyaga etmagan shaxslar jinoyat huquqi va jinoyat-protsessual huquqda alohida subyekt sifatida e’tirof etilgan bo‘lib, ularning jinoiy javobgarligi, jazoni qo‘llash tartibi hamda tergov jarayonida protsessual huquqlari boshqa toifadagi shaxslardan tubdan farq qiladi. Chunki voyaga etmagan shaxs psixologik va ijtimoiy jihatdan yetuk emas, huquqiy bilimlari cheklangan, o‘z huquq va manfaatlarini to‘laqonli himoya qila olmaydi. Shu sababdan, ularga nisbatan ehtiyot chorasini qo‘llash masalasi alohida ehtiyotkorlik va qonuniylik tamoyillari asosida hal etilishi lozim. So‘ngi yillardagi olib borilayotgan sud-huquq islohotlarining asosiga qonun ustuvorligi, fuqarolarning qonun oldida tengligi, insonparvarlik, adolatlilik va

aybsizlik prezumpsiyasi kabi konstitutsiyaviy prinsiplar poydevor qilib qo‘yilgan. Yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha rivojlanish tarraqiyot strategiyasining eng asosiy masalalaridan biridir. Muhtaram Prezidentimiz yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev voyaga yetmaganlar yurtimiz kelajagi bo‘lmish yoshlarimiz uchun ularning rivojlanishlari sifatli bilim va ko‘nikmalar olishlari, kelgusidagi to‘g‘ri halol va pokiza hayotlari uchun juda ham katta e’tibor berib katta shart sharoitlar yaratib bermoqdalar. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga binoan, fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo‘yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo‘yishga hech kim haqli emasligi qayd etilgan. Ushbu konstitutsiyaviy qoida umume’tirof etilgan xalqaro huquqiy standartlarda ham aks ettirilganligini tan olish kerak. Xususan, 1966 yilda qabul qilingan «Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Pakt»ning 9-moddasi 3-qismiga asosan «Jinoiy ayblov bilan qamalgan yoki ushlangan har bir shaxs sudya yoki qonun bo‘yicha sud hokimiyatini amalga oshirish huquqi bo‘lgan boshqa mansabdor shaxs huzuriga keltirilishi va ayblanayotgan shaxs oqilona muddat ichida ishi sudda ko‘rilishi yoki ozod qilinishini talab qilish huquqiga egaligi qayd etilgan. Shu bilan birga, muayyan hollarda jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qonun xujjatlarida belgilangan asoslar va tartibda muayyan protsessual majburlov va ehtiyot choralari qo‘llanilishi

Voyaga etmaganlarga nisbatan ehtiyot choralarini qo‘llash masalasi huquqiy, psixologik va ijtimoiy jihatdan murakkab jarayondir. Shu sababdan, amaldagi qonun normalarini takomillashtirish, amaliyotda ularga nisbatan yumshoqroq va tarbiyaviy ta’sirga ega ehtiyot choralarini qo‘llashni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa voyaga etmagan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish bilan birga, ularni jamiyatga qayta moslashtirishga xizmat qiladi. Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, qamoqqa olishning «asoslanganligi» shunchalar keng tushunchaki, uning ortida shaxsning O'zbekiston Respublikasining fuqarosi ekanligidan tortib, jinoyatchining xonadonida akvariumda baliqlar qarovsiz qolganligi va ularni boqishga odam yo'qligi holatigacha yetkazib borish mumkin. Shu bilan birga sud tomonidan shaxsni noqonuniy qamoqqa olinganligi yuzasidan qilgan shikoyati faqat «qonuniylik» nuqtai-nazaridan ko'rib chiqilishi va qonunda joriy qilingan qoidalarga asoslanishi kerak, deb hisoblaymiz. Ya'ni, agar qamoqqa olish to'g'risidagi ajrimni tekshirish jarayonida qamoqqa olish ehtiyot chorasi JPK talablariga zid ravishda, noqonuniy qo'llanilgan bo'lsa shaxsni ozod qilish kerak, agarda JPK talablariga javob bersa, qonuniy ravishda iltimos kiritilgan bo'lsa, shaxsni qamoqqa olishning «maqsadga nomuvofiqligi» yoki «asoslanmaganligi» haqidagi vajlar inobatga olinmasligi lozim.

Xulosa o‘rnida, Xalqaro huquqiy normalar, xususan, BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi, Pekin qoidalari va ayrim rivojlangan davlatlar tajribasi (Germaniya, Fransiya, Kanada) shuni ko‘rsatadiki, voyaga etmaganlarga nisbatan qamoqqa olish chorasidan faqatgina “oxirgi instansiya” sifatida va eng qisqa muddatga foydalanish maqsadga muvofiqdir. Amaliyotda esa ularga nisbatan tarbiyaviy, ijtimoiy reabilitatsiya va probatsiya choralarini keng qo‘llash yuqori

samara bergan. O'zbekiston amaliyotida ham ushbu xalqaro tajribani hisobga olgan holda: qamoqqa olishni keskin cheklash, psixologik-pedagogik ekspertizani majburiy tartibga kiritish, probatsiya va ijtimoiy nazorat tizimini rivojlantirish, mahalla va ta'lim muassasalarini jarayonga kengroq jalb etish, maxsus tayyorlangan advokatlar orqali sifatli huquqiy yordamni ta'minlash zarur. Shunday yondashuv voyaga etmaganlarni insonparvarlik ruhida himoya qilish, ularning huquqlarini xalqaro standartlarga mos ravishda kafolatlash hamda jamiyatga qayta moslashuvini ta'minlash imkonini beradi. Natijada nafaqat jinoyatchilikning oldi olinadi, balki yosh avlodning to'laqonli huquqiy tarbiyasi va ijtimoiylashuvi ham ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

2. Inson huquqlari bo'yicha halqaro shartnomalar: to'plam. -Toshkent, 2004. -B.40.

3. "Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqining sudlarga o'tkazilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuni// O'lim jazosini bekor qilish hamda qamoqqa olishga sanksiya berish huquqini sudlarga o'tkazishga oid normativ - huquqiy hujjatlar to'plami". -T., 2007. -B.18-34.

4. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.01.2020 y., 03/20/603/0071-son.

5. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to`g'risidagi kodeksi // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 25.07.2018 y., 03/18/487/1569-son.

6. O'zbekiston Respublikasining ―Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarlikning profilaktikasi to'g'risida‖gi Qonuni //O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 13.09.2019 y., 03/19/567/3737-son. 70

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ ПРИ СОВЕРШЕНИИ КРУПНЫХ СДЕЛОК: ПРЕДЕЛЫ КОРПОРАТИВНОЙ ДИСКРЕЦИИ

Камалова Гулноза Абдубаситовна
соискатель учёной степени PhD по юридическим наукам
Ташкентский государственный юридический университет
г. Ташкент, Республика Узбекистан
e-mail: gulnoza1989@gmail.com

Аннотация: В тезисе анализируется ответственность органов управления при совершении крупных сделок в хозяйственных обществах. Показано, что формальный подход, основанный лишь на нарушении процедуры одобрения, не отражает экономическую природу управленческих решений. Обоснована необходимость учитывать предпринимательский риск, а также стандарты добросовестности и разумности поведения руководителя. Сделан вывод о необходимости баланса между корпоративным контролем и управленческой дискрецией.

Ключевые слова: Крупные сделки, органы управления, корпоративное право, ответственность, разумность, предпринимательский риск

Совершение крупных сделок в хозяйственных обществах представляет собой одну из наиболее значимых форм реализации управленческих полномочий исполнительных и коллегиальных органов. Такие сделки, как правило, выходят за рамки текущей хозяйственной деятельности и способны оказать существенное влияние на имущественное положение общества, структуру его активов, финансовую устойчивость и стратегические перспективы развития. В этой связи особую актуальность приобретает вопрос ответственности органов управления за нарушения порядка совершения крупных сделок и негативные последствия, которые могут возникнуть в результате их заключения.

Действующее корпоративное законодательство традиционно связывает ответственность руководителей с соблюдением установленной процедуры одобрения крупных сделок. Нарушение требований о получении согласия компетентного органа управления нередко рассматривается как самостоятельное основание для признания сделки недействительной и возложения неблагоприятных правовых последствий на должностных лиц общества. Такой подход отражает формально-юридическое понимание института крупных сделок как механизма предварительного корпоративного контроля (1).

Вместе с тем анализ правоприменительной практики и доктринальных источников показывает, что формализация ответственности органов управления исключительно через призму процедурных нарушений не позволяет в полной мере учесть экономическую природу управленческих

решений. Крупная сделка по своей сущности является результатом управленческого усмотрения, реализуемого в условиях неопределённости, рыночных рисков и необходимости оперативного реагирования на изменения экономической конъюнктуры. Предпринимательская деятельность объективно предполагает возможность неблагоприятного результата, который сам по себе не может свидетельствовать о недобросовестности или неразумности поведения руководителя (2).

Автоматическое возложение ответственности на органы управления в случае негативных последствий крупной сделки либо формального нарушения порядка её одобрения способно привести к искажению целей корпоративного регулирования. В условиях повышенных рисков управленческой ответственности руководители нередко занимают чрезмерно осторожную позицию, избегая принятия стратегически значимых решений, даже если они потенциально выгодны для общества. Это негативно сказывается на инвестиционной активности, конкурентоспособности и долгосрочном развитии хозяйственных обществ.

В научной литературе обоснованно подчёркивается, что оценка ответственности органов управления должна выходить за рамки формального анализа соблюдения процедур и включать исследование поведения руководителя с точки зрения стандартов добросовестности и разумности (3). Добросовестность предполагает отсутствие конфликта интересов, направленность действий на достижение интересов общества и его участников, а также соблюдение фидуциарных обязанностей. Разумность выражается в принятии решений на основе достаточной информации, анализа возможных рисков и последствий сделки, а также соразмерности выбранных управленческих мер поставленным целям.

Отдельного внимания заслуживают ситуации, при которых исполнительный орган, обладая достаточной компетенцией для самостоятельного принятия управленческого решения, инициирует рассмотрение соответствующего вопроса вышестоящим органом управления с целью минимизации либо исключения собственной ответственности. В подобных случаях принятие решения общим собранием участников либо иным коллегиальным органом не может рассматриваться как основание для освобождения исполнительного органа от ответственности. Передача вопроса на рассмотрение вышестоящего органа не изменяет распределение компетенций, установленное законом и уставом, и не устраняет фидуциарные обязанности руководителя по добросовестному и разумному управлению деятельностью общества.

В данном контексте представляется обоснованным применение подхода, при котором руководитель не несёт ответственности за неблагоприятный экономический результат крупной сделки, если будет установлено, что при её совершении он действовал в пределах предоставленных полномочий, добросовестно и разумно, исходя из объективной информации, доступной на момент принятия решения. Такой подход позволяет разграничить случаи

управленческой ошибки и недобросовестного поведения, что имеет принципиальное значение для справедливого распределения рисков в корпоративных отношениях (4).

Особое значение данный подход приобретает при рассмотрении соотношения ответственности органов управления и института предпринимательского риска. Крупные сделки нередко заключаются в условиях высокой неопределённости, включая инвестиционные проекты, привлечение кредитного финансирования, предоставление обеспечений и участие в сложных имущественных операциях. Оценка действий руководителя post factum исключительно по конечному результату сделки не отражает реальных условий её принятия и может привести к необоснованным выводам о наличии вины.

Выводы

Ответственность органов управления при совершении крупных сделок не должна носить исключительно формальный характер и основываться лишь на факте нарушения процедуры одобрения. Оценка действий руководителя должна осуществляться с учётом стандартов добросовестности и разумности, характера предпринимательского риска и направленности управленческого решения на интересы общества. Такой подход позволяет обеспечить баланс между эффективным корпоративным контролем и необходимостью сохранения управленческой дискреции, повышает качество корпоративного управления и устойчивость хозяйственных обществ.

Список использованной литературы

1. Маковская А.А. **Крупные сделки и сделки с заинтересованностью: анализ и комментарий законов «Об акционерных обществах» и «Об обществах с ограниченной ответственностью»**. – М.: Статут, 2020.
2. Шиткина И.С. Крупные сделки и экстраординарные сделки: проблемы квалификации и одобрения // *Хозяйство и право*. – 2019.
3. Гутников О.В. **Ответственность органов управления юридического лица**. – М.: Статут, 2018.
4. Jensen M., Meckling W. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure // *Journal of Financial Economics*. – 1976.
5. Камалова Г.А. **Понятие и сущность «крупной сделки» в корпоративном праве. Междисциплинарный электронный научный журнал «Общество и инновации». № 11. 2025 доступно на веб сайте:** https://inscience.uz/

ФАЛСАФА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

RAQAMLASHTIRISH DAVRIDA YOSHLAR IJTIMOIY MUHITIDAGI O‘ZGARISHLAR

Aslonov Jurabek Mansurovich
Navoiy davlat universiteti doktoranti
E-mail: jurabekaslonov03@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi yoshlarning ijtimoiy hayotida bo‘layotgan ijobiy va salbiy o‘zgarishlar, ularning yoshi kattalar bilan o‘zaro ijtimoiy aloqalari haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, ijtimoiy muhit, yumshoq ko‘nikmalar.

O‘zbekistonda yoshlarning ma’naviy qadriyatlarini shakllantirish uchun o‘qitish sifati va zarur ko‘nikmalar murakkab masala va butun jamiyat uchun umumiy muammo deb atalishi mumkin. O‘rta maktabga umumiy qabul qilish amalga oshirilmoqda, bu yerda o‘quvchilarning ko‘pchiligi o‘qish standartlari bo‘yicha kutilgan natijalarga “qo‘llash” qobiliyatida va ularni mulohaza yuritish uchun ishlatishda erishmaydilar [1]. Ish beruvchilar o‘z xodimlarining ko‘nikmalaridan, ayniqsa kognitiv bo‘lmagan ko‘nikmalardan, masalan, “o‘z harakatlari uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish”, “o‘zini o‘zi motivatsiya qilish” va «ijodkorlik»dan qoniqmaydilar [2].

Bugun biz o‘sib kelayotgan avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi yo‘nalishida harakat qilmoqdamiz. Bu jarayonda yoshlarimiz qalbiga ma’naviyatning mohiyatini Vatanga, oilaga, tarixga, madaniyatga va O‘zbekiston xalqining ma’naviy boyligiga muhabbat urug‘larini ekish ustuvor vazifamizdir. Lekin o‘z ildizlarini, xalqining an’analarini bilmasdan to‘liq shaxsni tarbiyalab bo‘lmaydi.

O‘zbekiston hukumati yoshlarning ijobiy rivojlanishi va o‘zini-o‘zi anglashini qo‘llab-quvvatlashga birinchi navbatda e’tibor qaratib kelmoqda. Bunday yuqori e’tibor raqamlashtirish davrida yoshlarning ma’naviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirish qanchalik muhim ekanligidan dalolat beradi.

Allaqachon zamonaviy jamiyatda avlodlar o‘rtasida uzilishni kuzatish mumkin, avlodlararo o‘zaro ta’sir muammosi keskin turibdi. Agar raqamli davrgacha bo‘lgan yoshlar ko‘proq kattalarning fikri, ularning me’yor va qadriyatlariga yo‘naltirilgan bo‘lsa, raqamli yosh avlod – o‘z tengdoshlarining qadriyat va me’yorlari bo‘yicha harakat qilishga intilmoqdalar. Katta avlod tajribasi mavjudlikning yangi, o‘zgargan sharoitlarida to‘liq ishlatilishi mumkin emas. Shuning uchun gender ixtiloflari tobora o‘sib bormoqda va ularning qadriyatlarni o‘zaro ta’siri konfliktliligini kuchaytirmoqda.

Bizning mahalliy tadqiqotchilarimiz yoshlar va oʻqituvchilar uchun taʼlim sohasida raqamlashtirishning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qiladilar. Taʼlimni raqamlashtirishning afzalliklari pandemiya paytida aniq koʻrindi. Dunyo aholisi vaqtining koʻp qismini uyda oʻtkazishga majbur boʻldi va shu bilan birga Internet va telekommunikatsiya hisobiga ishlash va oʻqishni davom ettirdi. Ushbu sharoitlarda mustaqil oʻzini oʻzi rivojlantirish uchun onlayn resurslar yaratildi. Lekin onlayn taʼlimning kamchiliklari ham bor, ular qisqa muddatli onlayn mashgʻulotlarni oʻtkazishga asoslanadi. Shuningdek, oʻqituvchi roli ham oʻzgaradi, bu yerda yangi kompetensiyalarni (masalan, “yumshoq” koʻnikmalar) oʻzlashtirish uning ishining ajralmas qismiga aylanadi [3].

Maʼnaviy qadriyatlar inson va jamiyat hayotida sezilarli ahamiyatga ega. Qadriyatlar shaxs va tashkilotning yadrosini shakllantiradi hamda yoshlarning ijtimoiy faolligiga, uning xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlari va oʻzini-oʻzi idrok etishiga taʼsir qiladi. Texnologiyalar, madaniy siljishlar va iqtisodiy inqirozlar taʼsirida insonning yashash muhiti oʻzgaradi, u inson mavjudligining maqsadini ham oʻzgartiradi. Individual qadriyatlar tizimi har doim jamiyatga xos qadriyatlar bilan bogʻliq. Qadriyatlar individual manfaatlar va ijtimoiy ehtiyojlarni birlashtiruvchi umumiy jarayonga xizmat qiladi. Ushbu munosabatlarning baʼzi elementlari transformatsiyalanganda nima sodir boʻladi? Raqamli madaniyat insoniy qadriyatlarning ahamiyatini oʻzgartiradimi yoki u mutlaqo yangi qadriyatlar tizimini shakllantiradimi?

Yoshlar muhiti ijtimoiy meʼyorlarning raqamli transformatsiyasi jarayonlariga oʻta sezgirligi bilan ajralib turadi. Oʻz yoshi va hayotga munosabati oʻziga xosligi tufayli, yoshlar boshqalarga qaraganda yangi qadriyatlarni tezroq oʻzlashtiradi va raqamli moslashuvga, insonning maʼlum bir raqamli madaniy makonga “kirishiga” koʻproq muhtoj boʻladi.

Bizning davlatimiz allaqachon raqamli madaniyatga oʻtish uchun taʼlimni rivojlantirishga, ayniqsa boshqaruv sohasida ehtiyojni koʻrmoqda. Mamlakat miqyosida raqamli texnologiyalar sohasida ayrim mutaxassis kadrlar tanqisligi mavjud. Shu munosabat bilan matritsali taʼlim muhitini yaratishga ehtiyoj ortmoqda. Ushbu jarayonda universitetlar (davlat va xususiy) raqamli madaniyat yoshlarining oʻziga xosligini hisobga olgan holda ilgʻor texnologiyalardan foydalanish bilan turli oʻqitish shakllari uchun eksperimental platformaga aylanishi kerak.

Oʻzbekiston yoshlari uchun Internet ijtimoiy aloqalarni saqlash, oʻqish yoki ish uchun “foydali” vosita va shu bilan birga “vaqtni behuda oʻtkazish” yoki “yomon taʼsirga” uchraydigan potensial xavfli joy sifatida teng darajada namoyon boʻladi. Zamonaviy oʻzbek yoshlarining ijtimoiy rivojlanishi “gʻarb” qadriyatlarining ekspansiyasini olib keluvchi kuchli axborot bosimi hisobiga sodir boʻladi. Bugungi kunda axborot muhitining eng muhim qismi OAV hisoblanadi. Ularning taʼsir doirasiga bugungi kunda yoshlarning hayot faoliyatining turli sohalari, jumladan

bo‘sh vaqt sohasi ham kiradi. OAV yoshlarning qadriyatli orientatsiyalar tizimini shakllantirish va vaqt o‘tkazishning eng muhim omiliga aylanmoqda.

Raqamli madaniyatning ushbu talqini axborot jamiyatining shakllanish faktini ta’kidlaydi. Buning uchun raqamli haqiqatlarni boshqarishning yangi ko‘nikmalaridan biri bo‘lgan raqamli savodxonlik zarur. Bugungi kunda raqamli savodxonlik O‘zbekistonda intellektual yoshlarni tarbiyalash uchun zarur ko‘nikma hisoblanadi. Yoshlar raqamli madaniyatining hozirgi rivojlanishi raqamlashtirish talablari aspektida raqamli madaniyat, raqamli ko‘nikmalar, raqamli savodxonlik, raqamli kompetensiyalar kabi tushunchalarni o‘z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda yoshlarning ma’naviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirish jarayoni bugungi raqamli transformatsiya sharoitida murakkab va ko‘p qirrali jarayon sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yoshlar jamiyatning eng faol, innovatsion va intellektual salohiyatga ega qatlamini tashkil etib, ular orqali yangi bilimlar, g‘oyalar va ijtimoiy tashabbuslar shakllanadi. Shu bilan birga, raqamli muhitning kengayishi yoshlarning dunyoqarashi, xulq-atvori va qadriyatlar tizimiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli madaniyat yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratishi bilan bir qatorda, muayyan muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Xususan, an’anaviy qadriyatlar va zamonaviy raqamli qadriyatlar o‘rtasidagi muvozanatning buzilishi, avlodlararo tafovutlarning kuchayishi, shuningdek, motivatsiya va kognitiv ko‘nikmalarning yetarli darajada shakllanmaganligi kabi omillar ta’lim sifati va yoshlarning ijtimoiy faolligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu jihatdan, yoshlarning ma’naviy ongini shakllantirishda milliy qadriyatlar, tarixiy meros va zamonaviy raqamli kompetensiyalar uyg‘unligini ta’minlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Umuman olganda, yoshlarning ma’naviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda raqamli madaniyatdan oqilona foydalanish, uni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish hamda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa nafaqat barkamol va raqobatbardosh yosh avlodni tarbiyalashga, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi va inson kapitalining yuksalishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

ЮНИСЕФ (2019). Обучение учащихся начальных классов в Узбекистане: результаты, проблемы и возможности: краткое изложение национального исследования достижений в учебе в Узбекистане, IV класс, Ташкент, 2018.

Аджвад. М. и др. Дорога навыков: навыки для трудоустройства в Узбекистане. Всемирный банк. -Вашингтон, 2014. –С.34.

Абдулакханова Г., Алимова Н. Digitalization Of The Education System In Uzbekistan. The American Journal of Social Science and Education Innovations. (ISSN – 2689-100x). Published: December 31, 2020 | Pages: 331-334. DOI: https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume02Issue12-56

Турдиев, Б. (2020). Развитие демократического общества и духовное обновление в взглядах восточных и западных мыслителей. Общество и инновации, 1(1/S), 710-717.

Sobirovich, T. B. (2024). The national idea as a driving force behind ideospheric transformation in Uzbekistan: Exploring its implications and impact. Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST), 8(3), 170-176.

MAFKURAVIY IMMUNITET MAFKURAVIY KONFRONTATSIYA SHAROITIDA MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING MUHIM OMILI

Adizov Azim Tolibovich
Buxoro davlat universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy globallashuv sharoitida kuchayib borayotgan mafkuraviy konfrontatsiya va uning jamiyat xavfsizligiga ta'siri tahlil qilinib, unda mafkuraviy immunitetning shaxs va jamiyatni zararli g'oyaviy ta'sirlardan himoya qiluvchi muhim tizim ekani asoslab berilgan. Shuningdek, mafkuraviy immunitet ta'lim-tarbiya, ijtimoiy muhit va ongli faoliyat jarayonida shakllanishi, uning tarkibiy asoslari sifatida obyektiv bilimlar, mustahkam qadriyatlar va aniq maqsadlar tizimi yoritilgan. Bundan tashqari, yosh avlodni milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili ekani ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: jamiyat, mafkuraviy konfrontatsiya, mafkuraviy immunitet, mafkuraviy xavfsizlik, barqarorlik, ta'lim, tarbiya.

Zamonaviy globallashuv sharoitida g'oyaviy kurashlar keskinlashib, jamiyatlar oldiga mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlash vazifasini dolzarb masala sifatida qo'ymoqda. Shu nuqtai nazardan, mafkuraviy immunitet shaxs, ijtimoiy guruh va jamiyatni turli zararli g'oyaviy ta'sirlardan himoya qiluvchi muhim tizim sifatida namoyon bo'ladi. U biologik immunitetdan farqli ravishda tug'ma emas, balki ta'lim-tarbiya, ijtimoiy muhit va ongli faoliyat jarayonida shakllanadi. Mafkuraviy immunitetning asosini obyektiv bilimlar, mustahkam qadriyatlar hamda aniq maqsadlar tizimi tashkil etadi. Aynan ana shu omillar uyg'unligi jamiyatda mafkuraviy barqarorlikni ta'minlab, uni ichki va tashqi tahdidlardan himoya qiladi. Shuning uchun mafkuraviy immunitetni shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunda strategik ahamiyat kasb etadi.

Mafkuraviy immunitet – shaxs, ijtimoiy guruh, millat va jamiyatni turli zararli g'oyaviy ta'sirlardan himoya qilishga xizmat qiluvchi qarashlar, bilimlar va qadriyatlar tizimidir [1]. "Immunitet" atamasi (lotincha immunitas – ozod bo'lish, qutulish) aslida tibbiyotga oid bo'lib, organizmning ichki barqarorligini saqlash, tashqi zararli ta'sirlarga, xususan infeksiyalarga qarshi turish qobiliyatini anglatadi. Sodda qilib aytganda, immunitet – inson organizmining kasalliklardan himoyalanish salohiyatidir. Biroq biologik immunitetdan farqli ravishda mafkuraviy immunitet tug'ma emas, balki uni ongli ravishda shakllantirish va doimiy rivojlantirib borish zarur. Davlatimiz rahbarining xalqimiz ma'naviy-mafkuraviy immunitetini

kuchaytirish masalasida bildirilgan quyidagi fikrlari dolzarbdir: “Ma’naviy qadriyatlarimizni asrab-avaylash va rivojlantirish, shu asosda yosh avlodni ezgulik, umuminsoniy g‘oyalar ruhida voyaga yetkazish, ularda xalqimizning ma’naviy va ma’rifiy ideallariga yot bo‘lgan zararli ta’sirlarga qarshi immunitetni kuchaytirish masalasi bugun har qachongidan ham dolzarbdir” [2].

Mafkuraviy immunitet har bir avlod uchun o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lib, uning mustahkamligi jamiyatda mafkuraviy daxlsizlikni ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi. Uning birinchi va asosiy elementi – bu bilimdir. Biroq har qanday bilim emas, balki obyektiv, voqelikni to‘g‘ri va to‘liq aks ettiradigan, inson ma’naviyatini boyitadigan hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan bilimlar muhimdir. Bunday bilimlar o‘z mohiyatiga ko‘ra Vatan va millat manfaatlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi lozim.

Mafkuraviy immunitet tizimining ikkinchi muhim elementi – ana shu bilimlar asosida shakllanadigan baholar va qadriyatlar tizimidir. Haqiqiy va chuqur bilimlar negizida shakllangan qadriyatlar mustahkam bo‘ladi hamda zararli g‘oyalarga qarshi kuchli qalqon vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, mafkuraviy immunitet faqat bilim va qadriyatlar bilan cheklanmaydi. Uning uchinchi muhim elementi – ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy-ma’rifiy sohalardagi aniq maqsadlar tizimidir. Aynan ana shunday aniq va izchil maqsadlar mavjud bo‘lgandagina shaxs va jamiyat turli oshkora yoki yashirin mafkuraviy tazyiqlarga bardosh bera oladi [3].

Inson hayotining dastlabki bosqichlari uning keyingi rivoji uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Go‘dak dunyoga kelganida issiq-sovuqdan, tashqi mexanik ta’sirlardan o‘zini himoya qilishni bilmaydi. O‘zini saqlashga oid reflekslar unda asta-sekin, ulg‘ayish jarayonida shakllanadi. Vaqt o‘tishi bilan, ayniqsa balog‘atga yetgach, inson o‘zini himoya qilishning zarur ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Bu jarayonni ma’naviy-ijtimoiy rivojlanishga qiyoslasak, mafkuraviy immunitet ham aynan shunday bosqichma-bosqich shakllanadigan hodisa ekanligi ayon bo‘ladi.

Insonning ma’naviyatiga tahdid soladigan xavf-xatarlar va ulardan ongli ravishda himoyalanish ko‘nikmalari avvalo ta’lim-tarbiya jarayonida, oiladagi muhit, ota-onalar o‘gitlari hamda hayotiy tajribalar orqali shakllanadi. Bolaga ilk yoshidan boshlab “nima yaxshi, nima yomon”, “qanday yo‘l tutish kerak” kabi savollar asosida berilgan tarbiya uning kelajakdagi mafkuraviy barqarorligini belgilaydi. Bog‘cha va maktab tarbiyasi, keyinchalik esa ijtimoiy muhit ta’siri uyg‘unlashgan holda shakllangandagina jamiyatda sog‘lom va mustahkam mafkuraviy immunitet vujudga keladi.

Mafkuraviy immunitet nafaqat shaxsni turli zararli g‘oyalardan himoya qiladi, balki uni to‘g‘ri yo‘ldan og‘ishdan, turli xatolarga yo‘l qo‘yishdan, keyinchalik pushaymon bo‘lish holatlaridan ham asraydi. Shu bilan birga, u millatni ichki parokandalik, bo‘linishlar, ijtimoiy ziddiyatlar va kelishmovchiliklardan himoya qiluvchi muhim omil hisoblanadi. Demak, mafkuraviy immunitet – bu davlat va jamiyatning ma’naviy birligi hamda ma’naviy sog‘lomligini ta’minlovchi g‘oyaviy

qalqondir. Shu jihatdan qaraganda, mafkuraviy immunitetni shakllantirish masalasi har qanday jamiyat uchun strategik ahamiyat kasb etadi [4]. Bu borada Oʻzbekiston Respublikasining Birinchi prezidenti Islom Karimov tomonidan ilgari surilgan fikrlar ham alohida e’tiborga loyiqdir. U kishi yosh avlod qalbida ona Vatanga muhabbat, boy tariximizga hurmat va muqaddas qadriyatlarga sadoqat tuygʻularini mustahkamlash orqali ularning mafkuraviy immunitetini kuchaytirish zarurligini ta’kidlagan [5]. Zero, aynan ana shunday yondashuv mafkuraviy konfrontatsiya sharoitida jamiyat xavfsizligini ta’minlashning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv jarayonlari kuchaygan bugungi davrda mafkuraviy konfrontatsiya sharoiti jamiyatlar oldiga mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashdek dolzarb vazifani qoʻymoqda. Mazkur jarayonda mafkuraviy immunitet shaxs va jamiyatni zararli gʻoyaviy ta’sirlardan himoya qiluvchi muhim tizim sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. U tugʻma emas, balki ta’lim-tarbiya, ijtimoiy muhit va ongli faoliyat orqali shakllanadi hamda rivojlantiriladi. Mafkuraviy immunitetning asosini bilim, qadriyatlar va aniq maqsadlar tizimi tashkil etib, ularning uygʻunligi jamiyatning mafkuraviy barqarorligini mustahkamlaydi. Ayniqsa, yosh avlodni ezgulik va milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois mafkuraviy immunitetni rivojlantirish jamiyat xavfsizligi va barqaror taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi. 1-kitob. – Toshkent: “Oʻzbekiston Faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2023. -B.730-731.

Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi Oʻzbekiston. – Toshkent: “Oʻzbekiston” nashriyoti, 2024. -B.237.

Joʻraqoʻziyev B.M. Mafkuraviy immunitet tushunchasining mazmun-mohiyati // Scientific progress, vol. 4, no. 2, 2023, -pp.410-414.

Islom Karimov – Milliy gʻoya va mafkura konsepsiyasi asoschisi // https://islomkarimov.uz/uz/article/islom-karimov-millij-goya-va-mafkura-kontseptsiyasi-asoschisi

Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. 8-jild. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2000. -B.95.

Sobirovich, T. B. (2024). The national idea as a driving force behind ideospheric transformation in Uzbekistan: Exploring its implications and impact. Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST), 8(3), 170-176.

Sobirovich, T. B., & Elmuratovna, Y. A. (2025). Strengthening National Spiritual Immunity and Combating Destructive Ideologies in New Uzbekistan. Asian Journal of Basic Science & Research, 7(2), 101-108.

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШАЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

AMIR TEMUR DAVRIDA ILM-FAN VA O'QITISH-MA’RIFATCHILIK O'CHOQLARI

Salijanova Gulnara Fazilovna
Toshkent shahri Chilonzor tumanidagi
188-sonli o'rta maktabning oliy toifali
o'qituvchisi, tarix fanlari nomzodi
SOTOVIK191023@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur tezislarda Amir Temur tavalludining 690-yilligi munosabati bilan uning davrida ilm-fan va o'qitish-ma’rifatchilik o'choqlari taraqqiyoti yoritiladi. Unda shu davrda barpo etilgan madrasalar, ularning xomiylari, o'quv qo'llanmalari, tarix va huquqshunoslik fanlari sohasida erishilgan yutuqlar ilmiy asosda bayon etilgan. O'zbek xalqi ajdodlarining bu sohadagi merosi ko'p jihatlari bilan bugungi avlodlar uchun namuna bo'la oladi.

KALIT SO'ZLAR: Ilmiy-ma’naniy meros, ma’rifatparvarlik, masjid, madrasa, homiylar, olimlar, ilm-fan, “Temur tuzuklari”, o'gitlar, tarix fani, huquqiy ta’lim.

Ilm-fan va ta’lim sohalari qadimdan jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib kelgan. Dunyodagi qudratli, xalqi farovon yashaydigan davlatlarda, avvalo ana shu ikki omil rivojlangan bo'ladi. Shu sababdan har bir xalqning tarixida u yuksalgan, buyuk davlatga aylangan o'tmishiga nazar solsak, ilm-fan va ma’rifat hukmdorlar hamda jamiyatdagi barcha progressiv kuchlarning diqqat markazida turganligiga guvoh bo'lamiz. Bu tarixiy haqiqatni teran anglagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ajdodlarimizning ilmiy-ma’naviy merosini munosib baholab shunday yozadi:

“Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma’naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu olmas meros hamisha yonimizda bo’lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag'ishlashi lozim. Avvalambor, milliy ta’lim tizimini ana shunday ruh bilan sug'orishimiz kerak. Buning uchun olim va mutaxassislarimiz, hurmatli ulamolarimiz bu ma’naviy xazinani bugungi avlodlarga sodda va tushunarli, jozibali shakllarda yetkazib berishlari zarur” [B8, 223-b.]

O'zbek xalqi tarixida yurtimiz jaxon miqyosida qudratli imperiyaga aylangan, ilm-fan va ma’rifat taraqqiy etgan davrlardan biri - Amir Temur va Temuriylar sulolasi hukmronligi davridir. Sababi Temuriylar sulolasini hokimiyatga kelishining asoschisi Amir Temur jaxon miqyosida tan olingan sarkarda va davlat boshlig'i bo'lish bilan birga ilm-fan va madaniyat, adabiyot va san’at, hunarmandchilikning homiysi, shaharsozlik ishining ustasi, tarix va huquq sohasida keng qamrovli bilimlarga ega bo'lgan ma’rifatparvar shaxs ham edi. Uning shaxsi haqida xorijlik Georg Veber shunday yozadi: “Temur lashkarboshi, hukmdor va qonunshunos

sifatida yuksak qobiliyatga ega bo’lib, bilimlarga o'ch edi, olim, rassomlarga homiylik qilar va yaxshi kayfiyatda bo'lganda, “odil qozi” edi” [B14, 5-6, 29-b.]

1403-1406-yillarda Samarqandga Temur saroyiga elchi bo'lib kelgan Ispaniya qirolining elchisi Ryui Gonzales de Klavixo (vaf.1412 yil) ning aytishicha, Amir Temur ma’rifatparvarlik ishlarining tashabbuskori bo'lganligi sababli, uning xonadoni a’zolari, vazirlar hamda mamlakatning barcha badavlat kishilari, barcha yaxshilar, madrasa-yu masjid, qiroatxona, kasalxonlar ta’sis etishda o'zaro musobaqalashgan [A3,5-b; C3, 95-b.]

Amir Temur o'zining ma’rifatparvarlik faoliyati haqida shunday yozadi: “Har bir shaharda masjidlar, madrasalar, honaqohlar, yo'lovchi musofirlar uchun yo'l ustiga robotlar (karvon saroylar) qurishni buyurdim” [B13,76-b.; B1, 19-b; B.10, 8-b.; B3, 17-18.; C1, 99-b.]. Chunonchi, Amir Temur hukmronligi davrida Samarqandda Amir Temurning katta xotini Saroymulkxonim, uning o'g'li Muhammadsulton, Temurning qarindoshi Idiku Temurlar tomonidan uchta madrasa, Amir Temur tomonidan o'sha zamonda “Qubbat-ul ilm va-l adab” fahrli unvoni berilgan Shahrisabz shahridagi “Dor-ut tilovat”, “Dor-ut siodat” madrasalari va xonaqohini, Samarqandda Ohanin darvozasi yaqinida Jome’ masjidi, Xirotda Amir G'iyos Baxshi, Shayx-ul Islom Sa’ad ad-Din Taftazoniy (vaf. 797 - 1394/1395 yillar) madrasalari kabi o'quv yurtlari qurilib, ular ilgari qurilgan ma’rifat o'choqlari bilan birgalikda ilm toliblarining ma’rifatga bo'lgan chanqoqligini qondirdi.[A11, 147a)-v; B7, 30-34-b, 56-b, 61-b.; B11, 125-b.; B6, 14-15-b.; B12, 76-b.; B3, 38-b.; B9, 34-b.; C4, 194-b.]

Amir Temur zamonida ilm-fan, shu bilan bog'liq tarzda ta’limning ilohiyot, fiqh, falsafa, tarix, adabiyot, aruz ilmi, riyoziyot, falakiyot, tibbiyot, musiqashunoslik kabi barcha tarmoqlari rivojlandi. Bu sohalarni rivojlantirish maqsadida sohibqiron zabt etgan yurtlardan mashhur olimlar Movarounnahrga olib kelindi. Ular o'lkaning yirik madaniyat markazlari bo'lgan shaharlar, jumladan, Samarqand, Buxoro, Shaxrisabz, Xirot, Marv, Balx singari shaharlari madrasalarida dars berdilar va fanning u yoki bu sohalarida o'quv qo'llanmalari vazifasini ota'gan asarlar yozdilar. Chunonchi, Amir Temur Bag'doddan olib kelgan Xo'ja Abdulqodir Marog'iy (taxallusi Abdulqodir Noiy, 1353-1435 yillar) musiqashunoslikdan “Jome’-al-xon” (“Kuylar to'plami”), “Maqaddasi al-xon” (“Kuy maqsadi”); Sherozdan olib kelgan Ali ibn Muhammad Sayyid ash-Sharif al-Jurjoniy (1340-1413 yillar) “Sharh at-tazkira an-Nosiriya” (“Nosiriddin at-Tusiyning Astronomiya to'gri'sida qo'llanma” siga sharx”), “Sharx-i hikmat-ul ayn” (“Kazviniyning “Manbaning hikmati” asariga sharx”), “Sharx al-Faroiz as-Sirojiya” (“Sirojiddinning “Meros bo'lish haqida risola”siga sharx”); Sa’diddin Mas’ud ibn Umar at-Taftazoniy (1322-1390 yillar) “Muxtasar sharx-i talhis al-miftah al-ulum” (“Miftah al-ulum” dan ko'chirmalarga sharxning qisqartmasi”), “Sharx a’la miftah al-ulum” (“Bilimlar kaliti” ga sharx”), “Sharx risola ash-Shamsiya” (“an-Naysaburiyning “Quyosh risola” siga sharx”); Muhammad Sodiq ibn Muhammad Solih al-Isfaxoniy (XIV - XV asrlar) “Risola-i Sodiqiya dar hisab” (“Arifmetikadan Sodiq risolasi”); Xizr ibn Ali al-Xattob (vaf. 800/1397 yil) “Muntahab ash-shifo” (“Kasalliklardan qutqaruvchi dori-darmonlar va kasalliklar to'g'risida

ko'chirmalar"); Ishoq ibn Murod (vaf. 792/1389-1390 yil) "Risola-i tibb" ("Tibbiyotdan risola") singari [A2, 138 v.; A5, 83 v.; A7, 167 v.; A8, 266 v.; A9, 106 v.; A10, 189 v.; B17, Pp 1462-1464] asarlarni yozdilar va ular nafaqat zamondoshlari uchun, balki XX asr boshlarigacha yashagan kelgusi avlod uchun ham darslik qo'llanmalar bo'lib qoldi.

Sulton Amir Temur olimlar oldiga quyidagicha talab qo'ygan: "Shunday yozingki, ilmli kishilar uni ma'qullasin, ayni paytda ilmsiz kishilar ham tushunsin". [B5, 198-b.] Uning bu o'gitlari ayniqsa tarixiy asarlar yaratish sohasida o'zining ijobiy tasirini ko'rsatdi. Xofizi Abruning aytishicha, o'zi ham arab va eron xalqlari tarixidan yaxshi xabardor bo'lgan sohibqiron saroyidagi tarixchi olimlar oldiga tarixni ob'ektiv yoritish, uni bo'yab-bejamaslikni shart qilib qo'yadi. U G'iyosiddin Ali ibn Jamol Yazdiyning "Hindiston g'azavoti ro'znomasi" nomli (1399-1403-yillar) yozib taqdim etilgan asarini o'qib chiqib, asar xushomadgo'ylik bilan yozilganligini tanqid qilgan va 1392-yildan buyon o'zi bilan harbiy yurishlarda ishtirok etgan Nizomiddin Shomiyga o'z tarixini yozishni topshiradi. Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma" asari shu munosabat bilan yozilgan. Shundan keyin "Movarounnahr tarixshunoslik maktabi" da yaratilgan asarlar Amir Temur bergan saboqdan xulosa chiqarib yozilgan. O'sha davrda Temur saroyidagi tarixchilar muhitida ta'lim-tarbiya olgan, keyinchalik Shoxruh va uning o'g'li Ibrohim Sultonlar saroyida xizmat qilgan Sharafiddin Ali Yazdiy(vaf. 1454 yil) ning tarix faniga bergan ta'rifi Amir Temur va Temuriylar davri tarixchilarining tarix fani haqidagi tushunchalarini aks ettiradi. Unda shunday deyilgan: "Tarix fani sharafli hamda oliy martabalidir. U mamlakat hamda davlatlar o'tmishida yuz bergan holatlarning sabablarini o'rganadi; qaysi tadbir va choralar tufayli mamlakatda osoyishtalik bo'lganligini, qanday sharoitlarda mamlakat inqiroz, halokat yo'liga tushib qolganligini, shuningdek, uni bu yo'ldan chiqarish, taraqqiyotga yo'l ochish uchun qanday ishlarni qilish yoki qilmaslik kerakligini ko'rsatib beradi". [B4, 101-b; B2, 146-b.; B10, 117-b.] Ana shunday asosda tarixiy asar yozish an'anasi Temur zamonida Samarqanddagi Idiku Temur madrasasida ta'lim olib, keyinchalik o'ndan ortiq tarixiy asarlar, shu jumladan, "Ajoyib al-maqdur fi-tarix Taymur" ("Temur tarixida taqdir ajoyibotlari") asarini yozgan Shahobiddin Ahmad ibn Muhammad ibn Arabshoh (1388-1450-yillar) [A4, 1-kitob. - 326 b.; 2-kitob. - 190 b.; A1, P.6; B15, 45-61-b.] va Temuriy shahzodalar Shoxruh, Ulug'bek, Husayn Boyqaro saroyida xizmat qilgan tarixchilar tomonidan ham saqlanib qolgan.

Sohibqiron Amir Temur saltanatida qonunchilikning barcha joyda barobar ustun bo'lishiga intilgan. Uning davlatida asosiy qonun hisoblangan "Temur tuzuklari" da podshohdan tortib oddiy fuqarogacha barchaning huquq va majburiyatlari belgilab qo'yilgan. Har bir shaharda dor-ul amorat - odil sudlov uylari faoliyat ko'rsatgan. [A6, 121-122 b.; B3, 21-25-b.; C2, 24-b.] Bunday mukammal odil sudlov apparati bo'lgan Amir Temur saltanatida fuqarolarning huquqiy ta'lim-tarbiyasi birinchi navbatdagi vazifa bo'lgan."Temur tuzuklari" da ta'kidlab o'tilishicha, Amir Temur fuqarolarga diniy masalalardan ta'lim berib, shariat aqidalari va Islom huquqi ilmlari: tafsir, hadis, fiqhdan dars bersinlar deb, har bir shaharga olim va mudarrislar tayin qilgan.[B13, 76-b.] Ularning moddiy ta'minotini

vaqf mulklari bo'yicha bosh amaldor - sadri a’zam, o'qitish faoliyatini esa muhtasiblar nazorat qilib turgan.[B1, 19-b.; B16, 95-b.]

Amir Temur va Temuriylar davrida huquqiy ta’lim, ayniqsa, davlat qurilishi boshqaruvi sohasi ancha ilgarilab ketgan. Talabalarning bu sohani chuqur o'zlashtirishida Temur hukmronligigacha o'tmishda yozilgan Nizomulmulkning “Siyar ul-mulk”, Yusuf Xos Xojibning “Qudatg'u bilik” kabi asarlari bilan bir qatorda Amir Temur tomonidan yozilgan “Temur tuzuklari” ham o'quv qo'llanmasi vazifasini o'tagan. Mazkir kitob ikki qism, 56 banddan iborat tarixiy-huquqiy asar bo'lib, sohibqironning davlat qurilishi boshqaruvi sohasida Islom huquqi va mo'g'ullarning Yaso qonunlaridan o'zlashtirgan nazariy bilimlari hamda shaxsiy hayot tajribalaridan kelib chiqqan amaliy bilimlarining maj’muidan iboratdir. Bu asar nafaqat Temuriylar, balki so'nggi asrlarda faoliyat ko'rsatgan movarounnahrlik aksariyat davlat boshliqlari uchun davlat quriishi boshqaruvi sohasida o'quv qo'llanmaga aylangan.[B13, 160 b.; C2, 40 b.]

Maqolada bayon etilgan tarixiy faktlar muallifni Amir Temur davrida ilm-fan va o'qitish-ma’rifatchilik o'choqlari o'z zamonasida yuksak darajada rivojlangan, Amir Temur va Temuriylar davridagi ta’lim tizimi ilm-fan sohasida mashhur ziyolilarni yetishtirgan, degan ilmiy asosli xulosaga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasi bugungi kunda Amir Temur imperiyasi hukmronligi davrida jahon miqyosida egallagan mavqe’ga erishishi uchun Amir Temur ilm-fan va ma’rifatparvarlik sohasida qoldirgan ilmiy madaniy merosdan zamonaviy shakllarda foydalanmog'i lozim. Ayniqsa, bu sohalarni ham davlat, ham keng jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlash, ularga xomiylikni kuchaytirish samarali natijalar beradi.

FOYDALANGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

A. Manbalar:

1. Akhmad ibn Arabshah. Tamerlan or Timur the Ciread Amir /Transl. by T.H.Sandens.- London: The Yarue-Pams, 1936. - 314 c.

2. Али б. Муҳаммад ас-Саййид аш-Шариф ал-Журжоний. Шарх-и тазкира ан-Носири //ЎзР ФАШИ, Қўлёзмалар хазинаси, Инв. N2655/I - 138 в.

3. Вамбери Х. Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи: Китобдан парчалар /Тўпловчи: С.Аҳмад. - Тошкент: “Адабиёт ва санъат” нашриёти, 1990. - 96 б.

4. Ибн Арабшах. Жизнеописание правителя Тимура (Чудеса судьбы, история Тимура): В 2 т-х. - Ташкент: «Мехнат», 1992. - Кн.1.- 1992. - 326 с.; Кн.2. - 1992. - 190 с.

5. Исҳоқ б. Мурод. Рисола-и тибб //ЎзР ФАШИ, Қўлёзмалар хазинаси. - Инв. N9396/II. - 83 в.

6. Клавихо Р.Г. Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарканд в 1403-1406 гг. /Подлинный текст с перев. и примеч., сост. под ред. И.И. Средневского. - СПб.: Б.И., 1881.- 457 с.

7. Масъуд б. Умар ат-Тафтазоний. Мухтасар шарх-и талҳис ал-мифтаҳ ал-улум //ЎзР ФАШИ, Қўлёзмалар хазинаси, Инв. N3838 - 167 в.

8. Масъуд б. Умар ат-Тафтазоний. Шарх аъла мифтаҳ ал-улум //ЎзР ФАШИ, Қўлёзмалар хазинаси, Инв.N9035. - 266 в.

9. Муҳаммад Содиқ б. Муҳаммад Солиҳ Исфахоний. Рисола-и Содиқийа дар ҳисаб //ЎзР ФАШИ, Қўлёзмалар фонди, Инв.N10864/IV. - 106 в.

10. Хизр б. Али ал-Хаттот. Мунтахаб аш-шифа //ЎзР ФАШИ, Қўлёзмалар хазинаси, Инв.N9396/I. - 189 в.

11. Хондамир. Хулосат ал-акбар фи байан ахвал ал-ахйар //ЎзР ФАШИ, Қўлёзмалар хазинаси, Инв. N2209, - 499 в.

B. Adabiyotlar:

1. Амир Темур ўгитлари. - Тошкент: “Ғафур Ғулом” номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1992. - 64 б.

2.Аҳмедов Б. Ўзбекистон халқлари тарихи манбалари Тошкент: “Ўқитувчи” нашриёти, 1991. - 214 б.

3. Аҳмедов Б. Соҳибқирон Темур: Ҳаёти ва ижтимоий фаолияти. Тошкент: “Халқ мероси” нашриёти, 1996. - 320 б.

4. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия //Сочинения: В 9 т-х. - Т.I. - Москва: Восточная Литература, 1963. - 760 с.

5. Бартольд В.В. Работы по истории Ислама и Арабского Халифата //Сочинения: В 9 т-х. - Т.VI. - Москва: Восточная Литература, 1966. - 782 с.

6. Массон М.Е. Соборная мечеть Тимура, известная под именем мечети Биби-Ханум. - Ташкент: Б.И., 1926- II-е исп. и доп. изд. - Ташкент: Восток, 1929. - 68 с.

7. Массон М.Е., Пугаченкова Г.А. Шахрисябз при Тимуре и Улугбеке //Труды Среднеазиатского Государственного Университета. Археология Средней Азии /Отв. ред.: М.Е. Массон. - Новая Серия. - Вып. XLIX. Гуманитарные науки. - Кн.6. - Ташкент: САГУ, 1956. - С. 17-98.

8. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. 3-нашр. - Тошкент: “O’zbekiston” нашриёти, 2022. - 440 б.

9. Мукминова Р.Г. Культура и образования в Средней Азии XV-XVIII вв. Новые тенденции в изучении истории Узбекистана. - Ташкент: Минитипография Исторического Факультета ТашГУ, 1973. - 44 с.

10. Мўминов И. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли: Ёзма манбалар маълумоти асосида. 2-нашр. - Тошкент: “Фан” нашриёти, 1993. - 56 б.

11. Пугаченкова Г.А. К вопросу научно-художественной реконструкции мечети Биби-ханум //Труды Среднеазиатского Государственного Университета. Археология Средней Азии /Отв. ред.: М.Е. Массон. - Новая Серия. - Вып.XLIX. Гуманитарные науки. - Кн.6. - Ташкент: САГУ, 1956. - С.99-130.

12. Пугаченкова Г.А., Ремпель Л.И. Выдающиеся памятники архитертуры Узбекистана. - Ташкент: Художественная литература, 1958. - 292 с.

13. Соғуний А. Темур тузуклари: тарихий адабиёт /А.Соғуний ва Ҳ.Кароматов. - Тошкент: Yangiyul Poligraph service, 2019. - 160 б.

14. Темур ва Улуғбек даври тарихи /Бош муҳаррир: А.Асқаров; Масъул муҳаррир: О.Одилжон. - Тошкент: “Қомус” нашриёти, 1996. - 264 б.

15. Уватов У. Донолардан сабоқлар. - Тошкент: “Халқ мероси” нашриёти, 1994. - 96 б.

16. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи (Очерклар) /Масъул муҳаррир: Д.А.Алимова, Э.В. Ртвеладзе. - Тошкент: “Шарқ” нашриёти, 2001. - 224 б.

17. Sarton G. Introduction to the History of Science. - Vol. I-III. - Baltimore, 1927 - 1948. - Vol.III. - Baltimore, Pp. 699-1464.

C. Dissertatsiyalar:

1.Бобоев Ҳ. Ўзбекистонда XIV-XV-асрларда сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар: Юридика фанлари доктори... дисс. - Тошкент, 1993 - 260 б.

2.Мукимов З. Основные исторические источники права в Узбекистане (VIII - XIX вв.): Автореф. дисс... д-ра юрид. наук. -Ташкент, 1997. - 40 с.

3.Салижанова Г.Ф. Туркистонда ўқитиш-маърифатчилик ўчоқлари, уларнинг ижтимоий аҳамияти (XIX аср охири - XX аср бошлари): Тарих фанлари номзоди ... дисс. - Тошкент, 1997. - 178 б.

4.Юсупова Д.Ю. Творческое наследие Хондамира - как источник по истории культуры Центральной Азии XV-XVI вв.: Дисс... д-ра ист. наук. - Ташкент, 2001. - 326 с.

ЖУРНАЛИСТИКА ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Jurnalistika ta'limi muammolari OAVda

Shahnoza Uzakova Beknazarovna
Xorijiy tillar fakulteti
Qarshi davlat universiteti, Qarshi shahar,
Qashqadaryo viloyati, Uzbekiston
E-mail: shakhnozauzakova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada jurnalistika ta'limi muammolarining ommaviy axborot vositalarida yoritilishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda O'zbekiston va AQSh OAV materiallari qiyosiy asosda o'rganilib, ularning diskursiv xususiyatlari aniqlanadi. Shuningdek, zamonaviy jurnalistika amaliyotida axborotni yetkazish bilan cheklanib qolish tendensiyasi mavjudligi va bu holat jurnalistika ta'limining jamoatchilik ongida chuqur anglanishiga to'sqinlik qilayotgani asoslanadi. Maqolada ushbu muammoni bartaraf etish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: jurnalistika ta'limi, media diskurs, kontent-tahlil, analitik yondashuv, agenda-setting, framing

Zamonaviy media makonida jurnalistika ta'limi masalalarining yoritilishi jamiyatning ushbu sohaga bo'lgan munosabatini shakllantiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalari nafaqat axborot uzatish, balki muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish hamda jamoatchilik muhokamasiga olib chiqish orqali faol kommunikativ institut sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, OAVning kun tartibini shakllantirishdagi roli (agenda-setting) jurnalistika ta'limi masalalarining jamiyatda qanday qabul qilinishini belgilaydi[10].

Biroq kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, jurnalistika ta'limiga oid materiallar ko'pincha informatsion xarakter bilan cheklanib, ularning analitik va konseptual yoritilishi yetarli darajada ta'minlanmayapti. Natijada muammolar asosan fakt sifatida qayd etilib, ularning sabab-oqibat bog'liqligi va tizimli xususiyatlari chuqur ochib berilmaydi. Bu esa jurnalistika ta'limiga oid masalalarning jamoatchilik ongida fragmentar shakllanishiga olib keladi.

Bu holat nafaqat milliy media makoniga, balki xalqaro jurnalistika amaliyotiga ham xos muammo sifatida qayd etilmoqda. Xususan, ayrim tadqiqotlarda zamonaviy jurnalistika axborot yetkazish bilan cheklanib, murakkab ijtimoiy masalalarni chuqur tushuntirish va tizimli bilimga aylantirishda yetarli samaradorlikni ta'minlay olmayotgani ta'kidlanadi[11].

O'tkazilgan tadqiqot doirasida jurnalistika ta'limiga oid OAV materiallari kontent-tahlil usuli asosida o'rganildi. 2020–2024-yillar oralig'ida 1000 dan ortiq

[10] McCombs M., Shaw D. The Agenda-Setting Function of Mass Media. — Public Opinion Quarterly, 1972.
[11] Journalism's education problem: extracting information from news // Medium, 2020.

media materiallar umumiy monitoring asosida aniqlanib, ular ichidan 132 ta material maqsadli tanlab olindi.

Materiallar quyidagi mezonlar asosida kodlandi:

— diskurs turi (informatsion, analitik, tanqidiy);
— yoritilish chuqurligi;
— ekspert fikrlarining mavjudligi;
— janr xususiyatlari.

Shuningdek, semantik tahlil asosida materiallarning umumiy yo‘nalishi aniqlanib, ularning mazmuniy tendensiyalari baholandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, jurnalistika ta’limiga oid OAV materiallarining sezilarli qismi informatsion xarakterga ega bo‘lib, ularda analitik va tanqidiy yondashuvlar yetarli darajada namoyon bo‘lmaydi. Xususan, tahlil qilingan materiallarning qariyb yarmi yangilik formatida bo‘lib, ular asosan voqea va hodisalarni qayd etish bilan cheklanadi. Bunday materiallarda muammolar mavjudligi e’tirof etilsa-da, ularning sabab-oqibat bog‘liqligi, tizimli omillari hamda uzoq muddatli ta’siri chuqur tahlil qilinmaydi. Natijada jurnalistika ta’limiga oid muammolar izchil tizim sifatida emas, balki alohida epizodik holatlar ko‘rinishida aks etadi.

Semantik tahlil natijalari ham bu tendensiyani tasdiqlaydi: materiallarning 38 foizi ijobiy, 30 foizi tanqidiy va 32 foizi neytral xarakterga ega bo‘lib, ijobiy diskursning ustunligi yorituvning ko‘proq rasmiy va normativ xarakter kasb etayotganini ko‘rsatadi. Bu esa tanqidiy va muammoga yo‘naltirilgan yondashuvning cheklanganligini anglatadi.

Joriy holat xalqaro media amaliyotida ham muayyan darajada kuzatiladi. Ayrim tadqiqotlarda zamonaviy jurnalistika axborot yetkazish funksiyasini samarali bajarayotgan bo‘lsa-da, uning mavjud formati murakkab ijtimoiy masalalarni chuqur tushuntirish va tizimli bilimga aylantirishda yetarli samaradorlikni ta’minlamayotgani ta’kidlanadi[2]. Natijada media materiallar fragmentar xarakter kasb etib, o‘quvchilarning mavzuni kompleks anglash imkoniyatlari cheklanadi.

Biroq qiyosiy tahlil natijalari turli media tizimlarida mazkur muammoning namoyon bo‘lish darajasi bir xil emasligini ko‘rsatdi. Xususan, AQShning yetakchi nashrlarida jurnalistika ta’limiga oid materiallar ko‘proq analitik va tanqidiy diskurs asosida yoritilib, muammolar sabab-oqibat bog‘liqligida, tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Ushbu materiallarda ekspert fikrlari, statistik ma’lumotlar va real amaliy misollar keng qo‘llanilib, mavzuning kompleks talqini ta’minlanadi.

O‘zbekiston OAVlarida esa jurnalistika ta’limiga oid materiallar ko‘proq informatsion xarakterga ega bo‘lib, voqea va yangiliklarni yetkazish bilan cheklanadi. Analitik va tanqidiy komponentlarning ulushi nisbatan past bo‘lib, muammolarning chuqur tahlili hamda ularning tizimli talqini yetarli darajada ochib berilmaydi. Bu esa media diskursning fragmentar va yuzaki shakllanishiga olib keladi.

Ko‘rsatilgan tafovut, bir tomondan, media tizimlarining institutsional

rivojlanish darajasi, ikkinchi tomondan esa jurnalistik madaniyat va tahririy siyosatdagi ustuvor yo‘nalishlar bilan izohlanadi. Xususan, AQSh OAVlarida analitik jurnalistika an’anasi shakllangan bo‘lsa, O‘zbekiston media makonida tezkorlik va axborot yetkazish ustuvor bo‘lib qolmoqda.

Natijada, jurnalistika ta’limiga oid media yoritilish samaradorligi materiallar soniga emas, balki ularning analitik chuqurligi, diskursiv sifati va yechimga yo‘naltirilganligi bilan belgilanadi. Shu jihatdan, mavjud informatsion model jurnalistika ta’limi muammolarini to‘liq aks ettirish uchun yetarli emasligi aniqlandi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, jurnalistika ta’limi muammolarini OAVda samarali yoritish materiallar soniga emas, balki ularning analitik sifati, diskursiv chuqurligi va konseptual yondashuviga bevosita bog‘liq. Informatsion model ustun bo‘lgan sharoitda muammolar faqat qayd etiladi, biroq ularning ichki mexanizmlari va tizimli xususiyatlari yetarli darajada ochib berilmaydi. Bu esa jurnalistika ta’limiga oid masalalarning jamoatchilik ongida fragmentar shakllanishiga olib keladi.

Xalqaro media tajribasi shuni ko‘rsatadiki, jurnalistika faqat axborot yetkazish bilan cheklanmasdan, muammolarni tizimli tahlil qilish, ularning sabab-oqibat bog‘liqligini ochib berish hamda yechimlar taklif etishga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Aynan analitik va tanqidiy yondashuv media diskursning ijtimoiy ta’sirini kuchaytirib, muammolarni jamoatchilik muhokamasiga olib chiqish hamda amaliy islohotlar uchun zamin yaratadi.

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston media makonida jurnalistika ta’limiga oid materiallarni yoritishda konseptual yondashuvni kuchaytirish zarurati yuzaga keladi. Bu jarayon, avvalo, maxsus analitik ruknlar tashkil etish orqali mavzuni epizodik emas, balki tizimli yoritishni ta’minlashni talab etadi. Shuningdek, materiallarda ekspert fikrlarini keng jalb etish muammolarning chuqur va ko‘p tomonlama talqin qilinishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, data-jurnalistika elementlaridan foydalanish muammolarni aniq faktlar va vizual ko‘rsatkichlar asosida yoritish imkonini beradi, bu esa media materiallarning ishonchliligi va ta’sirchanligini oshiradi. Shu bilan birga, OAV va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish jurnalistika ta’limini real media amaliyoti bilan integratsiyalashga xizmat qiladi.

Natijada, jurnalistika ta’limiga oid media yoritilish informatsion modeldan analitik va yechimga yo‘naltirilgan modelga bosqichma-bosqich transformatsiya qilinishi zarur. Aynan shunday yondashuv jurnalistika ta’limi muammolarining chuqur anglanishini ta’minlab, ularni jamoatchilik muhokamasiga olib chiqish va amaliy o‘zgarishlarga turtki berish imkonini kengaytiradi.

Xulosa qilib, olib borilgan tahlillar jurnalistika ta’limi muammolarining OAVda yoritilishi ko‘p jihatdan informatsion model asosida shakllanayotganini ko‘rsatdi. Bu esa muammolarning chuqur anglanishini cheklaydi. Xalqaro tajriba asosida jurnalistika ta’limiga oid media diskursni analitik va yechimga yo‘naltirilgan modelga transformatsiya qilish zarur. Aynan shunday yondashuv jurnalistika ta’limining rivojlanishiga va uning jamiyatdagi rolini

mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Entman R.M. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. – Journal of Communication, 1993.
2. McCombs M., Shaw D. The Agenda-Setting Function of Mass Media. – Public Opinion Quarterly, 1972.
3. Krippendorff K. Content Analysis: An Introduction to Its Methodology. – SAGE, 2013.
4. Journalism's education problem: extracting information from news // Medium, 2020.
5. McQuail D. Mass Communication Theory. – SAGE, 2010.

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

O‘ZBEK TILIDAGI “AXLOQ” KONSEPTINING KONSEPTUAL LUG‘ATDAGI TALQINI XUSUSIDA

Sh.Bobojonova
Navoiy davlat universiteti doktoranti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada “axloq” konseptining konseptual lug‘atdagi talqini kognitiv leksikografiya yondashuvi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda izohli lug‘at minimumi aksiologik, freym-skript, prototipik, metaforik va paremiologik qatlamlar bilan boyitiladi. Shuningdek, assotsiativ maydon orqali konseptning yadro va periferik zonalarini empirik aniqlash imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Natijada “axloq” konsepti nafaqat semantik birlik, balki madaniy va ijtimoiy baholash mexanizmlarini aks ettiruvchi murakkab kognitiv tuzilma sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: axloq, konsept, kognitiv leksikografiya, aksiologiya, freym, prototip, assotsiativ maydon, diskurs, semantika

“Axloq” konsepti insoniyat tafakkuri va jamiyat taraqqiyotida alohida o‘rin tutuvchi murakkab va ko‘p qatlamli tushunchalardan biri bo‘lib, u nafaqat shaxsning xulq-atvori va muomala me’yorlarini ifodalabgina qolmay, balki jamiyat tomonidan qabul qilingan qadriyatlar tizimi, ijtimoiy baholash mexanizmlari hamda madaniy stereotiplarni o‘zida mujassam etgan konseptual birlik sifatida namoyon bo‘ladi, shu sababli uni oddiy izohli lug‘at shaklida qisqa definitsiya bilan cheklab qo‘yish yetarli bo‘lmay, balki kognitiv leksikografiya yondashuvi asosida kengroq, tizimli va ko‘p o‘lchamli tarzda talqin qilish zarurati yuzaga keladi. Mazkur konseptning semantik yadrosi sifatida jamiyatda qabul qilingan muomala va xatti-harakat me’yorlari majmui hamda shaxsning odobi va xulq-atvorini baholash mezoni tushunilsa-da, uning mazmuniy doirasi bundan ancha keng bo‘lib, u me’yoriylik, baholash, mas’uliyat va ijtimoiy munosabat kabi asosiy komponentlar bilan chambarchas bog‘langan holda shakllanadi, ya’ni inson nima qilishi mumkin yoki mumkin emasligi haqidagi me’yoriy tasavvurlar, bajarilgan harakatlarga nisbatan ijobiy yoki salbiy baho berish jarayoni, shaxsning o‘z xatti-harakatlari uchun ichki va tashqi javobgarlik hissi hamda boshqa insonlarga nisbatan hurmat, adolat va andisha kabi munosabatlar aynan “axloq” konsepti tarkibida bir butun tizim sifatida birlashadi.

Aksiologik nuqtayi nazardan qaraganda, “axloq” konsepti doimo qarama-qarshi baholovchi birliklar orqali aktualizatsiyalanadi, ya’ni axloqli va axloqsiz, odobli va beodob, halol va harom, savob va gunoh, uyat va g‘urur kabi oppozitsiyalar ushbu konseptning ichki strukturasi va baholash mexanizmini tashkil etadi, shu bilan birga, bunday baholash nafaqat ijtimoiy sanksiyalar, ya’ni maqtov yoki tanbeh shaklida, balki shaxsning ichki kechinmalari, masalan, uyat hissi yoki pushaymonlik orqali ham namoyon bo‘lib, konseptning psixologik qatlamini ham yuzaga chiqaradi. “Axloq” konseptini yanada chuqurroq anglash uchun uni freym-

skript modeli asosida tasvirlash muhim bo‘lib, bunda tipik axloqiy vaziyat quyidagi elementlar orqali ochib beriladi: avvalo, muayyan ijtimoiy subyekt – agent mavjud bo‘ladi, u jamiyat tomonidan belgilangan me’yorlarga duch keladi, so‘ngra u ma’lum bir amalni bajaradi yoki bajarmaydi, natijada ushbu harakat ijobiy yoki salbiy oqibatlarga olib keladi, undan keyin jamiyat yoki individ tomonidan baholanadi va nihoyat ma’lum bir sanksiya – maqtov, tanbeh yoki ichki ruhiy kechinma shaklida yakunlanadi, bunday dinamik model esa “axloq”ni statik tushuncha emas, balki jarayon sifatida talqin qilish imkonini beradi. Prototipik yondashuv asosida “axloq” konsepti doirasida ideal shaxs modeli ham shakllanadi, ya’ni axloqli inson sifatida halollik, adolatlilik, kamtarlik, mehribonlik, sabr-toqat, va’daga sodiqlik, kattalarga hurmat va kichiklarga izzat kabi sifatlar bilan tavsiflanadigan obraz markaziy o‘rin egallaydi, aksincha, antiprototip sifatida yolg‘onchilik, kibr, xiyonat, beandishalik va uyatsizlik kabi salbiy xususiyatlarga ega shaxs obrazi shakllanadi, bu esa konseptning didaktik va tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Metaforik jihatdan “axloq” konsepti ko‘pincha tozalik, yo‘l va o‘lchov kabi obrazlar orqali ifodalanadi, ya’ni pokiza axloq yoki nopok ish kabi birliklar orqali u tozalik bilan bog‘lanadi, to‘g‘ri yo‘l yoki yo‘ldan chiqish kabi iboralar orqali hayotiy yo‘l metaforasi asosida tushuntiriladi, shuningdek, me’yor saqlash yoki me’yordan chiqish kabi birliklar orqali u o‘lchov va mezon sifatida talqin qilinadi, bu esa konseptning abstrakt mohiyatini yanada konkretlashtirishga xizmat qiladi. Leksik realizatsiya darajasida “axloq” konsepti turli birikmalar va derivatsion shakllar orqali namoyon bo‘ladi, masalan, yuksak axloq, sog‘lom axloq, axloqiy me’yor, axloqiy tarbiya, axloqiy mas’uliyat, axloqiy inqiroz kabi birikmalar uning turli semantik qirralarini ifodalaydi, shu bilan birga, axloqiy, axloqsiz, axloqsizlik, axloqan kabi hosila birliklar konseptning til tizimidagi morfologik kengayishini ko‘rsatadi. Diskursiv nuqtayi nazardan “axloq” konsepti turli ijtimoiy sohalarda turlicha talqin qilinadi, masalan, diniy diskursda u savob va gunoh, halol va harom kategoriyalari orqali ifodalansa, pedagogik diskursda tarbiya, odob va namuna tushunchalari bilan bog‘lanadi, huquqiy diskursda esa kodeks va javobgarlik tushunchalari bilan uzviy aloqada bo‘ladi, badiiy diskursda esa vijdon azobi, uyat va insoniy kechinmalar orqali obrazli tarzda namoyon bo‘ladi. Assotsiativ maydon “axloq” konseptining ongdagi aksini aniqlashda muhim vosita bo‘lib, til egalari ongida ushbu tushuncha bilan bog‘liq holda eng tez faollashadigan birliklar – odob, tarbiya, vijdon, hurmat, halollik kabi so‘zlar konseptning yadrosini tashkil etadi, shu bilan birga, uyat, nomus, andisha kabi birliklar periferik qatlamni ifodalaydi, yolg‘on, firib, kibr kabi antiqadriyatlar esa baholash oppozitsiyasi orqali konseptning salbiy zonalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, “axloq” konsepti ko‘p qatlamli, dinamik va baholovchi xarakterga ega bo‘lgan murakkab kognitiv tuzilma bo‘lib, uni konseptual lug‘at shaklida tasvirlash til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berish, shuningdek, inson tafakkuridagi qadriyatlar tizimini chuqurroq anglash imkonini beradi, shu bois bunday yondashuv kelgusida korpus ma’lumotlari va

psixolingvistik tajribalar asosida yanada takomillashtirilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karasik V. I.. Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. Volgograd: Peremena, 2002.
2. Karaulov Yu. N.. Russkiy assotsiativnyy slovar’. Moskva, 1994.
3. Nelson D. L. va boshqalar. The University of South Florida Free Association Norms. 2004.
4. Safarov Sh.. Kognitiv tilshunoslik asoslari. Toshkent, 2006.
5. Mahmudov N.. Til va tafakkur. Toshkent, 2010.
6. Rahmatullayev Sh.. Hozirgi o‘zbek adabiy tili lug‘ati. Toshkent, 2008.
7. Kubryakova Ye. S.. Kognitivnaya lingvistika asoslari. Moskva, 2004.

ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

MINTAQANING IJOBIY IMIJINI OSHIRISHDA HUDUDIY MARKETING STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQISH VA AMALGA OSHIRISH

Ibodullayev Dilshod Ibragimovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti 1-prorektori

Annotatsiya: Maqolada mintaqaning ijobiy imijini oshirishda hududiy marketing strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish masalasi tahlil qilingan. Tadqiqotda mintaqaviy marketingning nazariy yondashuvlari tizimlashtirildi, hudud imijiga ta’sir etuvchi omillar ajratib ko‘rsatildi va Xorazm viloyati misolida amaliy holat o‘rganildi. Muallif rasmiy statistik ma’lumotlar asosida eksport hajmi, investitsiya faolligi, iqtisodiy o‘sish sur’atlari hamda tashqi savdo dinamikasini baholadi. Tahlil natijasida hududning raqobatdosh ustunliklarini aniq belgilash, maqsadli auditoriyalarni segmentlash, raqamli kommunikatsiyalarni kuchaytirish va manfaatdor tomonlar hamkorligini rivojlantirish zarurligi asoslab berildi. Shuningdek, turizm resurslari va eksport geografiyasini kengaytirish hudud imijini mustahkamlashning muhim yo‘nalishlari sifatida tavsiya qilindi.

Kalit so‘zlar: mintaqaviy marketing, hududiy brendlashtirish, hudud imiji, raqobatdosh identifikatsiya, Xorazm viloyati, eksport salohiyati, investitsion jozibadorlik.

Аннотация

В статье был проанализирован вопрос разработки и реализации стратегий территориального маркетинга для повышения позитивного имиджа региона. В исследовании были систематизированы теоретические подходы к региональному маркетингу, выделены факторы, влияющие на формирование имиджа территории, и рассмотрен практический опыт Хорезмской области. Автор на основе официальных статистических данных оценил объёмы экспорта, инвестиционную активность, темпы экономического роста и динамику внешней торговли. В результате анализа была обоснована необходимость чёткого определения конкурентных преимуществ региона, сегментации целевых аудиторий, усиления цифровых коммуникаций и развития взаимодействия заинтересованных сторон. Также было показано, что расширение экспортной географии и эффективное использование туристических ресурсов послужило важным направлением укрепления регионального имиджа.

Ключевые слова: региональный маркетинг, территориальный брендинг, имидж региона, конкурентная идентичность, Хорезмская область, экспортный потенциал, инвестиционная привлекательность.

Abstract

The article examined the development and implementation of territorial marketing strategies aimed at strengthening a region's positive image. The study systematised the main theoretical approaches to regional marketing, identified the factors influencing place image formation, and analysed the case of Khorezm region. Based on official statistical data, the author assessed export performance, investment activity, economic growth rates, and the dynamics of foreign trade. The findings demonstrated the need to define the region's competitive advantages more clearly, segment target audiences, strengthen digital communication tools, and expand cooperation among stakeholders. The study also showed that broader export geography and more effective use of tourism resources served as important directions for reinforcing regional image and improving the territory's attractiveness for investors, visitors, and external partners.

Keywords: regional marketing, place branding, regional image, competitive identity, Khorezm region, export potential, investment attractiveness.

KIRISH

Zamonaviy sharoitda mintaqalar oʻrtasidagi raqobat tobora keskinlashib bormoqda. Investitsiyalar, iqtisodiy faol aholi, turistlar va eksport bozorlarini jalb qilish uchun kurash faqatgina iqtisodiy koʻrsatkichlar bilan belgilanmaydi - koʻp hollarda mintaqaning tashqi va ichki auditoriyalar ongidagi imijini hal qiluvchi omilga aylanadi. Mintaqaviy marketing - bu hududning raqobatdosh mavqeyini oshirish, uning ijobiy pertseptsiyasini shakllantirish va uzoq muddatli iqtisodiy salohiyatini amalga oshirishga qaratilgan strategik faoliyat tizimi hisoblanadi. Kotler, Haider va Rein [1] tomonidan 1993-yilda asoslangan «joylarga marketing» konsepsiyasidan beri bu yoʻnalish tadqiqot obyekti sifatida doimo ilmiy e'tiborni jalb qilib kelgan.

Hududiy imij - bu bir qator obyektiv va subyektiv omillarning: tarixiy meros, iqtisodiy salohiyat, ijtimoiy infratuzilma, fuqarolar hayot sifati, tashqi kommunikatsiya samaradorligining yigʻindisi natijasida vujudga keladigan murakkab konstruktdur. Biror bir viloyat yoki mamlakat oʻzining real potensialiga toʻgʻri kelmaydigan salbiy yoki noaniq imijlarni olib borsa, bu investitsion oqimlarning kamayishiga, turistlarning qoʻshni hududlarga yoʻnaltirilishiga va iste'dodli kadrlarning mintaqani tark etishiga zamin yaratadi. Aksincha, aniq va izchil tarzda shakllantirilgan ijobiy regional identitet barcha koʻrsatkichlar boʻyicha samarali natijalarga erishishni ta'minlaydi.

Oʻzbekistonda iqtisodiy islohot dasturlari doirasida mintaqalar iqtisodiy avtonomiyasini kengaytirish, investitsion muhitni yaxshilash va eksport imkoniyatlarini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xorazm viloyati - oʻz tarixi, noyob madaniy merosi va bevosita Afgʻoniston hamda Eron bilan chegaradoshligi tufayli strategik muhimlikka ega boʻlgan mintaqa sifatida ushbu jihatdan alohida tadqiqot obyektiga aylana oladi. Viloyatning 2024-yildagi eksport hajmi 427,5 mln. AQSh dollarini tashkil qilib, 2023-yilga nisbatan 40,5 foizga oshdi [9]. Bu koʻrsatkich hududning xalqaro bozorda oʻz oʻrnini mustahkamlab borayotganidan dalolat beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi - mintaqaviy marketing strategiyalarini ishlab chiqishning nazariy asoslarini tizimlashtirish, hududiy imijni shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar modelini aniqlash va Xorazm viloyati misolida strategik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida Xorazm viloyati iqtisodiyotining 2010-2025-yillardagi rivojlanish dinamikasi, eksport-import tarkibi va investitsion ko‘rsatkichlari olindi. Tadqiqotning yangiligi shundaki, nazariy mintaqaviy marketing modellari Xorazm viloyatining aniq statistik ma’lumotlari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqilib, viloyat uchun maqsadli kommunikatsiya strategiyasini shakllantirishga amaliy hissa qo‘shildi.

Hududiy marketing masalasini ilmiy jihatdan o‘rganish nafaqat akademik doirada, balki amaliy boshqaruv amaliyotida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mintaqa hokimligi, xususiy sektor va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, birlashgan brendlashtirish strategiyasini amalga oshirish orqali Xorazm viloyati qisqa muddatda o‘z raqobatdosh mavqeyini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bunda viloyatning noyob madaniy resurslari - Ichan-qal’a, Kuhna-Ark va Pahlavon Mahmud maqbarasi kabi obyektlar - brend qurish uchun nodir poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mintaqaviy marketing nazariyasining shakllanishida Kotler, Haider va Rein [1] tomonidan 1993-yilda chop etilgan «Marketing Places» asari burilish nuqtasi bo‘ldi. Ushbu monografiyada joylar iqtisodiy mahsulot sifatida talqin qilindi va ularga nisbatan klassik marketing aralashmasi elementlarini qo‘llash imkoniyati asoslandi. Muallif guruh fikriga ko‘ra, muvaffaqiyatli joy marketingi to‘rtta asosiy maqsadni ko‘zlashi lozim: investorlar uchun qulay biznes muhit yaratish, sifatli mehnat bozorini ta’minlash, turistik manbalarga ega bo‘lish hamda eksport uchun mahsulot va xizmatlar bazasini shakllantirish.

Simon Anholt [2] esa «raqobatdosh identifikatsiya» (competitive identity) konsepsiyasini ilgari surdi. Uning modeli davlatlar va mintaqalar uchun imijalaning olti asosiy tarkibiy qismini belgilaydi: eksport, siyosiy hokimiyat, investitsiyalar va immigratsiya, madaniyat, aholi va turizm. Bu model nafaqat makro, balki mintaqaviy darajada ham qo‘llanilishi mumkin bo‘lib, hududiy identitetni bir necha o‘zaro bog‘liq o‘lchov bo‘yicha baholash imkonini beradi. Ushbu yondashuv hududiy marketing amaliyotida eng keng tarqalgan konseptual asoslardan biriga aylandi [2].

Kavaratzis [3] shaharlarni brendlashtirish masalasini tadqiq qilib, «joy marketingi» va «joy brendlashtirishi» o‘rtasidagi farqni aniqlashtirdi. Muallif fikricha, joy marketingi asosan joy mahsulotlarini sotishga qaratilgan bo‘lsa, joy brendlashtirishi kengroq tushuncha bo‘lib, joy identitetini uzoq muddatli shakllantirishni nazarda tutadi. Ushbu farqlov strategik kommunikatsiya dasturlarini tuzishda muhim ahamiyat kasb etadi, zero brendlashtirish jarayonining subyektlari nafaqat marketing bo‘limlari, balki butun mintaqa iqtisodiyoti va jamiyati hisoblanadi.

Rainisto [8] shimoliy Yevropa va AQShdagi joy marketingi amaliyotini o‘rganib, muvaffaqiyatli mintaqaviy marketingning bir qator hal qiluvchi omillarini

aniqladi. Ular orasida eng muhimlari quyidagilar: kuchli rejalashtirish jamoasining mavjudligi, barqaror siyosiy konsensus, joyning noyob xususiyatlaridan foydalanish, xususiy-davlat hamkorligi va tadbirkorlik iqlimi. Finlyandiya hamda AQShning muvaffaqiyatli mintaqalarini tahlil qilish asosida muallif strategik marketing rejalashtirish modeli taklif qildi, bu model keyingi tadqiqotlarda keng marta ishlatildi [8].

Zenker va Braun [4] joy brendining bir oʻlchovli boʻlmasligi haqida fikr yuritib, mintaqaviy brendning turli maqsadli guruhlarga koʻra farqlashtirish zarurligini asosladilar. Investorlar, turistlar, mahalliy aholi va potensial muhojirlar uchun bir xil brendlashtirish strategiyasi koʻpincha samarasiz boʻlib qoladi. Muallif juft tomonlar «brendlar uyi» (branded house) konsepsiyasini tavsiya qilib, unda asosiy mintaqa brendi doirasida bir nechta maqsadli brendlar birlashtirilishi mumkinligini koʻrsatdi.

Boisen va boshqalar [5] «joy marketingi», «joy reklama-targʻiboti» va «joy brendlashtirishi» terminologiyasini qayta koʻrib chiqib, bu uch tushunchaning koʻpincha bir-biri bilan chalkashtirib yuborilishini aniqladilar. Ularga koʻra, joy brendlashtirishi kengroq konseptual çerçevani anglatadi va joy identitetini barcha manfaatdor tomonlar bilan birgalikda yaratishni talab qiladi. Bu multisteykholder yondashuvi zamonaviy mintaqaviy marketing nazariyasining asosiy metodologik tamoyiliga aylanib bormoqda.

OECD [6] mintaqaviy rivojlanish siyosatiga oid tadqiqotlarida investitsion jozibadorlikni oshirish uchun raqobatdosh ustunliklarni belgilash, innovatsion ekotizimni shakllantirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish kabi strategik yoʻnalishlar muhimligini ta’kidladi. Xususan, mintaqaviy brendlashtirish va investitsion muhit targʻiboti oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlik OECD tomonidan alohida konseptual model sifatida ifodalandi.

Hankinson [10] joy brendlari asosiy obyektlar, xizmat koʻrsatuvchi brendlar, meta-brendlar va ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadigan relyatsion tarmoq ekanligini isbotladi. Ushbu model mintaqaviy brend biror bir lokal obyekt yoki tadbirga bogʻliq boʻlmay, balki keng relyatsion tizim orqali shakllanishini va barcha iqtisodiy subyektlar faoliyati bilan uzviy integratsiyalashgan boʻlishi lozimligini koʻrsatdi. Hankinson modeli zamonaviy mintaqaviy marketing strategiyalarida keng qoʻllanilmoqda [10].

Jahon banki Oʻzbekiston boʻyicha 2024-yilgi iqtisodiy memorandumida [7] mamlakatning mintaqaviy salohiyatini toʻliq yoyish uchun mahalliy darajadagi brendlashtirish va reklama-targʻibot faoliyatini milliy iqtisodiy strategiyalar bilan integratsiyalash zarurligini koʻrsatdi. Bu tavsiya Oʻzbekiston mintaqalari, jumladan Xorazm viloyati uchun ham bevosita amaliy ahamiyat kasb etadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot oʻz metodologik asosida bir nechta yondashuvni birlashtiradi. Birinchi yoʻnalish - nazariy-deduktiv tahlil: mintaqaviy marketing va hududiy brendlashtirish sohasidagi asosiy maktablar nazariy asoslar sifatida koʻrib chiqildi va ularning qoidalari Xorazm viloyati holatiga tatbiqini oʻrganish maqsadida tanqidiy tahlil qilindi.

Ikkinchi yoʻnalish - empirik-statistik tahlil: Xorazm viloyati statistika boshqarmasining 2010-2025-yillarga oid rasmiy nashridan [9] olingan maʼlumotlar birlamchi axborot bazasi sifatida foydalanildi. Ushbu massivdan viloyatning yalpi hududiy mahsuloti (YaHM), eksport va import hajmlari, investitsiyalar dinamikasi, kichik biznes ulushi va tarmoqlar tarkibi boʻyicha koʻrsatkichlar ajratib olinib, tahlil qilindi. Maʼlumotlar solishtiruvchanligini taʼminlash maqsadida AQSh dollari va soʻm koʻrsatkichlari qiyosiy jadvalda birlashtirildi.

Uchinchi yoʻnalish - qiyosiy-tipologik tahlil: mintaqaviy marketing strategiyalarining xalqaro tajribasi (Finlyandiya mintaqalari, Ispaniya Kataloniya mintaqasi, Janubiy Koreya Incheon mintaqasi) Xorazm viloyatining sharoiti bilan qiyoslanib, oʻtkazish (transfer) mumkin boʻlgan amaliyotlar aniqlanadi.

Toʻrtinchi yoʻnalish - strategik optimallashtirish: Rainisto [8] modeli va Anholt [2] raqobatdosh identifikatsiya ramkasi asosida Xorazm viloyati uchun integratsiyalashgan hududiy marketing strategiyasi modelining tarkibiy elementlari va amalga oshirish bosqichlari belgilandi. Ushbu jarayonda viloyatning oʻziga xos xususiyatlari - madaniy meros resurslari, eksport tarkibidagi qishloq xoʻjaligi mahsulotlarining dominant oʻrni va Markaziy Osiyo tranzit yoʻlidagi geografik oʻrni alohida eʼtiborga olindi.

Tadqiqotning axborot bazasini tashkil etuvchi statistik maʼlumotlar Xorazm viloyati statistika boshqarmasining rasmiy nashridan [9], Jahon banki taʼrifi va Oʻzbekiston boʻyicha iqtisodiy memorandumidan [7] hamda OECD mintaqaviy rivojlanish hisobotlaridan [6] olingan. Barcha maʼlumotlar manbaga havola bilan keltirilgan boʻlib, tasdiqlangan rasmiy manbalarga asoslanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xorazm viloyatining iqtisodiy salohiyati va eksport dinamikasi

Hududiy marketing strategiyalarini ishlab chiqishning dastlabki va zaruriy sharti - mintaqa iqtisodiy salohiyatining obyektiv tahlilini oʻtkazishdir. Xorazm viloyatining makroiqtisodiy koʻrsatkichlari 2010-yildan 2025-yilgacha izchil oʻsish tendensiyasini namoyish qildi. YaHM hajmi 2010-yildagi 2 888,6 mlrd. soʻmdan 2024-yilda 53 640,0 mlrd. soʻmga oshdi [9]. Real oʻsish surʼati 2024-yilda 106,3 foizni, 2025-yilning yanvar-dekabr davrida esa 107,9 foizni tashkil etdi.

Viloyat eksportining dinamikasi alohida tadqiqot qiziqishini uygʻotadi. 2010-yilda jami eksport 156,2 mln. AQSh dollarini tashkil etgan boʻlsa, 2024-yilda bu koʻrsatkich 427,5 mln. dollarni, 2025-yil yanvar-dekabr davrida esa 435,7 mln. dollarni tashkil etdi [9]. Qoʻshimcha ravishda, import hajmi bir xil davrda kamayish tendensiyasini koʻrsatdi: 2022-yilda 540,3 mln. dollarda boʻlgan import 2025-yil yakuniga kelib 438,1 mln. dollarga tushdi [9]. Bu tashqi savdo balansining 2025-yilda -2,4 mln. dollargacha yaxshilanishida ifodalandi, holbuki 2022-yilda mazkur koʻrsatkich -293,3 mln. dollarni tashkil etgan edi.

Eksport tarkibida sabzavot va mevalar yetakchi oʻrinni egalladi: 2024-yilda 211,1 mln. dollar, 2025-yil yanvar-dekabr davrida 211,6 mln. dollar - bu umumiy tovar eksportining 55 foizidan ortigʻini tashkil etdi [9]. Toʻqimachilik mahsulotlari (paxta tolasi va tayyor gazlamalar) ikkinchi oʻrinda turib, 2025-yilda 89,5 mln.

dollarga yetdi. Donli ekinlar va ulardan tayyorlangan mahsulotlar eksporti keskin o‘sdi: 2023-yilgi 11,9 mln. dollardan 2025-yilda 31,4 mln. dollarga ko‘tarildi.

1-jadval.

Xorazm viloyatining 2019-2025 yillar asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari[12]

Ko‘rsatkichlar/Yillar	2019	2020	2021	2022	2023	2024
YaHM hajmi, mlrd. so‘m	22 262,8	24 668,3	30 907,3	38 927,4	45 358,6	53 640,0
YaHM o‘sish sur’ati, foizda	107,1	100,5	110,1	107,4	104,8	106,3
Eksport, mln. AQSh dollar	146,9	169,6	231,2	247,0	304,2	427,5
Import, mln. AQSh dollar	410,8	299,7	286,0	540,3	576,9	525,8
Savdo balansi, mln. dollar	-263,9	-130,1	-54,7	-293,3	-272,7	-98,3
Asosiy kapitalga inv., mlrd. so‘m	5 032,0	5 391,8	8 292,0	8 769,7	11 666,1	15 624,1
Kichik biznesning YaHMdagi ulushi, foizda	76,4	77,4	75,9	72,0	72,4	72,8

2-jadval.

Xorazm viloyati eksportining yetakchi hamkor davlatlar bo‘yicha taqsimlanishi, ming AQSH dollarda[13]

Hamkor davlat	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil (yan.-dek.)
Rossiya Federatsiyasi	97 753,1	100 583,5	116 352,1	97 636,8
Pokiston	12 678,5	79 684,6	88 513,8	106 360,0
Afg‘oniston	1 823,7	1 957,5	60 386,4	85 988,4
Qozog‘iston	39 295,6	18 078,4	28 321,0	31 012,7
Qirg‘iziston	30 204,0	25 310,0	4 265,2	3 595,1
AQSh	608,1	2 061,2	5 581,1	11 556,8
Turkiya	24 675,2	13 651,2	26 689,2	17 082,1
Viloyat bo‘yicha jami	247 029,0	304 215,7	427 546,8	435 724,3

Hududiy imijni shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar tahlili

Xorazm viloyatining eksport geografiyasi tahlili bir qancha strategik xulosalar chiqarishga imkon berdi. Birinchidan, Pokistonga eksport 2022-yildagi 12,7 mln. dollardan 2025-yilda 106,4 mln. dollargacha - 8,4 barobar oshdi [9]. Bu ko‘rsatkich viloyat eksportchilari yangi bozorlarda tez nufuz qozonish qobiliyatiga ega ekanligini isbotlaydi. Afg‘onistonga yo‘naltирилган eksport esa 2024-yilda 60,4 mln.

[12] Xorazm viloyati statistika boshqarmasi rasmiy nashri asosida muallif tomonidan tuzildi https://xorazmstat.uz/
[13] Xorazm viloyati statistika boshqarmasi rasmiy nashri asosida muallif tomonidan tuzildi https://xorazmstat.uz/

dollarga yetib, 2025-yilda 86,0 mln. dollarga koʻtarildi - bu esa viloyatning janubiy qoʻshni bozor uchun tranzit va savdo markazi sifatida shakllana boshlaganidan dalolat beradi.

Ikkinchidan, 2-jadvalda koʻrsatilgan eksport geografiyasining diversifikatsiya dinamikasi viloyatning qoʻshni MDH mamlakatlari (Rossiya, Qozogʻiston, Qirgʻiziston)ga qaramliligi kamayib, yangi masofali bozorlarga (Pokiston, Afgʻoniston, AQSh) kirib bora boshlaganini koʻrsatadi. AQShga eksport 2022-yildagi 608 ming dollardan 2025-yilda 11,6 mln. dollarga oshdi. Bu oʻzgarish hududiy marketing nuqtai nazaridan ayniqsa muhim: mintaqa faol tarzda xalqaro iqtisodiy munosabatlarga intilayotgan tasvir bermoqda va bu brend identitetini qurishda kuchli argument boʻlib xizmat qiladi.

Investitsion koʻrsatkichlar nuqtai nazaridan olganda, 2025-yilning yanvar-dekabr davrida asosiy kapitalga oʻzlashtirilgan investitsiyalar 22 621,2 mlrd. soʻmga yetdi, bu 2024-yilga nisbatan 134,9 foizlik oʻsish surʼatiga teng [9]. Urganch shahrida aholi jon boshiga toʻgʻri keladigan investitsiyalar eng yuqori darajada boʻlib, 2025-yilda 43 685,5 ming soʻmga yetdi. Investitsion oqimlarning faollaşuvi hududiy brend kommunikatsiyasining muhim tarkibiy elementi boʻlgan «biznes uchun qulay muhit» qirralarini real faktologiya bilan toʻldirishga imkon beradi.

YaHM tarkibidagi tarmoqlar nisbatini koʻrib chiqsak, xizmatlar sektori ulushi 2010-yildagi 41,4 foizdan 2025-yilda 42,6 foizgacha barqaror oʻsdi [9]. Sanoat va qurilish ulushi 2010-yildagi 11,7 foizdan 2025-yilda 24,8 foizga koʻtarildi. Bu oʻzgarish viloyatning agrar dominantlikdan diversifikatsiyalashgan iqtisodiyot tomon kechayotgan strukturaviy transformatsiyasini aks ettiradi va investorlar uchun yangi imkoniyatlar haqidagi kommunikatsiyaga asos boʻlib xizmat qiladi.

Mintaqaviy marketing strategiyasining tarkibiy elementlari

Xorazm viloyatining iqtisodiy koʻrsatkichlari va nazariy asoslar sintezi mintaqaviy marketing strategiyasining quyidagi asosiy tarkibiy elementlarini belgilashga imkon berdi. Birinchi element - raqobatdosh ustunlik identifikatsiyasi. Kotler va boshqalar [1] taʼrifiga koʻra, muvaffaqiyatli joy marketingi mintaqaning differensiallashtiruvchi afzalliklarini aniq belgilashdan boshlanadi. Xorazm viloyati uchun bunday afzalliklar qatoriga: Markaziy Osiyo savdo yoʻlidagi strategik geografik oʻrin, noyob arxitektura merosi (YUNESKO Jahon merosi roʻyxatidagi Ichon-qalʼa), qishloq xoʻjaligida oʻsib boruvchi eksport salohiyati va raqobatbardosh toʻqimachilik sanoati kiradi.

Ikkinchi element - maqsadli auditoriyalar segmentatsiyasi. Anholt [2] raqobatdosh identifikatsiya modeli asosida Xorazm viloyati uchun uch asosiy maqsadli guruh belgilanadi: xalqaro investorlar (sanoat va qishloq xoʻjaligi sektorlarida), xorijiy turistlar (madaniy-tarixiy turizm segmenti) va eksport hamkorlar (Pokiston, Afgʻoniston va Yaqin Sharq importerlari). Har bir guruh uchun muloqotning alohida kanali, tili va mazmuni belgilanishi lozim.

Uchinchi element - integratsiyalashgan kommunikatsiya strategiyasi. Zenker va Braun [4] taʼkidlaganidek, mintaqaviy brendlashtirish yagona «brendlar uyi» arxitekturasi doirasida turli kanallar va auditoriyalar uchun muvofiqlashtirилган kommunikatsiya talabini qoʻyadi. Xorazm viloyati uchun bu raqamli platformalar

(investitsion veb-portal, ijtimoiy tarmoqlarda ko‘p tilli kontent), an’anaviy kanallar (xalqaro ko‘rgazmalar, savdo missiyalari) va madaniy diplomatiya (Navro‘z festivali, milliy hunarmandchilik ko‘rgazmalari) uchlikni qamrab olishi lozim.

To‘rtinchi element - manfaatdor tomonlar bilan sheriklik. Rainisto [8] tomonidan aniqlangan muvaffaqiyat omillariga asoslanib, Xorazm viloyati uchun ko‘p darajali sheriklik tizimini shakllantirish tavsiya etiladi: viloyat hokimligi (strategik koordinatsiya), Savdo-sanoat palatasi (tadbirkorlik targ‘iboti), turizm klasterlari (mehmonxonalar, turoperatorlar) va oliy o‘quv yurtlari (kadrlari tayyorlash, tadqiqot). Ushbu to‘rt tomonning aniq rollari belgilangan birgalikdagi harakatlar rejasi (joint action plan) mintaqaviy marketing strategiyasining operatsion asosini tashkil etishi lozim.

Beshinchi element - monitoring va baholash tizimi. Boisen va boshqalar [5] ta’kidlaganidek, joy brendlashtirishining samaradorligi faqat iqtisodiy ko‘rsatkichlar (eksport hajmi, investitsiyalar, turizm tushumlari) bilan emas, balki imijlarning subyektiv o‘lchovlari - maqsadli auditoriyalar ongidagi mintaqa haqidagi tasavvurlar bilan ham baholanishi lozim. Shu maqsadda yiliga kamida bir marta o‘tkaziladigan potensial investorlar va turistlar o‘rtasidagi so‘rov tadqiqoti natijalarini rasmiy statistik monitoring bilan birlashtirgan kompleks baholash tizimi tavsiya etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xorazm viloyatining 2019-2025-yillardagi iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari ko‘rsatdiki, viloyat jahon bozorida faollikni izchil kuchaytirib bormoqda: eksport hajmi 2022-yildagi 247,0 mln. dollardan 2025-yilning yanvar-dekabr davridagi 435,7 mln. dollarga - deyarli ikki baravarga oshdi [9]. Tashqi savdo balansining -293,3 mln. dollardan -2,4 mln. dollargacha yaxshilanishi esa strukturaviy darajada muhim o‘zgarishlarning amalga oshayotganini ko‘rsatadi. Biroq bu iqtisodiy reallik hududiy marketing mexanizmlari orqali yetarlicha targ‘ib etilmayapti - bu viloyatning xalqaro eksportchi va turist jalb etish raqobatida qo‘ldan boy berib qolayotgan imkoniyatlarni anglatadi.

Nazariy tahlil va empirik ma’lumotlar sintezi asosida Xorazm viloyati uchun quyidagi strategik tavsiyalar shakllantirildi. Birinchi tavsiya: viloyat hokimligi qoshida ixtisoslashtirilgan mintaqaviy marketing bo‘limi (yoki agentlik) tashkil etish. OECD [6] va Rainisto [8] tajribasiga ko‘ra, marketing funksiyasini alohida institutsional subyektga yuklash strategiyaning izchilligi va professionalligini ta’minlaydigan hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ushbu bo‘linma investitsion targ‘ibot, turizm brendlashtirishi va eksport marketingini yagona konseptual model doirasida muvofiqlashtirishi lozim.

Ikkinchi tavsiya: ko‘p tilli raqamli platforma yaratish. Hozirgi kunda Xorazm viloyatining xalqaro investorlar va turistlar uchun mo‘ljallangan ingliz, rus va fors tillaridagi to‘liq axborot resursi mavjud emas. Bunday platforma investitsion imkoniyatlar katalogi, eksport mahsulotlari ma’lumotlar bazasi va turistik marshrutlar bo‘limlarini qamrab olgan holda shakllantirilishi, viloyatning rasmiy statistik ko‘rsatkichlari bilan doimiy yangilanib turishi lozim.

Uchinchi tavsiya: eksport diversifikatsiyasini brend kommunikatsiyasiga integratsiyalash. Pokistonga eksportning 2025-yildagi 106,4 mln. dollari va AQShga yo‘naltirilgan 11,6 mln. dollari mintaqaviy marketing materiallarida aniq faktorli dalil sifatida foydalanilishi lozim [9]. «O‘sib borayotgan global eksport geografiyasi» - bu tashqi auditoriyalar uchun aniq va ishonchli brend narrativdir.

To‘rtinchi tavsiya: madaniy turizm resurslarini hududiy brend tizimiga strategik integratsiyalash. Hankinson [10] relyatsion tarmoq modeli asosida Ichan-qal’a, Kuhna-Ark va Pahlavon Mahmud maqbarasi kabi obyektlar «brend markazlari» (brand anchors) sifatida belgilanishi, ularning atrofida qo‘shimcha brend qatlamlari - gastroturizm, hunarmandchilik, ekoturizm - qurilishi tavsiya etiladi. YUNESKO tomonidan tan olingan merosga egalik viloyatga xalqaro brendlashtirish makonida boshqa mintaqalar egallay olmaydigan differensial ustunlik beradi.

Beshinchi tavsiya: viloyat ichidagi barcha iqtisodiy subyektlarni - yirik korxonalar, kichik biznes, fermer xo‘jaliklari, mehmonxonalar - mintaqaviy brendlashtirish strategiyasiga qatnashuvchi faol tomonlar sifatida jalb qilish. Kichik biznesning viloyat YaHMidagi 72,8 foizlik ulushi [9] ko‘rsatadiki, mintaqaviy brendning asosiy tashuvchisi mahalliy tadbirkorlik subyektlari hisoblanadi. Ularning brend haqidagi bilimi, mahsulot sifatiga qo‘yiladigan talablar va xalqaro bozorga yo‘naltirilish darajasi mintaqaviy imijning real tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Oltinchi tavsiya: kvartal asosida muntazam ravishda o‘lchaniladigan mintaqaviy imij indeksini joriy etish. Ushbu indeks uchta o‘lchov o‘qini qamrab olishi lozim: xalqaro media va ekspert hamjamiyatidagi eslatish chastotasi, maqsadli auditoriyalar orasida o‘tkazilgan so‘rovlar natijalari va viloyatning investitsion, eksport hamda turistik faollikni xarakterlaydi. Bu tizimli monitoring mintaqaviy marketing strategiyasini real vaqt ma’lumotlari asosida tuzatib borish imkonini beradi va resurslarni ustuvor yo‘nalishlarga maqsadli yo‘naltirish samaradorligini oshiradi.

Umumlashtirilganda hududiy marketing nafaqat reklama yoki PR kampaniyalar majmui sifatida emas, balki mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasiga organik integratsiyalashgan tizimli boshqaruv instrumenti sifatida ko‘rilishi lozim. Xorazm viloyatining o‘ziga xos madaniy merosi, o‘sib boruvchi eksport salohiyati va qulay geografik pozitsiyasi bu strategiyani amalga oshirish uchun kuchli poydevor yaratadi. Ushbu tadqiqotda taklif etilgan yondashuv va tavsiyalar viloyat hokimligi, tadbirkorlik birlashmalari va ilmiy hamjamiyat hamkorligida amalga oshirilsa, Xorazm viloyatining xalqaro raqobatdosh imijini yanada mustahkamlashga aniq hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI

1. Kotler, P., Haider, D. H., & Rein, I. (1993). Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations. Free Press, New York, 388 p.

2. Anholt, S. (2007). Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. Palgrave Macmillan. https://link.springer.com/book/10.1057/9780230627727

3. Kavaratzis, M. (2004). From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands. Place Branding, 1(1), 58-73. https://doi.org/10.1057/palgrave.pb.5990005

4. Zenker, S., & Braun, E. (2017). Questioning a «one size fits all» city brand: Developing a branded house strategy for place brand management. Journal of Place Management and Development, 10(3), 270-287. https://doi.org/10.1108/JPMD-04-2016-0018

5. Boisen, M., Terlouw, K., Groote, P., & Couwenberg, O. (2018). Reframing place promotion, place marketing, and place branding — moving beyond conceptual confusion. Cities, 80, 4-11. https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.08.021

6. OECD. (2020). Regional Development Policy. OECD iLibrary. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/regional-development-policy.html

7. World Bank. (2024). Uzbekistan Country Economic Memorandum: Building Blocks for Competitive Diversification. https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022924064037180

8. Rainisto, S. K. (2003). Success factors of place marketing: A study of place marketing practices in Northern Europe and the United States. Doctoral dissertation, Helsinki University of Technology. https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/935

9. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi. (2025). Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari: rasmiy nashr. https://xorazm.stat.uz

10. Hankinson, G. (2007). The management of destination brands: Five guiding principles based on recent developments in corporate branding theory. Journal of Brand Management, 14(3), 240-254. https://doi.org/10.1057/palgrave.bm.2550065

ALOQA KORXONALARIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKKA ERISHISHNING INNOVASION YONDASHUVLARI

Ismailov Xusanboy Maxammadqosim o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
husanboyismailov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada aloqa korxonalarida molyaviy barqarorlikka erishishning innovatsion yondashuvlari tadqiq etilgan, mavzuning dolzarbliligi atroflicha o'rganilib, xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: korxona, aloqa, telekommunikatsiya, moliyaviy barqarorlik, samaradorlik.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ СВЯЗИ

Исмаилов Хусанбой Махаммадкосим угли
Независимый исследователь Ташкентского государственного экономического университета
husanboyismailov@gmail.com

Аннотация: В данной статье исследованы инновационные подходы к обеспечению финансовой устойчивости предприятий связи, всесторонне изучена актуальность темы, а также разработаны выводы и предложения.

Ключевые слова: *предприятие, связь, телекоммуникация, финансовая устойчивость, эффективность.*

INNOVATIVE APPROACHES TO ACHIEVING FINANCIAL STABILITY IN TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES

Ismailov Khusanboy Makhammadkosim ugli
Independent Researcher of Tashkent State University of Economics
husanboyismailov@gmail.com

Abstract: This article examines innovative approaches to achieving financial stability in telecommunications enterprises, comprehensively analyzes the relevance of the topic, and develops conclusions and recommendations.

Keywords: *enterprise, communication, telecommunications, financial stability, efficiency.*

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida aloqa korxonalari faoliyati yuqori kapital sig'imi, tezkor texnologik yangilanish va kuchayib borayotgan raqobat muhiti bilan xarakterlanadi. Shu sababli moliyaviy barqarorlikni an'anaviy

usullar (xarajatlarni qisqartirish yoki tariflarni oshirish) orqali ta'minlash yetarli emas. Barqarorlikni ta'minlash innovatsion moliyaviy va tashkiliy mexanizmlar asosida qayta modellashtirishni talab qiladi.

Bunday innovatsion yondashuvlarning strategik ahamiyati shundaki, aloqa tarmog'ida daromadning tuzilishi so'nggi yillarda "voice-model"dan "data-model"ga o'tib bormoqda. Bu esa quyidagi iqtisodiy tendensiyani yuzaga keltirdi:

- daromadlar hajmi o'sadi, ammo marjinallik pasayishi mumkin;
- infratuzilmaga kiritiladigan investitsiya ortib, qarz yuki ko'payishi mumkin (agar, bu o'z mablag'lari hisobiga bo'lsa, unda moliyaviy risk darajasi oshib boradi);
- texnologik yangilanish sikli qisqarishi kuzatilishi mumkin.

Fikrimizcha, bunday sharoitda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun quyidagi innovatsion yondashuvlar dolzarb hisoblanadi:

1) Daromad diversifikatsiyasi modeli. Mazkur modelning mohiyati shundaki, bunda "data-center", "cloud", "fintech", "IoT" xizmatlarini joriy etish orqali daromad portfelini kengaytirib, risk konsentratsiyasini kamaytiriladi;

2) "Digital cost-management" tizimi. Bunda "big data" va "AI" asosida xarajatlarni prognozlash va optimallashtirish orqali xarajat rentabelligi oshiriladi;

3) Moliyaviy risklarni boshqarishning adaptiv modeli. Ushbu modelning mazmuni – valyuta, foiz va likvidlik risklarini ssenariyli tahlil qilish orqali barqarorlikni saqlashdan iborat;

4) "Asset-light" strategiyasi. Bunda infratuzilmaning ayrim qismlarini sheriklik yoki ijara asosida boshqarish orqali kapital yuki kamaytiriladi.

Bu holatda iqtisodiy samara mexanizmi qanday ishlaydi?

Fikrimizcha, innovatsion yondashuvlar moliyaviy barqarorlikka quyidagi formal mexanizm orqali ta'sir ko'rsatadi:

$$FS = f(D, R, C, L) \tag{4.2.1}$$

bu yerda, FS – moliyaviy barqarorlik,

D – daromadlar diversifikatsiyasi darajasi,

R – rentabellik ko'rsatkichlari,

C – xarajatlar samaradorligi,

L – moliyaviy leveraj darajasi.

Innovatsiya orqali D va C yaxshilansa, R oshadi va L optimallashadi. Natijada, moliyaviy barqarorlik indeksi yuqori bo'ladi.

Biroq, shu bilan birga telekommunikatsiya sohasida quyidagi global zamonaviy tendensiyalar moliyaviy barqarorlikni innovatsion yo'l bilan ta'minlashni taqozo etmoqda:

- 5G va optik tarmoqlarning kapital sig'imi yuqoriligi;
- "Cloud" va "edge-computing" xizmatlarining o'sishi;
- OTT platformalar raqobati;
- ESG talablarining kuchayishi.

Bu omillar moliyaviy modelni qayta ko'rib chiqishni va innovatsion instrumentlardan foydalanishni talab qilmoqda.

Bir so‘z bilan aytganda, bugungi sharoitda aloqa korxonalarida moliyaviy barqarorlikni ta’minlash innovatsion yondashuvlarsiz amalga oshirilishi mumkin emas. Chunki, innovatsiyalar:

- daromadlarni barqarorlashtiradi;
- risklarni diversifikatsiya qiladi;
- kapital samaradorligini oshiradi;
- uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta’minlaydi.

Shu nuqtai nazardan, innovatsion moliyaviy boshqaruv modeli aloqa korxonalari barqarorligining strategik asosi hisoblanadi.

Umuman olganda, emperik tadqiqotlarda moliyaviy barqarorlikni ta’minlashning nazariy asoslari mazmunan bir xil, ammo uslubiy jihatdan turlicha talqin qilinadi.

Xususan, aloqa korxonalari moliyaviy barqarorligini ta’minlash masalasi zamonaviy iqtisodiy nazariyasida kompleks va ko‘p omilli jarayon sifatida qaraladi. Klassik moliyaviy menejment nazariyasida moliyaviy barqarorlik korxonaning uzoq muddatli to‘lov qobiliyati, kapital tuzilmasi muvozanati va barqaror pul oqimlari orqali ta’minlanishi ilgari suriladi[14]. Biroq, raqamli iqtisodiyot sharoitida bu tushuncha yanada kengayib, innovatsion transformatsiya bilan uzviy bog‘lanadi.

Xalqaro tashlilotlarning e’tiroficha, telekommunikatsiya tarmog‘i yuqori kapital sig‘imi bilan alohida tavsiflanadi. Jumladan, OECD ma’lumotlariga ko‘ra[15], telekom sohasida investitsiyalarning YAIMga nisbati sanoatning boshqa tarmoqlariga qaraganda yuqori bo‘lib, bu holat moliyaviy leveraj darajasini oshiradi va kapital samaradorligini aniq boshqarishni talab qiladi.

Fikrimizcha, kapital sig‘imi va moliyaviy barqarorlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni quyidagicha ifodalash mumkin.

Aloqa korxonalarida kapital sig‘imi (CI) quyidagi nisbat bilan ifodalanadi:

$$CI = \frac{BF}{SV} \tag{4.2.2}$$

bu yerda, BF – asosiy vositalar,

SV – sotish hajmi.

Amalda *CI* ko‘rsatkichi yuqori bo‘lgan sharoitda aktivlar aylanish tezligi past bo‘lishi mumkin. Shu sababli investitsiyalarning rentabelligi (*ROI*) strategik ahamiyat kasb etadi.

Bunday sharoitda moliyaviy holatni yaxshilashda innovatsion yondashuv sifatida quyidagilar taklif etiladi:

1. “Asset-light” model – infratuzilmani sheriklik asosida boshqarish;
2. “Cloud”-infratuzilma orqali kapital sig‘imini pasaytirish;
3. Investitsiyalarni bosqichma-bosqich amalga oshirish (stage-gate financing).

---

[14] Brigham E.F., Ehrhardt M.C. Financial Management: Theory & Practice (15th ed.). 2017, © Cengage Learning. ISBN: 978-1-305-63229-5, p. 1221

[15] OECD Digital Economy Outlook 2023. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/oecd-digital-education-outlook-2023_c827b81a/c74f03de-en.pdf

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Jahon banki (2022). Digital Development Overview.
2. Xalqaro elektr aloqa ittifoqi. (2023). Measuring Digital Development Facts and Figures.
3. Abduqodirov A. (2021). Telekommunikatsiya korxonalari iqtisodiyoti.
4. Raximov Sh. (2022). AKT sohasida moliyaviy boshqaruv.
5. Manuel Castells. (2010). The Rise of the Network Society.
6. Eli Noam. (2019). Telecommunications Economics.

ALOQA KORXONALARIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKKA ERISHISHNING ILMIY YO'NALISHLARI

Ismailov Xusanboy Maxammadqosim o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi
husanboyismailov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada aloqa korxonalarida molyaviy barqarorlikka erishishning ilmiy yo'nalishlari tadqiq etilgan, mavzuning dolzarbliligi atroflicha o'rganilib, xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.
Kalit so'zlar: korxona, aloqa, telekommunikatsiya, moliyaviy barqarorlik, yo'nalish, erishish.

НАУЧНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДОСТИЖЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ СВЯЗИ

Исмаилов Хусанбой Махаммадкосим угли
Независимый исследователь Ташкентского государственного экономического университета
husanboyismailov@gmail.com

Аннотация: В данной статье исследованы научные направления достижения финансовой устойчивости предприятий связи, всесторонне изучена актуальность темы, а также разработаны выводы и предложения.
Ключевые слова: *предприятие, связь, телекоммуникация, финансовая устойчивость, направление, достижение.*

SCIENTIFIC DIRECTIONS FOR ACHIEVING FINANCIAL STABILITY IN TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES

Ismailov Khusanboy Makhammadkosim ugli
Independent Researcher of Tashkent State University of Economics
husanboyismailov@gmail.com

Abstract: This article explores the scientific directions for achieving financial stability in telecommunications enterprises, thoroughly examines the relevance of the topic, and develops conclusions and recommendations.
Keywords: *enterprise, communication, telecommunications, financial stability, direction, achievement.*

Kapital tuzilmasi nazariyasida korxona qiymati va moliyaviy barqarorlik kapital tuzilmasining tarkibiga bog'liq yoki muayyan sharoitlarda bog'liq emasligini ilgari suriladi. Nazariyaning asosiy g'oyasi shuki, leveraj darajasi

kapital qiymati, risk va daromadlilik o‘rtasidagi muvozanat orqali korxona moliyaviy barqarorligiga ta’sir ko‘rsatadi[16].

Fikrimizcha, kapital tuzilmasini faqat moliyalashtirish manbalari nisbati sifatida emas, balki korxona moliyaviy barqarorligini shakllantiruvchi strategik mexanizm sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq. Chunki, telekommunikasiya kabi yuqori kapital sig‘imiga ega tarmoqlarda qarz va o‘z mablag‘lari o‘rtasidagi mutanosiblik investisiya faolligi, risk darajasi hamda daromad barqarorligini bir vaqtning o‘zida belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, Modigliani va Miller konsepsiyasi moliyaviy barqarorlikni baholashda statik kapital nisbatlarini emas, balki leveraj orqali qiymat yaratish imkoniyatlarini dinamik tarzda tahlil qilish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Markovis portfel (diversifikasiya) nazariyasi risk va daromad o‘rtasidagi optimal kombinasiyani asoslaydi. Uning asosiy g‘oyasi – daromad manbalarini diversifikasiya qilish orqali umumiy riskni kamaytirish mumkin. Korxona moliyaviy barqarorligi nuqtai nazaridan diversifikasiya daromad volatilligini pasaytiradi va barqaror pul oqimini ta’minlaydi[17].

Shuni ta’kidlash lozimki, Markovits diversifikatsiya nazariyasi aloqa korxonalari moliyaviy barqarorligini ta’minlashda daromad manbalarining tarkibiy muvozanatini shakllantirishning metodologik asosi sifatida ko‘rib kelinadi. Telekommunikatsiya sohasida turli xizmat turlari (mobil aloqa, internet, data-center, raqamli xizmatlar) o‘rtasida daromadlarni taqsimlash nafaqat riskni kamaytiradi, balki pul oqimlarining uzluksizligini ta’minlaydi. Shu jihatdan, diversifikasiya moliyaviy barqarorlikni passiv himoya mexanizmi emas, balki daromad volatilligini boshqarish va strategik o‘sishni qo‘llab-quvvatlovchi faol instrument sifatida talqin qilinishi maqsadga muvofiq.

Resurslarga asoslangan yondashuvga ko‘ra, korxonaning barqaror raqobat ustunligi uning ichki resurslari va imkoniyatlariga bog‘liq. Bunda qimmatli, noyob, o‘rinbosari mavjud bo‘lmagan va institusionallashgan resurslar moliyaviy barqarorlikning strategik asosini shakllantiradi. Telekommunikasiya sohasida bunday resurslarga infratuzilma, ma’lumotlar, texnologiya va brend kabilar kiradi[18].

Fikrimizcha, resurslarga asoslangan yondashuv aloqa korxonalarining moliyaviy barqarorligi tashqi bozor omillaridan ko‘ra, ichki strategik resurslar sifatiga ko‘proq bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Telekommunikatsiya sohasida infratuzilma, raqamli ma’lumotlar bazasi, texnologik platforma va intellektual kapital kabi noyob resurslar uzoq muddatli daromad barqarorligi va raqobat ustunligini shakllantiradi. Shu bois, moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda resurslar hajmini oshirishdan ko‘ra, ularning noyobligi, integratsiya darajasi va innovatsion qiymatini kuchaytirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

---

[16] Modigliani F., Miller M.H. The cost of capital, corporation finance and the theory of investment // American Economic Review, Vol. 48, No. 3, Jun., 1958, pp. 261-297

[17] Markowitz H. Portfolio selection // The Journal of Finance, 1952, 7(1), pp. 77-91 https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x

[18] Barney J. Firm resources and sustained competitive advantage // Journal of Management, Volume 17, Issue 1, 1991, pp. 99-120

Raqamli transformasiya konsepsiyasida esa raqamli texnologiyalar qiymat yaratish mexanizmini oʻzgartirishi ilgari suriladi. Ya'ni, smart mahsulotlar, platformalar va ma'lumotlarga asoslangan biznes modellar daromad tuzilishini diversifikasiya qiladi hamda operasion samaradorlikni oshiradi. Natijada, moliyaviy barqarorlik innovasiya va raqamli infratuzilma bilan uzviy bogʻlanadi[19].

Yuqoridagi nazariyadan kelib chiqib aytish mumkinki, raqamli transformatsiya konsepsiyasi aloqa korxonalari moliyaviy barqarorligining yangi institusional manbaini shakllantiradi, ya'ni qiymat yaratish jarayoni infratuzilmadan koʻra ma'lumotlar, platformalar va raqamli ekotizimlar atrofida qayta tashkil etiladi. Telekommunikatsiya sohasida smart tarmoqlar, data-markazlar va platformalashgan xizmatlar daromad manbalari diversifikatsiyasini tezlashtirib, operatsion samaradorlikni oshiradi hamda pul oqimlarining barqarorligini kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda raqamli infratuzilmaga investisiyalar faqat texnologik modernizasiya emas, balki uzoq muddatli daromad barqarorligi va strategik raqobat ustunligini ta'minlovchi moliyaviy mexanizm sifatida namoyon boʻladi.

Demak, raqamli infratuzilmaning kengayishi, bulut texnologiyalari, platformaviy xizmatlar va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv qarorlari moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Bu jarayon moliyaviy natijalarning faqat oʻsishi emas, balki ularning barqarorligi, diversifikatsiyasi va volatillik darajasining pasayishi orqali namoyon boʻladi.

Telekommunikatsiya korxonalarida daromad manbalari diversifikatsiyasi, "data" xizmatlari ulushining ortishi va raqamli xizmatlarning yuqori marjinalligi moliyaviy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy mexanizmlardan biri sifatida shakllanmoqda. Shu bilan birga, kapital sigʻimi darajasining yuqoriligi, texnologik investitsiyalar hajmining kattaligi va bozor raqobatining kuchayishi moliyaviy barqarorlikni strategik boshqarishni talab qiladi.

Natijada, aloqa korxonalarining moliyaviy barqarorligi an'anaviy buxgalteriya koʻrsatkichlari bilan cheklanib qolmay, balki likvidlik, rentabellik, diversifikatsiya va risklarning integral bahosi orqali shakllanadigan kompleks iqtisodiy kategoriya sifatida namoyon boʻladi.

S.Homayoun va boshqalarning fikricha, telekommunikatsiya sohasida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosiy xususiyati uning texnologik tabiat bilan uzviy bogʻliqligida namoyon boʻladi. Ya'ni, moliyaviy barqarorlik bu yerda faqat moliyaviy natijalar funksiyasi emas, balki raqamli infratuzilma rivoji, ma'lumotlarga asoslangan biznes modellar va daromad manbalari diversifikatsiyasi natijasidir[20].

Yudi Yang va boshqalar ham "FinTech" va raqamli texnologiyalar moliyaviy barqarorlikka ta'sir qilishini ta'kidlashgan. Shu bilan birga, bu yangi risklarni ham

---

[19] Porter M.E., Heppelmann J.E. How smart, connected products are transforming competition // Harvard Business Review, 92(11), 2014, pp. 64-88

[20] Homayoun S., Pazhohi M., Manzarzadeh Tamam H. The Effect of Innovation and Information Technology on Financial Resilience // Sustainability, 2024, 16, 4493. pp. 2-23. https://doi.org/10.3390/su16114493

yaratishi sababli innovatsiya bilan risk-menejmentni birgalikda qo‘llash lozimligini qayt etishgan[21].

Kanyile Kingstone Pumul va Fainos Chinjov tadqiqotlarida telekommunikatsiya korxonalarining moliyaviy barqarorligi statik kapital tuzilmasi natijasi emas, balki innovatsion amaliyotlar orqali shakllanuvchi dinamik tizim ekanligi ko‘rsatilgan. Infratuzilmaga katta investitsiyalar sharoitida daromad diversifikatsiyasi, resurslarni mobilizatsiya qilish va raqobat holatini mustahkamlash moliyaviy natijalarni barqarorlashtiruvchi asosiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy barqarorlik telekommunikatsiya sohasida innovatsiya intensivligi bilan bevosita bog‘liq strategik kategoriya sifatida talqin qilinadi[22].

A.Ferrari va boshqalarning fikricha, telekommunikatsiya korxonalarida moliyaviy barqarorlikni ta’minlash ESG omillarini operatsion emas, balki strategik resurs sifatida qabul qilishni talab qiladi. Shu ma’noda, ESG moliyaviy natijalarning oqibati emas, balki ularni shakllantiruvchi institusional omil sifatida namoyon bo‘ladi[23].

Yuqoridagi tadqiqotlarning asosiy ilmiy ahamiyati shundaki, ularda innovatsion tarmoqlarda barqarorlikning manbai sifatida ma’lumotlarga asoslangan biznes modellari, ESG standartlari va raqamli platformalarni ko‘rsatilgan. Bu holat moliyaviy barqarorlikni statik holat emas, balki innovatsiya intensivligiga bog‘liq dinamik tizim sifatida ko‘rish imkonini beradi.

Biroq, tahlil shuni ko‘rsatadiki, ushbu ishlar ko‘proq universal innovasion yo‘nalishlarga qaratilgan bo‘lib, telekommunikasiya tarmog‘ining moliyaviy tuzilishiga xos xususiyatlar yetarlicha aniqlashtirilmagan. Ayniqsa:

- kapital sig‘imi darajasining yuqoriligi;
- infratuzilmaviy investisiya sikllari;
- “data-segment” ustunligi;
- daromad transformasiyasi (voice → data);
- tarmoq yuklanishi va masshtab samarasi kabi omillar moliyaviy barqarorlik modeliga alohida kiritilmagan.

Shu jihatlar mazkur tadqiqotlar bilan telekommunikasiya sohasi amaliyoti o‘rtasida ilmiy bo‘shliq mavjudligini ko‘rsatadi. Ya’ni, ESG va innovasiya omillari barqarorlikni ta’minlashi ifodalangan, ammo telekommunikasiya korxonalarida barqarorlikni belgilaydigan asosiy mexanizm – infratuzilma samaradorligi va daromad diversifikasiyasining integrasiyasi hisoblanadi.

Demak, yuqoridagi tadqiqotlar va mazkur tadqiqot natijalarini umumlashtirish orqali aloqa korxonalarida moliyaviy barqarorlikni quyidagi integral model ko‘rinishida ifodalash maqsadga muvofiqdir.

---

[21] Yudi Yang, Fan Yang, Xiajie Yi, Dongwei He. How FinTech affects financial sustainability: Evidence from Chinese commercial banks using a three-stage network DEA-Malmquist model // Submitted. Vol. 4, Nov 2025. https://doi.org/10.48550/arXiv.2511.02608

[22] Kanyile Kingstone Pumul, Fainos Chinjov. The Role of Innovation Practices on the Financial Performance of Telecommunications Firms in Zimbabwe // Journal of Micro & Small Business Management. Vol. 6, Issue 2, July-December, 2025. pp. 47-64

[23] Ferrari A., Cini F., Castellano R. Beyond traditional metrics: esg and financial performance in innovation-driven sectors // Journal of Financial Management, Markets and Institutions, Vol. 13, No. 1 (2025). pp. 1-23

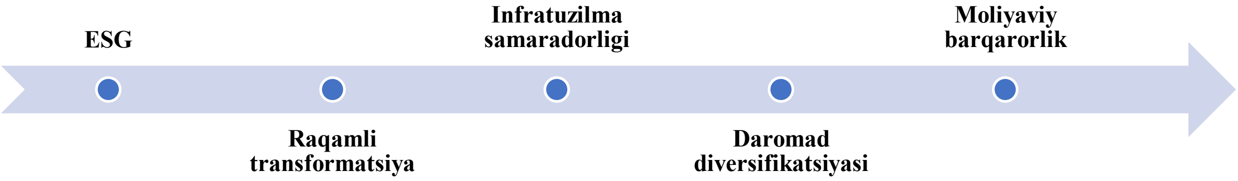

1-rasm. Aloqa korxonalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning umumiy modeli[24]

Ushbu yondashuvda barqarorlikni innovatsion ta'sir emas, balki innovatsiya orqali shakllanuvchi iqtisodiy mexanizm sifatida talqin qilinadi.

Zamonaviy telekommunikatsiya sohasida moliyaviy barqarorlik an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar yig'indisi emas, balki raqamli infratuzilma, biznes-model transformatsiyasi, kapital tarkibi va ESG omillari integratsiyasi natijasida shakllanuvchi ko'p qatlamli iqtisodiy tizim hisoblanadi. Shu sababli aloqa korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda innovatsion yondashuvlar tizimli xarakterga ega bo'lib, ular tashqi muhit, resurslar, boshqaruv innovatsiyalari va moliyaviy natijalar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklariga asoslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

7. Modigliani F., Miller M.H. The cost of capital, corporation finance and the theory of investment // American Economic Review, Vol. 48, No. 3, Jun., 1958, pp. 261-297.

8. Markowitz H. Portfolio selection // The Journal of Finance, 1952, 7(1), pp. 77-91 https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x.

9. Barney J. Firm resources and sustained competitive advantage // Journal of Management, Volume 17, Issue 1, 1991, pp. 99-120.

10. Porter M.E., Heppelmann J.E. How smart, connected products are transforming competition // Harvard Business Review, 92(11), 2014, pp. 64-88.

11. Homayoun S., Pazhohi M., Manzarzadeh Tamam H. The Effect of Innovation and Information Technology on Financial Resilience // Sustainability, 2024, 16, 4493. pp. 2-23. https://doi.org/10.3390/su16114493.

[24] Mualliflik ishlanmasi.

ANTIKVAR BUYUMLARNING QIYMATINI BAHOLASHDA RAQAMLASHTIRISH

Nabiyev Erali Davron o'g'li,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti,
1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada antiqa va qadimiy buyumlarning bahosini aniqlashda zamonaviy raqamli texnologiyalarning ahamiyati va qoʻllanilishi koʻrib chiqiladi. Tadqiqotda an'anaviy ekspert baholari bilan sun'iy intellekt va onlayn vositalardan foydalangan holdagi baholar solishtiriladi.

Kalit soʻzlar: antiqa buyum, baholash, raqamlashtirish, sun'iy intellekt, raqamli arxiv, onlayn auksion, ma'lumotlar bazasi.

Kirish

Soʻnggi yillarda antiqa buyumlar bozori jadal ravishda onlayn auksion platformalari orqali kengayib bormoqda[1]. Kollektorlar va investorlar noyob buyumlarga qiziqishi ortgani uchun, antiqa mulk qiymatini aniqlashda an'anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy texnologiyalar, xususan raqamli vositalar va sun'iy intellektdan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda[2][3]. Raqamlashtirish qadimiy eksponatlarni elektron shaklda hujjatlashtirish, ma'lumotlar bazasida saqlash, autentsifikatsiya qilish va onlayn tahlil qilish imkonini beradi[4][5]. Mazkur maqolada antiqa buyumlarni baholash jarayonini raqamlashtirishning nazariy va amaliy jihatlari, uning samaradorligi tahlil qilinadi. Ish davomida an'anaviy va raqamli yondashuvlarni qiyoslaymiz, natijalarga asosida tavsiyalar ishlab chiqamiz. Tadqiqot yakuni sifatida antiqa qiymatini baholashda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish boʻyicha takliflar taqdim etiladi.

Mavzuning dolzarbligi va hozirgi holati

Antikvar buyumlar qiymatini belgilash – bu murakkab va bir nechta omillarga bogʻliq jarayon. Asosiy mezonlar sifatida buyumning yoshi, kamchilik va holati, noyobligi, tarixiy konteksti va kelib chiqishi (provenans) ajralib turadi[3][6]. Masalan, oʻtmishda mashhur rassom yoki hunarmand qoʻlidan chiqqan buyum, kam sonli nusxada boʻlsa va ishonchli tarixiy ma'lumotga ega boʻlsa, uning qiymati ancha yuqori baholanadi[7]. Shu bilan birga, eksponatning autentikaligini ekspert tekshiruvi, ilmiy autentifikatsiya sertifikatlari va laboratoriya tahlillari bilan tasdiqlash zarur[8][9].

Bugungi kunda antiqa buyumlar savdosi global tarmoqqa oʻtgani sayin, qadimiy merosni raqamli nusxalari yaratish va ularni onlayn muhitda baholashga boʻlgan ehtiyoj ortmoqda[1][5]. Xususan, koʻplab muzey va kollektorlar eksponat ma'lumotlarini raqamli formatda saqlashga, ularni virtual auksionlarda taklif qilishga va xaridorlar uchun masofaviy baholash xizmatlarini yoʻlga qoʻyishga

intilmoqda[10][11]. Raqamli yondashuvlar yordamida xaridorga byudjet qulayroq bo‘lishi va haqiqiy bozor narxi haqida ob’yektiv ma’lumot olishga imkon yaratiladi. Ta’kidlash lozimki, antiqa bozorida onlayn baholash vositalari va sun’iy intellekt asosidagi ilovalar keng qo‘llanilmoqda[12][5]. Masalan, ba’zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, AI yordamida baholangan ko‘rsatkichlar 90% hollarda haqiqiy qiymatga 5% dan kam farq bilan teng keladi, an’anaviy usullar esa faqat 70% hollarda shu natijaga erishadi[13]. Shu bois, antiqa buyumlarning qiymatini aniqlashda raqamli texnologiyalarning o‘rni tobora oshib bormoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot asosan komparativ uslubga asoslandi: antiqa buyumlar bahosini an’anaviy ekspert baholari bilan zamonaviy raqamli vositalar yordamida amalga oshirilgan baholar bilan solishtirishga qaratildi. Olingan natijalarni taqqoslash orqali raqamlashtirishning baholash sifatiga ta’siri baholandi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagicha amalga oshirildi:

- **Kolleksiya tanlovi va ma’lumotlar yig‘ish:** Tadqiqot uchun turli asr va mintaqalarga mansub antiqa buyumlarning namunali to‘plami tanlandi. Har bir buyumning tarixiy ma’lumotlari va ashyoviy holati qayd etildi.
- **An’anaviy baholash:** Avvalo tajribali ekspertlar guruhiga mazkur buyumlar taqdim etilib, xalqaro baholash metodikasiga muvofiq baholandi. Bu jarayon mobaynida har bir buyumning yoshi, kelib chiqishi, materiali, ahvoli, bozor sharoiti inobatga olindi[3][6]. Ekspert baholari ishonchlilik va aniqlik nuqtayi nazaridan standart usullarga javob berishi uchun bu ekspertlar antikvar bozorini chuqur biladigan mutaxassislar edi.
- **Raqamli baholash:** Boshqa guruh orqali sun’iy intellektga asoslangan vositalar va onlayn ma’lumotlar platformalaridan foydalangan holda baholash amalga oshirildi. Masalan, AntiquetIdentifier.org singari onlayn ilova yordamida ilk aniqlov o‘tkazildi, buyum yasalgan xonadoni va davrini aniqlash uchun mark ma’lumotlar bazalari tekshirildi, o‘xshash buyumlarning onlayn sotilgan qiymatlari (tarixiy ma’lumotlar bazalari, auksion natijalari) tahlil qilindi[15]. Shuningdek, har bir buyum uchun yuqori aniqlikdagi fotosuratlar olinib, 3D skanerlangan versiyalar orqali xolat tekshirildi (3D skaner buyumni fizik teginmasdan butun sirtini qayd etadi)[5]. Natijada, modul yordamida hosil qilingan raqamli jamlanma va statistik tahlil asosida prognoz qiymat belgilandi.
- **Ma’lumotlarni tahlil qilish:** Olingan an’anaviy va raqamli baholar bir-biri bilan solishtirildi. Aniqlik va barqarorlik mezonlari (masalan, baholarning haqiqiy qiymatga yaqinligi) hamda samaradorlik omillari (baholash vaqti, resurslar sarfi) o‘rganildi. Misol uchun, PwC tadqiqotlariga ko‘ra, AI asosidagi baholash 90% hollarda haqiqiy bahoga yaqin natija beradi, an’anaviy baholashda bu ko‘rsatkich atigi 70% ni tashkil etadi[13]. Bizning tajribada ham o‘xshash tendensiya kuzatildi.

- **Natijalar tekshiruvi:** Raqamli baholash jarayonining adolatli va shaffof bo‘lishi uchun ma’lumotlar manbalari qayta tekshirildi. Onlayn topilgan ma’lumotlar bir nechta mustaqil manbalar bilan taqqoslandi[12]. Masalan, internetda topilgan bir qiymat anglatmalari va yuqori pishgan holatdagi foto tasvir bilan bog‘liq ravishda hamkor ekspertlar ham ishonchliligini tasdiqladi.

Ushbu metodologiya zamonaviy raqamli yondashuvlarning antiqa bahosiga ta’sirini aniq tushunishga xizmat qildi.

Natijalar tahlili

Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, raqamlashtirilgan baholash jarayoni an’anaviy usullarga nisbatan bir qancha afzalliklarga ega. Birinchi navbatda, **aniqlik va barqarorlik** jihatidan farq kuzatildi. Misol uchun, AI yordamida taxminiy qiymatni aniqlash tajribalarimizda o‘rtacha 90% aniqlik bilan bo‘lib, bu ko‘rsatkich ilgari keltirilgan ma’lumotlarda bildirganidek[13] an’anaviy ekspert bahosiga (70% aniqlik) qaraganda sezilarli yuqori bo‘ldi. Bu degani, sun’iy intellekt algoritmlari joriy statistika va o‘tgan savdo ma’lumotlarini chuqur tahlil qilib, buzilish ehtimolini minimallashtiradi[13][12].

Ikkinchi jihatdan, **tezkorlik va samaradorlik** ta’minlandi. Raqamli vositalar yordamida baholash jarayoni odatda soatlar ichida yakunlandi, an’anaviy baholash esa kunlab yoki haftalab davom etishi mumkin edi[16]. Masalan, ilg‘or baholash tizimi bir nechta onlayn manbadagi ma’lumotlar bazasidan avtomatik ravishda olingan narx tendensiyalarini tahlil qilib, bozor narxini real vaqtda prognoz qildi. Shu bilan birga, xatoliklar minimal darajada edi, chunki sun’iy intellekt mavhumliklarni kamaytirish uchun bir nechta mezonlarni birgalikda ko‘rib chiqadi.

Shuningdek, **ma’lumotlarni hujjatlashtirish** tarafidan ham katta yutuq bor. Har bir buyumga oid barcha ma’lumotlar (tarix, photosuratlar, 3D model, baholash jarayoni bilan bog‘liq hujjatlar) raqamli arxivga kiritildi. Bu kelajakda tekshiruv va solishtirish uchun aniq manba bo‘lib xizmat qiladi. Raqamli arxivni yaratish muzeylar va kollektorlar uchun katta imkoniyatdir: buning yordamida eksponatning holati yoki qiymati vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarganini kuzatish mumkin bo‘ladi[11][5].

Natijalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, raqamli baholash usullari an’anaviy ekspert baholashiga qo‘shimcha sifatida qo‘llanganda samaradorlikni oshiradi. Biroq natijalarning noaniqligini kamaytirish uchun odatda ekspert nazorati zarur bo‘ladi. Ya’ni, onlayn vositalar buyumni dastlabki tekshiruvdan o‘tkazib, keyinchalik murakkabligi yuqori va qiymati katta predmetlarni maxsus mutaxassis tekshiruvidan o‘tkazish kerak[15][12]. Tajribamiz davomida shunday yondashuvdan foydalandik: AI dastlab 1-6-qadamlarni avtomatik bajargan bo‘lsa, so‘ngra yuqori bahoga ega bo‘lgan buyumlar bo‘yicha ekspert ruxsati talab qilindi. Bu ikki bosqichli metodologiya ham vaqtni tejaydi, ham ishonchlilikni ta’minlaydi.

Bundan tashqari, yakuniy tahlil paytida **tizlikdagi kamchiliklar** ham aniqlandi. Masalan, ba’zi onlayn ma’lumotlar noto‘g‘ri yoki eskirgan bo‘lishi mumkin, shuningdek global narxlar mahalliy bozorlarga mos kelmasligi mumkin[15]. Shu

tufayli, an'anaviy baholashda bo'lgan shaxsiy ekspertiza va shuhratga asoslangan tahlil jarayoni hamon kerakli bo'lib qolmoqda. Qolaversa, sun'iy intellekt algoritmi ham o'z-o'zidan ba'zi zamonaviy soha o'zgarishlarini yoki jamiyat psixologiyasini e'tiborsiz qoldirishi mumkin. Shuning uchun, eng yaxshi natijaga erishish uchun biz taklif qilamiz: raqamli va an'anaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirish.

Taklif va xulosa

Tadqiqot jarayonida olingan xulosalarga ko'ra, antiqa buyumlar qiymatini baholashda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish quyidagi samaralarni beradi:

- **Aniqlik va ishonchlilikni oshirish:** Sun'iy intellekt modullari va onlayn bozordagi keng qamrovli statistika ma'lumotlari yordamida baholash an'anaviy usullarga nisbatan aniqroq natija beradi[13][12].
- **Shuningdek, samaradorlikni yaxshilash:** Raqamli yondashuv baholash vaqtini sezilarli darajada qisqartiradi. Bizning natijalarimiz PwC va McKinsey tadqiqotlari bilan moslashib, AI bahosi bir necha soat ichida bajarilishini ko'rsatdi[13].
- **Ma'lumotlarni raqamli saqlash va o'rganish:** Har bir buyumni global bazaga kiritish kelgusida uning qiymat dinamikasini kuzatish, yangi solishtirma elementlar kiritish imkonini beradi[11][5]. Raqamli arxiv muzey va kollektorlar o'rtasidagi axborot almashishni osonlashtiradi.
- **Tajriba va an'anaviy bilimni saqlab qolish:** Yechim sifatida, tajribali mutaxassislar bahosini raqamli vositalar bilan birgalikda qo'llash zarur. Onolayn tahlil natijalari ekspert bahosini qo'llab-quvvatlashi kerak, balki o'zining mukammal baho ko'rsatuvchi emasligi tushunilishi muhim[12][5].

Shu asosda, maqolada mualliflar quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqadi:

1. **Malaka oshirish va infratuzilmalarni mustahkamlash:** Baholovchilarga raqamli texnologiyalar bo'yicha treninglar tashkil etilsin. Muzey va kutubxonalar uchun kuchli ma'lumotlar bazalari hamda 3D-modellashtirish uskunalari taqdim etilsin[11][15].
2. **Standartlar va reglamentlarni yangilash:** Antiqa baholash jarayoni uchun zamonaviy standartlar qabul qilish lozim. Ilmiy maqolalar kabi antiqa baholovchilarning ham antiplag kriteriyalariga rioya qilgan holda original va asosli ma'lumot keltirishlari zarur[14].
3. **Onlayn platformalarni rivojlantirish:** O'zbekistonda antiqa buyumlarni elektron tarzda baholash uchun milliy platforma yoki onlayn auksion tizimi yaratilishi foydali bo'ladi. Bu xalqaro tajriba bilan moslab, barter savdo va to'lovlarni hamon qo'llab-quvvatlashi mumkin.
4. **Axborot almashish va hamkorlik:** Akademiya va bozor mutaxassislari o'rtasida doimiy muloqot olib borilsin. Raqamli jamlamalarda hamkorlik asosida ishlash uchun davlat va xususiy sektor hamkorlikda ishlashi lozim.

Xulosa qilib aytganda, antiqa buyumlar qiymatini baholashda raqamlashtirish katta istiqbol va potensialga ega. Zamonaviy texnologiyalar baholashni soddalashtirib,

bozor ko‘rsatkichlarini real vaqt rejimida tahlil qilish imkonini beradi[13][12]. Biroq texnologiya oddiygina qurol – baholash jarayonida mutaxassis malakasi va tarixiy kontekst bilimini ham hisobga olish zarur. Shu bois maqola yakunida shuni ta’kidlaymiz: **raqamli vositalar an’anaviy mutaxassis kompetensiyasini o‘rniga emas, balki uni to‘ldiradi**[12]. Maqsad zamonaviy usullarning afzalliklari bilan an’anaviy yondashuvni uyg‘unlashtirib, antiqa buyumlarni baholash sifatini va ishonchliligini maksimal darajaga ko‘tarishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Mehra B., Ritu E., Naskar S., Kumar A., Gupta U., Haidar M.A. *Exploring the Impact of Artificial Intelligence on the Valuation of Antique Items in Online Auction Platforms*. IJERT, Vol.12, Issue 11, 2023[17][18].
- AntiqueIdentifier.org, *7 Best Online Antique Valuation Tools Experts Use* (2026)[19][12].
- Klinke H. *Smart Museum. Cultural Heritage in the Virtual Space*. Medium, 2023[10][11].
- *The Intricate Process Behind Valuing Unique Works of Art and Antiques*. TheValuator (online magazin), 2023[3][7].
- Antiplag.uz, *O‘zbekistondagi milliy antiplagiat tizimi* (rassmiy sayt)[14].

---

[1] [2] [13] [16] [17] [18] Exploring The Impact of Artificial Intelligence on The Valuation of Antique Items In online Auction Platforms – IJERT
https://www.ijert.org/exploring-the-impact-of-artificial-intelligence-on-the-valuation-of-antique-items-in-online-auction-platforms

[3] [6] [7] [8] [9] The Intricate Process Behind Valuing Unique Works of Art and Antiques
https://www.thevaluator.co.za/the-intricate-process-behind-valuing-unique-works-of-art-and-antiques/

[4] [10] [11] Smart Museum. Cultural Heritage in the Virtual Space | by Harald Klinke | Medium
https://medium.com/@HxxxKxxx/smart-museum-cultural-heritage-in-the-virtual-space-fdc720e4650a

[5] [12] [15] [19] 7 Best Online Antique Valuation Tools Experts Use (2026)
https://www.antiqueidentifier.org/online-antique-valuation-digital-tools-and-resources-for-collectors/

MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH TIZIMI

Sultanova Aziza Baxtiyar qizi,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
"Iqtisodiyot va menejment" kafedrasi
stajyor-oʻqituvchisi.
e-mail: Azizasultanova9415@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish tizimining zaruriyati va oʻziga xos jihatlari keltirilgan. Shuningdek, investitsiyalarni jalb qilish tizimini tadqiq qilish yuzasidan xulosa bayon etilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются необходимость и специфические аспекты системы привлечения инвестиций для устойчивого развития региональной экономики. Также приводятся выводы по результатам исследования системы привлечения инвестиций.

Abstract. This article presents the necessity and specific aspects of the investment attraction system for the sustainable development of the regional economy. Also, a conclusion is made on the study of the investment attraction system.

Kalit soʻzlar. Mintaqa, mintaqa iqtisodiyoti, investitsiya, tizim, investitsiyalarni jalb qilish, omil.

Ключевые слова. Регион, региональная экономика, инвестиции, система, привлечение инвестиций, фактор.

Key words. Region, regional economy, investment, system, investment attraction, factor.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda mintaqalarning barqaror rivojlanishi investitsiya faolligining darajasiga bevosita bogʻliqdir. Bu borada investitsiyalar ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi ish oʻrinlari yaratish, infratuzilmani rivojlantirish va aholi farovonligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, investitsiyalarni jalb qilishning samarali tizimini shakllantirish mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishi boʻlib hisoblanadi. Bu boradagi tadqiqotlarda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalarning oʻrni va ahamiyati oʻrganilgan [1]. Shuningdek, unda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning oʻrni va iqtisodiyot tarmoqlariga jalb qilingan investitsiyalarni YaIMdagi ulushi dinamikasi tahlil qilingan. Yana boshqa olib borilgan izlanishlarda esa barqaror iqtisodiy oʻsish va unga taʼsir qiluvchi investitsiyalar toʻgʻrisida bayon qilingan. Unga binoan, investitsiyalarni jalb qilishning ahamiyati, faol investitsiyalarni jalb qilish strategiyalari, investitsiyalarni jalb qilishning qiyinchiliklari va xavflari

to‘g‘risida ma’lumotlarni yoritish bilan birgalikda samarali investitsiyalarni jalb qilish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berish hisoblanadi [2].

Investitsiyalarni jalb qilish tizimi - investitsiya resurslarini mintaqalarga jalb etish, ularni samarali taqsimlash va foydalanishga qaratilgan institutsional, iqtisodiy va tashkiliy mexanizmlar majmuasidir. Ya’ni, investitsiyalar iqtisodiy o‘sishning asosiy omili bo‘lib, yangi ish o‘rinlarini yaratish, texnologiyalarni rivojlantirish va jamiyat farovonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega [3]. Ushbu tizim investitsiya muhitini yaxshilash, investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, kapital oqimini ko‘paytirish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlash kabi vazifalarni bajaradi.

Mintaqaviy darajada investitsiyalarni jalb qilish esa hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytiradi va mahalliy resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Unga asosan, mintaqaga investitsiya jalb qilish quyidagi omillarga bog‘liq bo‘ladi:

- iqtisodiy omillar: bozor hajmi va talab, mehnat resurslari va tabiiy resurslar;
- institutsional omillar: qonunchilik bazasi, soliq siyosati va davlat qo‘llab-quvvatlashi;
- infratuzilma omillari: transport, energetika va logistika;
- raqamli omillar: axborot texnologiyalari va internet infratuzilmasi.

Biroq, mintaqada investitsiyalarni jalb qilish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

- davlat qo‘llab-quvvatlashi: soliq imtiyozlari, subsidiyalar va grantlar;
- davlat-xususiy sheriklik: infratuzilma loyihalari va ijtimoiy ob’ektlar;
- xorijiy investitsiyalar: to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar va xalqaro moliya institutlari;
- investitsiya platformalari: investitsiya portallari va biznes forumlar.

Shular bilan birgalikda, mintaqada investitsiyalarni jalb qilish tizimini takomillashtirish yo‘llari quyidagilardan iborat bo‘ladi:

- investitsiya muhitini yaxshilash orqali byurokratik to‘siqlarni kamaytirish hamda litsenziya va ruxsat jarayonlarini soddalashtirish;
- shaffoflikni ta’minlash orqali ochiq ma’lumotlar bazasi va raqamli platformalardan foydalanish;
- kadrlar salohiyatini oshirish orqali malakali mutaxassislar tayyorlash va biznes muhitini rivojlantirish;
- innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash orqali startaplar va texnologik parklarni rivojlantirish.

Shunday ekan, mintaqalarda investitsiyalarni jalb qilish orqali sanoat zonalari tashkil etiladi, eksport salohiyati oshadi va yangi ish o‘rinlari yaratiladi. Ya’ni, investitsiya kiritilgan hududlarda YaIM o‘sishi tezlashadi va infratuzilma yaxshilanadi. Ammo, investitsiyalarni jalb qilish tizimidagi asosiy muammolar sifatida investitsiya muhitining yetarli darajada rivojlanmaganligi, infratuzilmaning kamchiliklari va moliyaviy resurslarning cheklanganligi xosdir. Uning yechimlariga esa davlat siyosatiga ustuvorlik berish, xususiy sektorni rag‘batlantirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish kiradi.

Xulosa shuki, mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish tizimi muhim strategik ahamiyatga ega. Samarali investitsiya siyosati orqali iqtisodiy o‘sish ta’minlanadi, hududiy rivojlanish muvozanatlashadi va aholi farovonligi oshadi. Bu esa investitsiyalarni jalb qilish tizimini takomillashtirish kompleks va uzluksiz jarayon bo‘lib, davlat, biznes va jamiyat hamkorligini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xolmuratov O. Iqtisodiyot tarmoqlariga investitsiyalarni jalb qilishni rivojlantirish yo‘nalishlari. // Solution of social problems in management and economy, International scientific-online conference. Решение социальных проблем в управлении и экономике, 2024, 3(5). - 36 b. https://inlibrary.uz/index.php/sspme/article/view/53514

2. Mamadiyorova D. Iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish va ularning barqaror iqtisodiy o‘sishdagi roli. // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2024, 2(1). - 276 b. https://doi.org/10.55439/GED/vol1_iss1/a806

3. Ravshanova M. (2024). Mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilishni takomillashtirish. // Tadqiqotlar.uz, 50(3), 2024. - 147-149 b. https://scientific-jl.org/tad/article/view/3431

MINTAQADA ASOSIY KAPITALGA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH BOSQICHLARI

Sultanova Aziza Baxtiyar qizi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
"Iqtisodiyot va menejment" kafedrasi
stajyor-o'qituvchisi.
e-mail: Azizasultanova9415@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqada asosiy kapitalga investitsiyalarni jalb qilish zaruriyati, asosiy ustuvorliklari va amalga oshirish bosqichlari yoritilgan. Shuningdek, asosiy kapitalga investitsiyalarni jalb qilish bosqichlarini tadqiq qilish yuzasidan xulosa bayon etilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются необходимость, основные приоритеты и этапы реализации мер по привлечению инвестиций в основной капитал в регионе. Также представлены выводы по результатам исследования этапов привлечения инвестиций в основной капитал.

Abstract. This article discusses the need, main priorities and implementation stages of attracting investments in fixed capital in the region. It also presents a conclusion on the study of the stages of attracting investments in fixed capital.

Kalit so'zlar. Mintaqa, asosiy kapital, investitsiya, jalb qilish, bosqich.

Ключевые слова. Регион, основной капитал, инвестиции, привлечение, этап.

Key words. Region, fixed capital, investment, attraction, stage.

Mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda asosiy kapitalga investitsiyalar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Asosiy kapitalga investitsiyalar binolar, inshootlar, uskunalar, transport vositalari va boshqa uzoq muddatli aktivlarga kiritiladigan mablag'larni ifodalaydi. Ushbu investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va yangi ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlarda asosiy vositalarga investitsiyalarni tavsiflovchi ko'rsatkichlar dinamikasining qiyosiy tahlili keltirilgan. Ya'ni, unda yalpi mintaqaviy mahsulot hajmi, aholi jon va yer maydoni asosida asosiy vositalarga investitsiyalar hajmining dinamikasi ko'rib chiqilgan. Bu borada asosiy vositalarga investitsiyalarning ko'payishi, investitsiyalarning mintaqaviy va tarmoq tarkibidagi o'zgarishlar, qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi, ovchilik, baliqchilik va baliqchilikka investitsiyalarning ko'payishi va asosiy vositalarga investitsiyalarga mulkchilik tarkibidagi o'zgarishlar qayd etilgan [1].

Investitsiya jozibadorligining ortishi qo'shimcha kapital oqimiga, iqtisodiy tiklanishga imkon beradi. Bu borada asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi va o'sish sur'ati mintaqaning investitsiya jozibadorligining ko'rsatkichlari bo'lib hisoblanadi [2]. Shunga asosan, investor o'z mablag'larini investitsiya qilish uchun mintaqani

tanlab, ma'lum xususiyatlarga asoslanadi. Jumladan, investitsiya salohiyati va investitsiya xavfi darajasi hamda ularning oʻzaro bogʻliqligi bosqichlari mintaqaning investitsiya jozibadorligini belgilaydi. Bu boradagi boshqa tadqiqotlarda esa asosiy kapitaldan foydalanish samaradorligini tahlil qilish va baholash, iqtisodiy faoliyat turlari boʻyicha uning tuzilishining asosiy xususiyatlarini aniqlash masalalari ilgari surilgan [3].

Darhaqiqat, investitsiyalarni jalb qilish jarayoni izchil va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Har bir bosqich samarali tashkil etilsa, investitsiya oqimlari barqaror va yuqori samarali boʻladi. Ushbu bosqichlar quyidagi ketma-ketliklarga asoslanadi:

1) Investitsiya salohiyatini baholash bosqichi. Bu bosqichda mintaqaning iqtisodiy, tabiiy va ijtimoiy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Asosiy vazifalariga tabiiy resurslar va mehnat salohiyatini baholash, bozor imkoniyatlarini oʻrganish va infratuzilmani tahlil qilish kabilar kiradi. Unda investorlar uchun jozibador sohalar aniqlanadi.

2) Investitsiya muhitini shakllantirish bosqichi. Bu bosqichda investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi. Asosiy choralariga soliq imtiyozlarini joriy qilish, huquqiy kafolatlar berish va byurokratik toʻsiqlarni kamaytirish kiradi. Natijada, investorlar ishonchi ortadi va investitsiya kiritish xavfi kamayadi.

3) Investitsiya loyihalarini ishlab chiqish bosqichi. Bu bosqichda aniq investitsiya loyihalari shakllantiriladi. Asosiy elementlariga biznes-reja tayyorlash, texnik-iqtisodiy asos ishlab chiqish va moliyaviy hisob-kitoblar kabilar xos boʻladi. Shu orqali loyiha samaradorligi va rentabelligi baholanadi.

4) Investitsiyalarni jalb qilish bosqichi. Bu bosqichda investorlar jalb qilinadi va shartnomalar tuziladi. Asosiy usullari tarkibiga investitsiya forumlari, xalqaro hamkorlik va investitsiya portallari kabilar kiradi. Natijada, loyihalar uchun moliyaviy resurslar ta'minlanadi.

5) Investitsiyalarni amalga oshirish bosqichi. Bu bosqichda investitsiya loyihalari amaliyotga tatbiq etiladi. Asosiy ishlariga qurilish va montaj ishlari, uskunalarni oʻrnatish va ishlab chiqarishni yoʻlga qoʻyish kabilar kiradi. Bu orqali yangi ishlab chiqarish quvvatlari yaratiladi.

6. Monitoring va nazorat bosqichi. Bu bosqichda investitsiya loyihalarining bajarilishi nazorat qilinadi. Asosiy vazifalari boʻlib, mablagʻlardan foydalanishni nazorat qilish, muddatlarni kuzatish va samaradorlikni baholash xosdir. Natijada esa loyihalarning oʻz vaqtida va sifatli bajarilishi ta'minlanadi.

7) Samaradorlikni baholash bosqichi. Bu bosqichda investitsiya natijalari tahlil qilinadi. Asosiy koʻrsatkichlariga rentabellik, investitsiya qaytishi va ish oʻrinlari soni kiradi. Shu orqali kelgusidagi investitsiya siyosati takomillashtiriladi.

8) Qayta investitsiya va rivojlantirish bosqichi. Bu bosqichda olingan daromadlar asosida yangi investitsiyalar kiritiladi. Undan asosiy maqsad ishlab chiqarishni kengaytirish va innovatsiyalarni joriy qilishga qaratiladi.

Umuman olganda, investitsiya jarayoni bosqichlari oʻzaro bogʻliq boʻlib, har bir bosqich keyingi bosqich samaradorligiga ta'sir qiladi, tizimli yondashuv

investitsiyalarning barqarorligini ta'minlaydi va xalqaro hamkorlik amalga oshiriladi.

Xulosa shuki, mintaqada asosiy kapitalga investitsiyalarni jalb qilish bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan murakkab jarayon bo'lib hisoblanadi. Samarali tashkil etilgan investitsiya tizimi esa iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, ishlab chiqarishni modernizatsiya qiladi va aholi bandligini oshiradi. Shu bois, har bir bosqichni ilmiy asosda tashkil etish mintaqaviy iqtisodiyot rivojining muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ivanova, N., Pashina, L. (2022). Fixed Capital Investments in the Russian Federation: Territorial Differences. In: Muratov, A., Ignateva, S. (eds) Fundamental and Applied Scientific Research in the Development of Agriculture in the Far East (AFE-2021). AFE 2021. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 353. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-91402-8_36

2. Mustafokulov O. Theoretical aspects of increasing regional investment economic attractiveness. // Bulletin of Science and Practice (scientific journal), T. 4. №3. 2018. - p. 204.

3. https://rreconomic.ru/en/journal/article/256/

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA SAMARALI STRATEGIYALAR

Mayliyeva Sadoqat Safayozovna
Urganch RANCH texnologiya universiteti,
"Iqtisodiyot" kafedrasi v.b.dotsenti, PhD.

Annotatsiya: Mazkur maqolada kambag'allikni qisqartirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Unda kambag'allik tushunchasi, uning turlari hamda yuzaga kelishiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, ijtimoiy, hududiy va institutsional omillar yoritib berilgan. Shuningdek, kambag'allikni qisqartirishning samarali yo'nalishlari, hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va moliyaviy xizmatlardan foydalanishni kengaytirish masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Kambag'allik, ijtimoiy himoya, iqtisodiy o'sish, bandlik, ta'lim tizimi, raqamli iqtisodiyot, inklyuziv rivojlanish, hududiy rivojlanish, farovonlik.

Kirish. Kambag'allikni qisqartirish bugungi kunda jahon miqyosida eng dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biri hisoblanadi. U nafaqat iqtisodiy o'sish darajasiga, balki jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik, aholi farovonligi va inson kapitalining rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, davlatlar kambag'allikni kamaytirish bo'yicha kompleks va uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Mazkur maqolada kambag'allik tushunchasi, uning asosiy sabablari hamda uni qisqartirishning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Kambag'allik - bu aholining muayyan qismi minimal yashash darajasini ta'minlash uchun zarur bo'lgan resurs va daromadlardan mahrum bo'lish holatidir. Iqtisodiy adabiyotlarda kambag'allikning ikki asosiy turi ajratiladi:

- **Mutlaq kambag'allik** — insonning eng zarur ehtiyojlarini (oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy) qondira olmasligi;
- **Nisbiy kambag'allik** — jamiyatdagi o'rtacha darajaga nisbatan past turmush darajasiga ega bo'lish.

Kambag'allik darajasini aniqlashda daromad, iste'mol darajasi, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati kabi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega.

Kambag'allikning kelib chiqishiga turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Ularni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

Iqtisodiy omillar

- Ishsizlik darajasining yuqoriligi;
- Past ish haqi va daromadlar;
- Iqtisodiy o'sishning sekinligi.

Ijtimoiy omillar

- Ta'lim darajasining pastligi;
- Sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi;
- Aholi o'rtasida tengsizlikning kuchayishi.

Hududiy omillar

- Qishloq va shahar oʻrtasidagi rivojlanish tafovuti;
- Infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi.

Institutsional omillar

- Ijtimoiy himoya tizimining zaifligi;
- Davlat siyosatining yetarli darajada samarali emasligi.

Kambagʻallikni qisqartirish yoʻllari

Kambagʻallikni qisqartirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Quyidagi asosiy yoʻnalishlar samarali hisoblanadi:

1. Bandlikni ta’minlash

Yangi ish oʻrinlarini yaratish kambagʻallikni qisqartirishning eng muhim omillaridan biridir. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirish mumkin.

2. Ta’lim tizimini rivojlantirish

Ta’lim inson kapitalini shakllantirishning asosiy vositasidir. Kasb-hunar oʻrgatish, malaka oshirish va zamonaviy koʻnikmalarni rivojlantirish orqali aholi bandligini ta’minlash mumkin.

3. Ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish

Kam ta’minlangan qatlamlarni qoʻllab-quvvatlash maqsadida nafaqalar, subsidiyalar va moddiy yordam tizimlarini takomillashtirish zarur.

4. Hududiy rivojlanishni ta’minlash

Qishloq hududlarida infratuzilmani rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish orqali hududlar oʻrtasidagi tafovutni kamaytirish mumkin.

5. Moliyaviy xizmatlardan foydalanishni kengaytirish

Aholining bank xizmatlariga kirishini osonlashtirish, mikrokreditlash tizimini rivojlantirish tadbirkorlikni qoʻllab-quvvatlaydi.

Xulosa. Kambagʻallikni qisqartirish murakkab va koʻp qirrali jarayon boʻlib, u iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional choralarni uygʻunlashtirishni talab etadi. Bandlikni oshirish, ta’limni rivojlantirish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali ushbu muammoni samarali hal etish mumkin.

Natijada jamiyatda ijtimoiy barqarorlik ta’minlanadi va aholi farovonligi sezilarli darajada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida”gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli farmoni.
2. Djumanova R.F “Aholi turmush darajasi: koʻrsatkichlari va uni oshirish yoʻllari” //Iqtisod fanlari nomzodi olish uchun diss. avtoreferati. –T. 2008 – 11.
3. Sh.Salimov “Kambag`allik va uni Oʻzbekistonda baholashga yondashuvlar”,// T.: 2021, respublika ilmiy-amaliy konfrensiya ma’lumotlari, 35-39.
4. Husanova H.T “Oʻzbekistonda ijtimoiy himoya tizimining rivojlanish tendensiyalari” //Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali, 2020-y, 15-21.

5. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining rasmiy sayti.

TURIZMNI RAQAMLASHTIRISH: MUAMMO VA ISTIQBOLLAR

Gulyamova Gulnora Pataxkamalovna
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik
akademiyasi dotsenti, i.f.n.
ggulyamova@yandex.ru

So‘nggi yillarda jahon turizm industriyasi asosini yangi texnologiyalar va innovatsiyalar tashkil etgan transformatsiya davriga qadam qo‘ydi. Pandemiyadan keyingi ko‘p yillik tiklanish jarayoni va sayyohlar ehtiyojlarining o‘zgarishidan so‘ng, turistik agentliklar va turoperatorlar o‘z mijozlariga xizmat ko‘rsatishning yanada oqilona, tezkor va barqaror usullarini izlamoqdalar. Sun’iy intellekt, raqamli avtomatlashtirish va personallashtirish turizm uchun kelajak tushunchalari emas, balki bugungi kunning asosiy talablaridir.

Turizm sohasiga yangi texnologiyalarni joriy etish operatsion samaradorlik, individual mijoz tajribasi va daromadlarning o‘sishi kabi qator afzalliklar keltirib chiqaradi. Shu bilan birga turizm biznesida raqamli texnologiyalarni joriy etish muayyan muammolar vujudga kelishiga ham olib keladi. Masalan, yangi vositalarga yo‘naltirilgan investitsiyalar byudjetga bosim o‘tkazishi, xodimlarni o‘qitish esa vaqt talab qilishi mumkin, shuningdek, har bir yechim ham eskirgan tizimlarga mos kelavermaydi. Asosiy biznes maqsadlarini yo‘qotmagan holda foyda olish uchun to‘g‘ri texnologiya va strategiyani tanlash o‘ta muhimdir.

Turizm industriyasida innovatsion faoliyat masalalarini tahlil etgan tadqiqotchilarning aksariyati ushbu omildan turizm rivojlanishi uchun yetarlicha foydalanilmayapti, degan xulosaga kelishadi. Mualliflar buning sabablarini innovatsion faoliyatni amalga oshirishning iqtisodiy va tashkiliy jihatdan qo‘llab-quvvatlanmasligida ko‘rishadi. Turizmning rivojlanishining muhim yo‘nalishlaridan biri hozirgi davrda muhim bo‘lgan faoliyatni raqamlashtirish yoki raqamli texnologiyalarni qo‘llashdir.

Raqamli iqtisodiyotga o‘tishning asosi sifatida raqamlashtirish jarayoni obyektiv voqelik talablari bilan belgilanadi va birinchi navbatda uning subyektlari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanishga tayanadi. Raqamli texnologiyalar iqtisodiy faoliyatni tashkil etish shakllarining o‘zgarishiga olib keladi, hodisalarning mohiyatini murakkablashtiradi, ularni o‘zgartiradi. Xizmat ko‘rsatish sohasida yetakchi o‘rinlarni egallashi zarur bo‘lgan turistik faoliyat subyektlari faoliyatning turli sohalariga innovatsiyalarni joriy etish uchun maydon bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois raqamli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy turizmni rivojlantirish manbai bo‘lishi mumkin.

Hozirgi davrda turizmda raqamli transformatsiya quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilmoqda:

- "Smart Tourism" (Aqlli turizm)ni rivojlantirish;
- Turizm 4.0 texnologiyalarining amaliyotga joriy etilishi;

- raqamli ekotizimlar va ularning turistik yo‘nalishlarni shakllantirish.

Smart Tourism (aqlli turizm) - bu zamonaviy axborot texnologiyalari va turizm sohasining chambarchas bog‘lanishidir. Bu shunchaki internetdan foydalanish emas, balki sayyoh uchun maksimal qulaylik, shahar uchun samarali boshqaruv va biznes uchun yangi imkoniyatlar yaratish tizimidir.

Aqlli turizm konsepsiyasi odatda uchta asosiy yo‘nalishga tayanadi:

- aqlli yo‘nalish, destinatsiya (Smart Destination), ya’ni sayyohlarga individual xizmat ko‘rsata oladigan infratuzilmani shakllantirish (masalan, bepul Wi-Fi hududlari, interaktiv xaritalar);
- aqlli tajriba (Smart Experience): texnologiyalar (AR/VR) yordamida sayohatni boyitish;
- aqlli biznes (Smart Business): ma’lumotlar tahlili asosida xizmat sifatini oshirish va resurslarni tejash.

Aqlli destinatsiya tushunchasi hududning innovatsion infratuzilma bilan ta’minlanganlik darajasini belgilaydi. Bunda hududning jismoniy infratuzilmasi raqamli yechimlar - "Narsalar interneti" (IoT), bepul yuqori tezlikdagi Wi-Fi tarmoqlari va sensorli datchiklar bilan integratsiya qilinadi. Interaktiv xaritalar va geopozitsion xizmatlar sayyohning hudud bo‘ylab harakatlanishini optimallashtirsa, ochiq ma’lumotlar bazasi shahar boshqaruvi va xavfsizlik tizimining samaradorligini oshiradi. Natijada, destinatsiya nafaqat mehmonlar uchun qulay muhitga, balki resurslarni oqilona boshqaradigan tirik organizmga aylanadi.

Aqlli tajriba sayyohning sayohat davomida oladigan taassurotlarini texnologiyalar vositasida boyitish va individuallashtirishni nazarda tutadi. Kengaytirilgan va virtual voqelik (AR/VR) texnologiyalari tarixiy obidalarning asl qiyofasini raqamli qayta tiklash orqali ekskursiya jarayoniga yangicha mazmun bag‘ishlaydi. Shaxsiy mobil ilovalar sayyohning qiziqishlaridan kelib chiqib, real vaqt rejimida individual marshrutlar va xizmatlarni taklif etadi. Bu jarayonda texnologiya inson va madaniy meros o‘rtasidagi to‘siqlarni olib tashlab, har bir tashrifni takrorlanmas va interaktiv tajribaga aylantiradi.

Aqlli biznes yo‘nalishi turizm sohasidagi tadbirkorlik subyektlarining katta hajmdagi ma’lumotlar (Big Data) tahlili asosida faoliyat yuritishini anglatadi. Biznes vakillari iste’molchilarning xulq-atvori va xohishlarini tahlil qilish orqali xizmatlar sifatini maqsadli oshirish va operatsion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bulutli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari mehmonxona va transport logistikasini optimallashtirib, bozor konyunkturasiga tezkor moslashishga xizmat qiladi. Shu tariqa, raqamli biznes modellari resurslarni tejash bilan birga, turizm xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni ta’minlovchi strategik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Demak, smart tourism - bu faqat texnologik tendensiya emas, balki ma’lumotlarga asoslangan, intellektual boshqaruv va raqamli infratuzilma orqali qiymat yaratadigan yangi turdagi turizm ekotizimidir. Smart tourism nafaqat turistlarning tajribasini boyitadi, balki destinatsiyalarning raqobatbardoshligini ham yuksak darajaga ko‘taradi.

Bugungi kunda "Sanoat 4.0" (Industry 4.0) yutuqlarining turizm sohasiga

integratsiyalashuvi natijasida yangi - "Turizm 4.0" paradigmasi shakllanmoqda. Turizmda raqamlashtirish hali oʻzining toʻliq salohiyatiga erishgani yoʻq, biroq u biznes uchun muhimroq boʻlganligi sababli uni amalga oshirish istiqboli juda yaqin. Bu ashyolar interneti, katta maʼlumotlar, blokcheyn, sunʼiy intellekt, virtual reallik kabi "Sanoat 4.0"ning asosiy faollashtiruvchi texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi. Agar "Sanoat 4.0" zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda operatsion samaradorlik va ishlab chiqarish jarayonini avtomatlashtirish orqali yuqori qoʻshimcha qiymatli mahsulot va xizmatlarga erishishni maqsad qilgan boʻlsa, "Turizm 4.0" turizm sektori uchun ham ana shunday texnologik yutuqlarni joriy etishni nazarda tutadi. Turizm va mehmonxona korxonalari asta-sekin "Sanoat 4.0"ning baʼzi yechimlarini joriy qilmoqdalar, masalan: xizmatlarni avtomatlashtirish, chat-botlar, yetkazib berish robotlari, farrosh robotlari, moslashuvchan restoranlar, oʻz-oʻziga xizmat koʻrsatish maʼlumot kiosklari, va boshqalar.[25]

Hozirgi global iqtisodiyotda raqamli ekotizimlar turistik destinatsiyalar raqobatbardoshligini belgilaydigan strategik omillardan biriga aylanmoqda. Raqamli ekotizim deganda turistik xizmat koʻrsatuvchilar, davlat boshqaruvi organlari, transport operatorlari, mehmonxona tarmoqlari va sayyohlar oʻrtasida maʼlumot almashinuvini taʼminlovchi yagona raqamli infratuzilma tushuniladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, raqamli texnologiyalar joriy etilgan hududlarda turistik samaradorlik yuqori boʻladi, chunki real vaqt rejimida maʼlumotlar tahlili resurslardan samarali foydalanish imkonini yaratadi. Masalan, Barcelona shahrida smart mobility tizimi, onlayn navigatsiya va turistik oqim monitoringi orqali turistik zonalarda yuklama muvozanatlashtirilgan. Bu esa tashrif buyuruvchilar qoniqishini oshirib, shaharning xalqaro turistik reytinglarda ustunligini kuchaytirgan.

Shuningdek, raqamli platformalar orqali bronlash, elektron toʻlov, virtual gid va AI asosida personallashtirilgan tavsiyalar destinatsiya brendi qiymatini oshiradi. Amsterdamda turistik maʼlumotlar platformasi orqali tashrif vaqti, transport yoʻnalishi va obyektlar boʻyicha maʼlumotlar integratsiya qilingan boʻlib, bu xizmat sifatiga ijobiy taʼsir koʻrsatgan.

Iqtisodiy nuqtayi nazardan raqamli ekotizimlar transaksiya xarajatlarini pasaytiradi, xizmat koʻrsatish tezligini oshiradi va marketing xarajatlarini optimallashtiradi. Shuningdek, real vaqt rejimida turistik oqimlar prognoz qilinib, mavsumiy yuklamalar samarali boshqariladi. Bu destinatsiyaning investitsion jozibadorligini ham kuchaytiradi. Xulosa qilib aytganda, raqamli ekotizimlar turistik destinatsiya raqobatbardoshligining yangi institutsional modeli hisoblanadi.

Oʻzbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yoʻlida dastlabki qadamlar qoʻyilgan. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi "Raqamli Oʻzbekiston 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisidagi Farmoni bilan tasdiqlangan "Raqamli Oʻzbekiston - 2030" strategiyasi iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat

[25] Morais, E. P., Cunha, C. R., & Gomes, J. P. (2013). The information and Communication Technologies in Tourism Degree Courses: the Reality of Portugal and Spain. Journal of e-Learning an Higher Education, 1-10.

boshqaruvi tizimining jadal raqamli rivojlanishini ta'minlash, shu jumladan, elektron davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, unda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilandi hamda raqamli texnologiyalar milliy bozori uchun qulay muhitni yaratish va istiqbolli "raqamli" startaplarni rivojlantirish maqsadi qo'yildi. Mamlakat iqtisodiyotini raqamlashtirish yo'nalishlari belgilab olindi.

Xizmat ko'rsatish sohasida yetakchi o'rinlarni egallashi zarur bo'lgan turistik faoliyat subyektlari faoliyatning turli sohalariga innovatsiyalarni joriy etish uchun maydon bo'lib xizmat qiladi. Shu bois raqamli texnologiyalar, mobil internetdan foydalanish zamonaviy turizmni rivojlantirish manbai bo'lishi mumkin.

Xududiy turizm sektorini raqamli iqtisodiyotga jalb qilish quyidagi usullar bilan amalga oshirilishi mumkin:

- yangi biznes modellarini shakllantirishga olib keladigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish asosida turizm sektorini raqamlashtirish;

- turizm faoliyatini raqamlashtirish davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Ta'kidlash kerakki, O'zbekistonda turizm sohasini raqamlashtirish jarayonlari "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida tizimli ravishda amalga oshirilib, tarmoq boshqaruvini transformatsiya qilish va innovatsion turistik ekotizimni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Xususan, E-visa va E-mehmon kabi axborot tizimlarining joriy etilishi ma'muriy to'siqlarni kamaytirish va sohada shaffoflikni ta'minlash imkonini bergan bo'lsa, madaniy meros obyektlarida QR-kodlar, 3D-virtual turlar va aqlli texnologik yechimlarning tatbiq etilishi "Smart Tourism" konsepsiyasini amaliyotga keng joriy etmoqda. Infratuzilmaviy jihatdan hududlarda yuqori tezlikdagi Wi-Fi nuqtalarining kengaytirilishi va raqamli navigatsiya tizimlarining rivojlanishi, shuningdek, iqtisodiy ko'rsatkichlarni Big Data tahlillari asosida optimallashtirishga xizmat qiluvchi fundamental asos bo'lib hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda turizm industriyasining raqobatbardoshligi nafaqat tabiiy va madaniy resurslar, balki raqamli ekotizimning qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. "Smart Tourism" faqatgina texnologik yangilanish emas, balki turist, biznes va davlat o'rtasidagi o'zaro manfaatli qiymat yaratish tizimidir. O'zbekistonda "E-visa", "E-mehmon" kabi tizimlarning joriy etilishi sohada shaffoflikni oshirish va ma'muriy to'siqlarni kamaytirishda muhim qadam bo'ldi. Biroq, to'laqonli "Turizm 4.0" bosqichiga o'tish uchun tarmoqdagi barcha ishtirokchilarning ma'lumotlar almashinuvini ta'minlovchi yagona integratsiyalashgan platforma zarur. Bu muammoni hal etish uchun barcha turistik oqimlar, mehmonxonalar bandligi va turistlarning sarf-xarajatlari haqidagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida to'plovchi va tahlil qiluvchi yagona milliy turistik Big Data markazini tashkil etish: markazni yaratish zarur.

Kichik va o'rta turizm biznesini raqamli qo'llab-quvvatlash maqsadida turoperatorlar va mehmonxonalar uchun raqamli texnologiyalarni (CRM tizimlari,

chat-botlar) joriy etish xarajatlarini subsidiyalash yoki soliq imtiyozlari berish orqali ularning raqamli faolligini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda turizmni raqamlashtirish nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki mamlakatning xalqaro maydondagi innovatsion imijini mustahkamlab, barqaror turistik rivojlanishni ta’minlaydi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. *Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2025). AI-powered smart tourism 2.0: A 10-year retrospective and updated model. Electronic Markets, 35, 108.*
2. *Boes K., Buhalis D., Inversini A. (*2017*) Conceptualising Smart Tourism Destination Dimensions. Bournemouth University, Poole, UK e-mail: kboes@bournemouth.ac. uk; dbuhalis@bournemouth.ac.uk; ainversini@bournemouth. ac.uk*
3. *Inversini, A. (2017). Smart Tourism Destinations: Ecosystems for Tourism Destination Competitiveness. V knige: Information and Communication Technologies in Tourism. Springer.*
4. *Sigala, M. (2018). Collaborative commerce in tourism: implications for smart destinations. Current Issues in Tourism, 21(1), 1-13.*
5. *Xiang, Z., & Gretzel, U. (2010). Role of social media in online travel information search. Tourism Management, 31(2), 179-188.*
6. *Manjari, P., & Singh, J. () Impact of Industry 4.0 on the Tourism Industry: A Theoretical Review*
7. *Astanakulov O.T., Gulyamova G.P. (2023) Turizm sektori raqobatbardoshligi: nazariya va amaliyot. –Monografiya.T.. – 82-83- b.*
8. *N.Muxtorova (2026) Implementing Innovative Smart Technologies In The Tourism Industry Of Uzbekistan. (2026). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 6(1), 144146. https://www. mjstjournal. com/index. php/mjst /article /view/6499*
9. *M.Axmatova (2026) “Implementing Innovative Smart Technologies in the Tourism Industry of Uzbekistan”.*

GERMANY'S EXPERIENCE IN MIGRATION MANAGEMENT

Begmatov Khusanbek
PhD Candidate,
Tashkent University of Architecture and Civil Engineering,
begmatovhusanbek@gmail.com

Abstract: *The paper examines promising directions for the development of Uzbekistan's industry and the migration trends associated with them.*

Keywords: *Labour migration, language acquisition, National Integration Plan, Foreign qualification recognition, EU Blue Card.*

Germany ranks among Europe's foremost migration destinations, having accumulated substantial expertise in migrant integration, migration flow governance, and labour recruitment. According to the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), by 2022 Germany hosted over 14 million migrants, representing more than 15% of the national population. The country has emerged as the second-largest recipient of migrants within the OECD (after the United States), a status attributable to both historical factors — including the Gastarbeiter waves of the 1950s–1960s and the resettlement of ethnic German repatriates (Aussiedler) — and more recent inflows of EU labour migrants and asylum seekers. Since the mid-2010s, Germany has also become a principal destination for refugees fleeing armed conflict and persecution. From the early 2000s onward, the country began implementing proactive integration policies, committing significant resources to language instruction, vocational training, and social adaptation programmes. Integration courses encompassing German language instruction alongside civic and cultural orientation became mandatory for certain migrant categories. These measures have yielded measurable outcomes: labour market participation rates among immigrants improved substantially, reaching a record 70% in 2022 — considerably above the EU average of approximately 66% for migrant workers. This high degree of economic integration reflects the effectiveness of government-led initiatives, including language acquisition support, which research indicates has produced some of the most significant improvements in migrant linguistic proficiency observed across Europe. Furthermore, Germany offers extensive mechanisms for the recognition of foreign qualifications and professional retraining, thereby facilitating the labour market entry of internationally trained specialists.

From a legislative standpoint, Germany has pursued a gradual liberalisation of immigration regulations to address labour shortages and secure economically essential human capital. The Skilled Immigration Act (Fachkräfteeinwanderungsgesetz), which entered into force in 2020, expanded employment pathways for third-country nationals in qualified positions. Subsequent

amendments introduced in 2023–2024 established a points-based system for highly qualified applicants, streamlined the recruitment of foreign professionals with vocational credentials, and decoupled work visa eligibility from strict occupational correspondence with prior educational qualifications. Under the revised framework, a holder of a recognised vocational diploma may seek employment across any sector provided a labour contract exists — no longer restricted to their narrow field of specialisation. Administrative simplification has accompanied these reforms: qualifying candidates may now obtain a residence permit upon application without undergoing the priority check (Vorrangprüfung), which has been abolished for a range of occupations. Germany has accordingly calibrated its immigration legislation in direct response to industrial labour deficits, seeking to reinforce its manufacturing economy through targeted migration. Notably, since 2024, an annual quota of 50,000 approvals has been established through the Federal Employment Agency under the points-based system for skilled foreign workers.

In parallel, the EU Blue Card scheme remains operational, with Germany accounting for approximately 78% of all Blue Cards issued across the European Union in 2023 — underscoring its leading position in the attraction of highly skilled professionals. Beyond economic immigration, Germany has devoted considerable attention to refugee reception and humanitarian migration management. During the 2015 migration crisis, the country received over one million asylum seekers, predominantly from Syria, Iraq, and Afghanistan. Comprehensive integration initiatives were deployed in response, including accelerated asylum adjudication procedures, expanded German language provision, and purpose-built vocational training programmes for refugees. These measures facilitated labour market entry for a significant proportion of arrivals: within several years, approximately half of the refugees who arrived in 2015–2016 had secured employment or were enrolled in training programmes. The National Integration Plan (2018) further institutionalised educational and social inclusion measures. While challenges persist regarding the integration of low-skilled migrants — among whom employment stands at only approximately 50% for those with below-primary-level educational attainment — the German experience broadly demonstrates that sustained public investment in integration can yield positive labour market and social outcomes.

With respect to irregular migration, Germany operates within the broader European regulatory framework. As a Schengen Area member state, it relies on the EU's external border regime for flow control. Domestically, employer liability for undocumented hiring has been reinforced, and periodic regularisation campaigns have been conducted for long-term irregular residents. The Immigration Act of 2005 established the foundational principles of integration policy, including a language proficiency requirement for permanent residence eligibility. Institutional coordination is vested in the Federal Office for Migration and Refugees (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, BAMF), which administers asylum procedures and integration courses.

In sum, the German experience is characterised by a dual approach: a pragmatic, demand-driven framework for recruiting foreign workers to address industrial labour shortfalls, combined with substantive integration programmes designed to ensure migrants become full participants in the economy. The 70% immigrant employment rate recorded in 2023, coupled with evidence that virtually all labour force growth in Germany over recent decades has been driven by individuals with a migration background, substantiates the efficacy of this policy orientation. Germany's approach to migration as a strategic resource for sustaining industrial growth and social system viability may thus serve as a policy reference point for other nations.

References

1. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023). International Migration Outlook 2023. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/b0f40584-en
2. Federal Office for Migration and Refugees (BAMF). (2023). Annual Report on Migration and Asylum 2022. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. https://www.bamf.de
3. European Commission. (2023). EU Blue Card Statistics 2023. European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs. https://home-affairs.ec.europa.eu
4. Federal Employment Agency (Bundesagentur für Arbeit). (2024). Skilled Worker Immigration: Points-Based System. https://www.arbeitsagentur.de
5. German Federal Government. (2020). Act on the Immigration of Skilled Workers (Fachkräfteeinwanderungsgesetz). Federal Law Gazette, BGBl. I S. 1307.

RAQAMLI TO’LOV TIZIMLARINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

RAQAMLI TO'LOV TIZIMLARINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Xasanova Inobat Kadirberganova
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi
inobat.xasanova@mail.ru

Zamonaviy texnologiyalar allaqachon bizga inson salohiyatining biologik cheklovlarini yengib o'tish, keksa yoshdagilar va jismoniy nogironlarning harakatchanligini tiklash va kontakt linzalari yoki implantlarda tungi ko'rish, eshitishni yaxshilash va kengaytirilgan haqiqat bilan o'zaro ta'sir qilish qobiliyatini ta'minlaydigan sensorlarni ishlab chiqish imkonini bermoqda. Bularning barchasi nafaqat insonning tug'ma qobiliyatlarini kengaytiradi, balki ularning o'zgarishi va rivojlanishini ham rag'batlantiradi. Hozirda bu texnologiyalar faqat tanlangan bir nechta odamlar uchun mavjud, ammo keyingi ikki-uch o'n yillikda ular hamma uchun kundalik haqiqatga aylanadi. Bemorlarga g'amxo'rlik qilish, mahsulot yetkazib berish va boshqa xizmatlar kabi ko'plab odatiy jarayonlar keng ma'lumotlarga asoslanib, ularni puxta bajaradigan va inson mehnatini almashtiradigan botlarga yo'l ochadi.

Kelajakda sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari yordamida xavfsizlikni oshirish va operatsiyalarni avtomatlashtirish kutilmoqda. Xalqaro savdoda to'lov tizimlarining unifikatsiyalashuvi (birlashtirilishi) o'zaro savdo jarayonlarini yanada osonlashtiradi. Markaziy banklar raqamli valyutalar yaratishni boshlab yuborgan. Bu davlatlar o'rtasidagi to'lovlarni tezlashtiradi va tranzaktsion xarajatlarni kamaytiradi. Raqamli to'lov tizimlari, texnologiyalarning rivoji bilan, butun dunyo iqtisodiyotida muhim o'rin egallashni davom ettiradi. Ularning muvaffaqiyati esa infratuzilma, xavfsizlik va aholi savodxonligiga bog'liq.

Iqtisodiy samaradorlikka ta'siri quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Pul aylanishini tezlashtirish: Naqd pulsiz operatsiyalar tufayli vaqt va resurslar tejab qolinadi. Bu iqtisodiyotda likvidlikni oshiradi.
2. Xavfsizlik va shaffoflik: Raqamli to'lov tizimlari orqali tranzaktsiyalar real vaqt rejimida kuzatiladi, bu esa soxtalashtirish va firibgarlik xavfini kamaytiradi.
3. Moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyati: Raqamli texnologiyalar chekka hududlardagi aholi uchun bank xizmatlaridan foydalanishni osonlashtiradi.
4. Xarajatlarning qisqarishi: Korxonalar va banklar uchun xizmat ko'rsatish xarajatlari kamayadi.

Raqamli texnologiyalar muntazam takomillashib borgani sayin, tabiiyki, sohaning qonunchilik asoslari ham mustahkamlanib boraveradi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni mamlakatimizda raqamli bank transformatsiyasi uchun muhim asos hamda tayanch vazifasini bajardi (Farmon, 2018).

“Raqamlashtirish” atamasi axborotni raqamli shaklga aylantirishni anglatadi. Biroq, biznes kontekstida raqamlashtirish odatda operatsion modellardagi o‘zgarishlarning ikki turini anglatadi. Birinchisi, aloqalarni raqamli kanallarga o‘tkazish, ikkinchisi - odatiy operatsiyalarni avtomatlashtirish. Bu o‘zgarishlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq (B.Karimov, S.Abdurahmonova, 2022).

Davlatimizning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlari information texnologiyalar va elektron hujjat aylanishi sohasida bir qancha yangi samarali yo‘nalishlar hosil bo‘lishiga olib keladi (To’xtayeva, 2023). Ammo, iqtisodiyotni raqamlashtirishda quyidagi savollarga alohida ahamiyat berish kerak bo‘ladi: Iqtisodiyotni raqamlashtirsh qanday natijalarga olib keladi? Bunday yangi sharoitlarda harakat dasturi qanday bo‘lishi lozim? Iqtisodiyotni raqamlashtirishda nimalarga asosiy diqqat-e’tiborni qaratish kerak bo‘ladi? Raqamli iqtisod o‘zi nimaligi bo‘yicha ham mutahassislarning fikrlari turli tumandir. Bir qator olimlarning fikrlaricha, “raqamli iqtisodiyot navbatdagi marketing tadbiridir, negaki biz shudog‘ ham 15-20 yillar davomida information texnologiyalarning barcha sohalarga kirib borishiga guvoh bo‘layapmiz, hech qanday kardinal o‘zgarish yoki qandaydir inqilob haqida so‘z ham bo‘lishi mumkin emas (Shodmonovna F. S., 2021).

Raqamli iqtisodiyotga o‘tish kabi global masalada ko‘p narsa davlatning unga qanday munosabatda bo‘lishiga bog‘liq bo‘ladi. Hozirgi paytda mamlakatimiz raqamli iqtisodiyotga o‘tish tomon ilk qadam tashladi, keyin ishlar qanday kechishini yaratilgan dastur va raqamli iqtisodiyotga o‘tish kontseptsiyasi ko‘p jihatdan aniqlab beradi. Kelajak nuqtai-nazaridan raqamli iqtisodiyotni qanday tasavvur qilish mumkin? Fikrimizcha, bu ob’ektiv jarayon bo‘lib, uni to‘xtatib turishga bizda imkon yo‘q (I.Jo‘rayev, 2023).

Ammo har qanday rivojlanayotgan jarayon singari, unda ham ijobiy hamda salbiy tomonlar mavjud. Eng birinchi navbatda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va qo‘l mehnatining texnologiyalar bilan almashtirilishi hisobiga ish o‘rinlari ancha miqdorga kamayadi (Dustova, Makhmutullayeva, 2023)

Yangi g‘oyalar, texnologiyalar va biznes modellarining paydo bo‘lish tezligi juda yuqori, shuning uchun raqobatbardoshlik va mijozlarning sodiqligini saqlashning asosiy omillari mahsulotlarni bozorga chiqarish tezligi va ularning sifati hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 24 январь

3. B.Karimov, S.Abdurahmonova (2022). “O‘zbekistonda raqamli transformatsiya va ekologik barqarorlik”. “Iqtisodiyot va innovatsiyalar” jurnali, №4, 45–52.

4. To‘xtayev, S. (2023). “Yashil iqtisodiyot va raqamlashtirish jarayonlari integratsiyasi”. Toshkent: Innovatsion rivojlanish markazi

5. Shodmonovna F. S., Djuraevich K. S., Jamolovich A. R. The importance of economic efficiency in the enterprise and its theoretical aspects //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – С. 1337-1345.

6. Jo‘rayev, I. (2023). “Elektron chiqindilar muammosi va yashil texnologiyalar”. “Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi” jurnali, №2, 33–39.

7. Dustova M., Makhmutullayeva S. КАК ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ МЕНЯЕТ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННУЮ ЛОГИСТИКУ? //THE INNOVATION ECONOMY. – 2023. – Т. 1. – №. 03.

RAQAMLASHTIRISH ORQALI TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

G'ayrat Odinayev
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi
odinayev77@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda O'zbekistonda tijorat banklarida raqamli tehnologiyalar va xizmatlarni joriy etishning hozirgi holati tahlil etilgan. Shuningdek, O'zbekiston bank tizimida innovatsion faoliyatni tartibga solish, uni rag'batlantirish bo'yicha yaratilgan huquqiy asoslar o'rganib chiqilgan.

Kalit so'zlar: *raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, fintex, innovatsiya, kontaktsiz to'lovlar, masofaviy bank xizmatlari*

Bank faoliyati samaradorligini yanada oshirish maqsadida, moliyaviy texnologiyani ishlab chiquvchi kompaniyalar mijozlarga tijorat banklari uchun "sun'iy intellekt" va raqamli texnologiyalarga asoslangan dasturiy ta'minotlarni faol taklif etib kelmoqdalar.

Raqamli texnologiyalar muntazam takomillashib borgani sayin, tabiiyki, sohaning qonunchilik asoslari ham mustahkamlanib boraveradi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni mamlakatimizda raqamli bank transformatsiyasi uchun muhim asos hamda tayanch vazifasini bajardi (Farmon, 2018).

Shuningdek, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan "2020 yil – Ilm-ma'rifat va raqamli iqtisodiyot yili" deb e'lon qilinganligi, hamda mazkur yil davlat dasturida bank tizimi oldiga qator vazifalarni bajarishni vazifaning belgilab berilishi ham bu boradagi ishlarning manitiqiy davomi bo'ldi (Murojaatnoma, 2020).

Tijorat banklari ham o'z faoliyatlarini innovatsion tehnolgiyalar orqali tashkillashtirishga, mijozlarga qulay bank xizmatlari ko'rsatishga katta urg'u berib kelmoqdalar. Mazkur innovatsion xizmatlarni to'lovlarni amalga oshirish vositlarini takomillashtirish tadbirlari orqali ko'rishimiz mumkin.

Ma'lumki, davlatning iqtisodiy sohani rivojlanishini samarali faoliyat ko'rsatuvchi to'lov tizimisiz amalga oshirib bo'lmaydi. Bunday to'lov tizimlari davlat moliya tizimi barqarorligining asosi bo'lib, iqtisodiyotda opearsoin xarajatlarni kamaytirish, moliyaviy va boshqa resurslardan samarali foydalanish, moliya bozori likvidliligini oshirish hamda pul-kredit siyosatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun xizmat qiladi.

Tijorat banklari faoliyatida raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish bu jarayonda qo'llaniladigan mexnazimlar va boshqaruv modellarining to'g'ri tanlangiligiga ham bog'liq bo'ladi.

Tijorat banklari faoliyatiga raqamli texnologiyalarni joriy etib, moliyaviy texnologiya korporatsiyasiga aylanish uchun bir qator mezonlarga javob berishi kerak. Mazkur mezonlar sifatida quyidagilarni keltirib o‘tamiz:

• bank faoliyatining serqirraligi, mahsulotlarning diversifikatsiyasiga alohida e’tibor qaratish va keng qamrovli xizmatlar to‘plamini taqdim etish;

• mijozlar va bozordagi holat yuzasidan mavjud ma’lumotlarni chuqur qayta ishlash orqali tendensiyani muntazam tahlil qilish va aniq prognoz qilish;

• Doimiy ravishda eski texnologiyalarni takomillashtirish va yangilarini joriy etish.

Tijorat banklari faoliyatini raqamlashtirish, raqamli bank xizmatlarini joriy etishjarayoni ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, bir necha bosqichlarni o‘z ichiga oladi (1-jadval):

- Raqamli strategiyani ishlab chiqish, u rivojlanishning asosiy segmentlarini aniqlashdan iborat.

- Katta hajmdagi ma’lumotlarni saqlash, qidirish va qayta ishlash imkonini beruvchi IT tizimini yaratish, shuningdek, axborotni olish va tarqatishni ta’minlaydigan tashkiliy resurslar holati.

- IT-yechimlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish (Polishuk, 2010).

1-jadval

Banklarning raqamli strategiyasining asosiy segmentlari

Yo‘nalish nomi	Mohiyati
Рақамли маҳсулотни ишлаб чиқиш	Mijozlaringiz bazasini va har bir mijozga to‘g‘ri keladigan mahsulotlar sonini kengaytirish imkonini beradi
Mijoz bilan oxirigacha o‘zaro aloqa	Axborot texnologiyalaridan foydalanish mijozlar bazasini faollashtirish va ularning sodiqligini oshirish imkonini beradi
Hamkorlarning moliyaviy ekotizimini yaratish	Hamkorlarning axborot platformalari yordamida mijozlar bazasini ko‘paytirish
Biznes-inkubatorlardan foydalanish	Jarayon xarajatlarini kamaytiradi va mijozning qoniqishini oshiradi

Manba: Polishuk (2010)

Tijorat banklari faoliyatida raqamli bank mahsulotlarini joriy etishda bir qator jarayonlarni boshqarishning zamonaviy modellaridan keng foydalaniladi. Mazkur modellar orasida Scrum, Kanban, Agile modellaridan keng va samarali foydalanib kelinmoqda (Anarbayeva, Qorayev, 2023). Bular nafaqat nazariy ko‘rsatmalar to‘plami, balki loyiha faoliyatini boshqarish uchun qulay va samarali vositadir. Moslashuvchan boshqaruv metodologiyalari o‘zgaruvchan bozorlarda ishlash uchun ko‘proq erkinlik beradi. Amaldagi rejalarni o‘zgartirishga imkon bermaydigan konservativ yondashuvdan farqli o‘laroq, bunday boshqaruv texnologiyalari deyarli har qanday bosqichda ishingizni sozlash imkonini beradi.

Keyingi yillarda xorijiy amaliyotda raqamli bank sektori texnologiyalarining navbatdagi turi – interaktiv brokerlik xizmatlari jadal rivojlanmoqda. Ushbu xizmat mijozlarga kompaniyalarning aksiyalarini va qimmatli qog‘ozlarni pul mablag‘larini o‘tkazish orqali sotib olish imkoniyatini taqdim etishni nazarda tutadi (Махмудов, Анарбаева, 2021).

Bundan tashqari, xorijiy banklarda Internet-banking yordamida brokerlik operatsiyalarini amalga oshirish imkonini beruvchi maxsus platforma mavjud. Ushbu platformada ro‘yxatdan o‘tish bankning bosh sahifasi yordamida amalga oshiriladi (Tadjiyeva, 2023).

Sun’iy intellekt. Bu texnologiya chet el banklarida bir qator vazifalarni hal qilishda qo‘llaniladi, lekin uning asosiy maqsadi zarur vositalarni ishlab chiqish orqali mijozlarning ehtiyojlarini qondirishdir. Bundan tashqari, bank sohasida sun’iy intellekt bank mahsulotlari va takliflarini shaxsiylashtirishga qaratilgan. Sun’iy intellekt orqali xorijiy banklar doimiy va potensial mijozlardan olingan ma’lumotlarni yig‘ish va qayta ishlashga sarflanadigan vaqtni qisqartirdi. Xorijiy banklar faoliyatiga joriy qilingan sun’iy intellekt, shuningdek, VIP-mijozlarga kaftlarini skanerlash orqali bank xujayralariga kirishni ta’minlash imkonini beradi; mijozlarni ovoz, yuz ifodalari va yuzni tanib olish orqali aniqlash.

Big Data. Ushbu raqamli texnologiya xorijiy mamlakatlarda keng qo‘llaniladi. Bank sektoridagi Big Data katta axborot oqimlarini tahlil qilish imkonini beradi. Qoidaga ko‘ra, ushbu texnologiya xorijiy banklarda potensial mijozlarni baholash, mehmonxona imidji va uning raqobatbardosh pozitsiyasini tahlil qilish uchun qo‘llaniladi. Umuman olganda raqamali texnologiyalar barcha korxonalar faoliyatini rivojlantirishda muhim omil vazifasini bajarmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 24 январь
3. Полищук А.И. Коммерческие банки: новые услуги и инновационные теҳнологии коммуникации// Бизнес и банки. – 2010. – 10 июня. URL: http://www.i-free.com/industry/articles/572
4. Охлопков А.В. Инновации в сфере предоставления банковских услуг: дис. канд. экон. наук. – М., 267 с., 2011 йил
5. Ф. У. Анарбаева, А.Ф.Кораев (2023) “Таълим жараёнини ракамлаштириш” www.sciencebox.uz
6. Таджиева, Д. Р. Тенденции инновационного развития в условиях реализации Стратегии «цифровой Узбекистан - 2030» / Д. Р. Таджиева // Advances in Science and Technology: Сборник статей L международной научнопрактической конференции, Москва, 31 января 2023 года. – Москва: Общество с ограниченной ответственностью «Актуальность.РФ», 2023. – С. 299-300. – EDN RLZREW

СТАРТАПЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Фарход Каримов
Ўзбекистон Республикаси
БМА тингловчиси
f.karimov@mail.ru

Аннотация. Мазкур тезисда рақамли трансформация тушунчаси, унинг иқтисодий моҳияти ҳамда амалга ошириш масалалари ёритиб ўтилган. Шунингдек, рақамли технологиялар нафақат маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади, балки ортиқча харажатларни ҳам камайтиради. Шу билан бирга, мамлакат ривожланишига тўсқинлик қилаётган энг оғир иллат – коррупция балосини йўқотишда ҳам катта роль ўйнайди.

Калит сўзлар: *рақамли иқтисодиёт, ахборот технологияси, ахборотлаштириш ва рақамлаштириш жараёни, телекоммуникация тармоқлари*

Сўнгги йилларда инновациялар ва рақамли технологиялар иқтисодий ўсишнинг муҳим драйверларидан бирига айланди. Мамлакатимизда инновацион иқтисодиётни барпо этиш ва стартап экотизимни жадал ривожлантириш учун Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукумати томонидан мақсадли йўналтирилган чора тадбирлар амалга оширилаётгани эътиборга молик.

Хусусан, Давлатимиз раҳбарининг 2018 йил 24 ноябрдаги “Тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПФ-5583-сон Фармонига асосан тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги истиқболли лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш орқали инновацион ғоялар, стартаплар, венчур лойиҳаларни молиялаштириш ҳамда илмий-техник ишланмалар натижаларини тижорлаштириш устувор вазифалар сифатида белгиланди.

Шунингдек, Ўзбекистон Ҳукуматининг 2020 йил 9 мартдаги 133-сон қарори билан тасдиқланган “Стартап лойиҳаларни тасдиқлаш, молиялаштириш ва амалга ошириш тартиби тўғрисида” Низом билан бюджет маблағлари ҳисобидан стартап лойиҳаларни танлаб олиш ва молиялаштиришнинг ҳуқуқий асослари яратилди.

Бундан ташқари, Ҳукуматимизнинг 2021 йил 19 апрелдаги 222-сон қарорига мувофиқ илмий ва инновацион фаолият билан шуғулланиб келаётган иқтидорли ёшларнинг илмий ғояларини рағбатлантиришга ҳамда илмий ва стартап лойиҳалари қўллаб-қувватлаш мақсадида «Бўлажак олим» танлови ташкил этилди ва танлов доирасидаги лойиҳаларни соддалаштирилган тарзда молиялаштириш амалиёти жорий этилди.

Қайд этиш жоизки, мамлакатимизда стартап экотизимини шакллантириш ва ривожлантиришнинг дастлабки босқичида стартап лойиҳаларни молиялаштириш ва яратилган инновацион ишланмаларни иқтисодиёт тармоқларига татбиқ этиш мақсадида давлат сармоясига устуворлик қаратилди.

Бироқ, кейинги йилларда стартап лойиҳаларни акцелерация ва инкубация дастурлари орқали ривожлантиришдан бошлаб, венчур жамғармалар ва хорижий инвестицияларга бўлган босқичларгача қўллаб-қувватлаш учун институционал ва молиявий механизмлар яратишга жиддий эътибор қаратилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 14 сентябрдаги «Кичик бизнесни ривожлантиришни молиявий ва институционал қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида» ПҚ-306-сон қарорига асосан кичик бизнесни қўллабқувватлаш бўйича «узлуксиз хизматлар занжири»ни яратиш мақсадида «Кичик бизнесни узлуксиз қўллаб-қувватлаш» комплекс дастури жорий этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 14 октябрдаги "Стартап лойиҳалар ва венчур молиялаштириш экотизимини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида" ПҚ-357-қарорига биноан рақамли технологиялар соҳасидаги стартап лойиҳаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга қаратилган Рақамли стартаплар дастури жорий этилди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 19 мартдаги «Кичик ва ўрта бизнеснинг иқтисодиётдаги ўрнини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ПФ-50-сон Фармонига асосан 2026 йил якунига қадар венчур жамғармалар иштирокида янги бизнес йўналишларида камида 200 та стартап лойиҳалар амалга ошириш, шунингдек муваффақиятли амалга оширилган ҳар бир стартап лойиҳа натижасида яратилган янги турдаги маҳсулотлар ва хизматларни техник регламентлар ҳамда стандартларга киритиш орқали уларнинг давлат харидлари тизимига интеграциялаш белгиланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси (2020). «Стартап лойиҳаларни тасдиқлаш, молиялаштириш ва амалга ошириш тартиби тўғрисида» Низом. 133-сон қарор, 9 март 2020 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти (2024). «Стартап лойиҳалар ва венчур молиялаштириш экотизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида». ПҚ357-сон қарор, 14 октябрь 2024 йил.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти (2025). «Кичик ва ўрта бизнеснинг иқтисодиётдаги ўрнини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида». ПФ-50-сон Фармон

TIJORAT BANKLARIDA OPERATASION TAVAKKALCHILIKNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI

Xamro Xasanov
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi
xasanov.x@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur tezisda tijorat banklarida opperatsion tavakkalchiliklarni boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari yortilgan. Tezisda sohaga oid olib borilgan tadqiqotlarda olimlar tomonidan ilgari surilgan fikr-mulohazalar keltirib o'tilgan. Ilmiy tadqiqotda, shuningdek, O'zbekiston tijorat banklarida operatsion risklarni boshqarish tizimini tashkil etish imkoniyatlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: *risk, operatsion risk, xavf, bank xatarlari, risk menejment, kredit riski, likvidlilik riski, ORMS*

Аннотация

В данном тезисе рассматриваются научные и теоретические основы управления операционными рисками в коммерческих банках. В работе представлены взгляды, выдвинутые учеными в ходе проведенных в данной области исследований. Научное исследование также изучает возможности организации системы управления операционными рисками в коммерческих банках Узбекистана.

Ключевые слова: *риск, операционный риск, опасность, банковские риски, управление рисками, кредитный риск, риск ликвидности, ORMS.*

Abstract

This thesis examines the scientific and theoretical foundations of operational risk management in commercial banks. The paper presents the views advanced by scholars in the course of research conducted in this area. The research also explores the feasibility of organizing an operational risk management system in commercial banks in Uzbekistan.

Keywords: *risk, operational risk, danger, banking risks, risk management, credit risk, liquidity risk, ORMS.*

Mamlakatimiz Prezidentining 2020 yil 12 maydagi PF-5992 "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi farmoni qabul qilingan (Farmon, 2020). Unga ko'ra bank sohasida bir qator islohatlarni amalga oshirish lozimligi bildirilgan. Xususan mamlakatimizda bank sohasiga davlat aralashuvini kamaytirish maqsadida, 2025 yilga borib davlat ulushi bo'lmagan bank aktivlarini hozirda 15 foizdan 60 foizgacha oshirish belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenning "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida" bank tizimida halqaro valyuta jamg'armasi ko'magida iqtisodiyotda vujudga kelishi mumkin bo'lgan risklarni aniqlash, ularning bank tizimi barqarorligiga ta'sirini baholashga qaratilgan stress-

test modellarini ishlab chiqish hamda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan moliyaviy yo‘qotishlarga banklarning bardoshliligini ta’minlash maqsadida makroprudensial buferlar yaratish choralarini ko‘rib borish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan (Farmon, 2022).

Hozirgi vaqtda tijorat banklarining operatsion xavfini baholash va boshqarish masalasi alohida ahamiyatga ega. Bank faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish bo'yicha Bazel qo'mitasi operatsion xavfni kredit va bozor xavflari bilan bir qatorga qo'yadi. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, ushbu turdagi xavf metodologik jihatdan yetarlicha o'rganilmagan. Xavf darajasini baholash (hisoblash) masalalari ham nazariyotchilar, ham amaliyotchilar tomonidan faol muhokama qilinmoqda. Shu bilan birga, tijorat bankida operatsion xavf tushunchasining o'zi talqini bo'yicha munozaralar davom etmoqda. Keling, ushbu talqinlarning ba'zilarini batafsilroq ko'rib chiqaylik.

Ko'pgina mualliflar operatsion xavflar bozor yoki kredit xavfi sifatida tasniflanmagan har qanday tahdidlarni o'z ichiga olishiga qo'shiladilar. Ko'pchilik "operatsion xavf" tashkilotning ichki tuzilmasida doimiy ravishda yuzaga keladigan turli xil muammolar va murakkabliklar uchun umumiy tushuncha ekanligini ta'kidlaydi (Larionov, 2014). Bir qator mualliflar standart ta'rifga asoslanib, operatsion xavfni ikki turga ajratadilar:

• tashkilotning operatsion faoliyati bilan bog'liq yo'qotishlar xavfi (bitimlar yoki investitsiyalarni amalga oshirmaslik, xatolar, huquqiy muammolar);

• firibgarlik va samarasiz boshqaruv natijasida kelib chiqadigan yo'qotishlar xavfi (agentlik xarajatlari). Tijorat banklarida risklarni boshqarish masalalari moliyaviy institutlar barqarorligini ta’minlashda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi (Lavrushina, Valenseva, 2013).

Ushbu yo‘nalishda J. Hull tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bank risklari tizimli yondashuv asosida tahlil qilinib, operatsion risklar moliyaviy risklarning ajralmas tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi. Muallif operatsion risklarni boshqarish bank kapitali yetarliligi, ichki nazorat va strategik boshqaruv bilan chambarchas bog‘liq ekanligini asoslab beradi (Hull, 2018).

Moliyaviy risklarni miqdoriy baholash masalalarida P. Jorionning tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, unda Value at Risk konsepsiyasi orqali turli risk turlarini baholash imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Muallif operatsion risklarni an’anaviy statistik yondashuvlar orqali baholashning murakkabligini ta’kidlab, ularni kompleks risk menejment tizimi doirasida boshqarish zarurligini ko‘rsatadi (Jorion, 2007).

R. Crouhy, D. Galai va M. Mark (2014) tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda risk menejmentning institutsional asoslari chuqur tahlil qilinadi. Mualliflar banklarda risklarni boshqarish jarayonini strategik rejalashtirish, ichki siyosat va nazorat mexanizmlari bilan bog‘liq holda yoritadi. Operatsion risklar ushbu tizimda alohida e’tibor talab qiluvchi, ko‘pincha yashirin xarakterga ega bo‘lgan risk turi sifatida baholanadi.

Tijorat bankida (bundan buyon matnda bank deb yuritiladi) operatsion risklarni boshqarishning maqsadi uzoq muddatda aktsiyadorlar manfaatlari yo'lida bank

qiymatini maksimal darajada oshirish uchun bankning operatsion risklarini maqbul darajada ushlab turishni ta'minlaydigan operatsion risklarni boshqarish tizimining (bundan buyon matnda ORMS deb yuritiladi) o'zini o'zi tartibga soluvchi mexanizmini yaratishdan iborat. Operatsion risklarni boshqarish maqsadiga erishish uchun bank quyidagi maqsadlarni hal qilishi kerak:

• operatsion risklarni boshqarish jarayonida ishtirok etuvchi barcha bank bo'linmalari tomonidan tasdiqlangan operatsion risklarni boshqarish siyosatini operatsion risklarni boshqarish jarayonini tartibga soluvchi zarur ichki me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish va amalga oshirish orqali amalga oshirish;

• operatsion risklarni hisobga oladigan qarorlar qabul qilish tizimini yaratish, xususan, bankning kollegial organlarining operatsion risklarni boshqarish bo'yicha qarorlar qabul qilishdagi samaradorligini ta'minlash;

• bank bo'linmalarini o'z faoliyatiga xos bo'lgan operatsion risklarni samarali boshqarish va nazorat qilishga undash mexanizmini yaratish;

• amalga oshirilgan risk hodisalari va ularning oqibatlari to'g'risida ma'lumotlarni to'plash va qayd etish jarayonini tashkil etish;

• yo'qotishlarni (zararni) yoki xavflarni uchinchi shaxslarga (sug'urta) o'tkazishni kamaytirish/oldini olish uchun yetarli choralarni ko'rish;

• Operatsion risklarni boshqarish va ichki nazorat tizimlarini ishlab chiqish, joriy etish va samaradorligini baholash uchun mas'ul bo'lgan bank bo'linmalari o'rtasida vazifalarni to'g'ri taqsimlashni ta'minlash;

• Bank tashkiliy tuzilmasining ijrochi va boshqaruv darajalarida operatsion risklarni boshqarish madaniyatini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Farmon (2020) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “2020-2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi” PF-5992 farmoni.
2. Farmon (2022) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenning “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi PF-60
3. J. Hull. Risk Management and Financial Institutions. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2018.-760 p.
4. P. Jorion. Value at Risk: The New Benchmark for Managing Financial Risk. – New York: McGraw-Hill, 2007.-592 p.
5. R. Crouhy, D. Galai, M. Mark. The Essentials of Risk Management. – New York: McGraw-Hill, 2014.-480 p.
6. J. Lam. Enterprise Risk Management: From Incentives to Controls. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2014.-640 p.
7. A. McNeil, R. Frey, P. Embrechts. Quantitative Risk Management. – Princeton: Princeton University Press, 2015.-538 p.
8. Банковские риски: Учебник/ коллектив авторов, под ред. О.И. Лаврушина, Н.И. Валенцевой. – М. КНОРУС, 2013 - 296 с.

MINTAQAVIY INNOVATSION KLASTERLARNI YARATISH VA RAG‘BATLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI

Otayeva Dilfuza Zaripovna
Osiyo xalqaro universiteti 70410102 –
“Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)”
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqaviy innovatsion klasterlarni yaratish va rag‘batlantirishning xorij tajribasi va uning mazmuni yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается зарубежный опыт создания и продвижения региональных инновационных кластеров и его содержание.

Abstract. This article discusses the foreign experience of creating and promoting regional innovation clusters and its content.

Kalit so‘zlar. Klaster, mintaqaviy innovatsion klaster, rag‘batlantirish, tajriba, xorij tajriba.

Ключевые слова. Кластер, региональный инновационный кластер, продвижение, опыт, зарубежный опыт.

Key words. Cluster, regional innovation cluster, promotion, experience, foreign experience.

Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, innovatsion klasterlar hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, sanoatni modernizatsiya qilish va yuqori texnologiyali tarmoqlarni rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib hisoblanadi. AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari klaster siyosati orqali innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda katta natijalarga erishgan.

- AQSh tajribasi. AQSh innovatsion klasterlarni shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha dunyodagi eng ilg‘or mamlakat bo‘lib hisoblanadi. Mamlakatda klaster siyosati asosan bozor mexanizmlari va xususiy sektor faolligiga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, mamlakatda yuqori texnologiyali sanoat klasterlari hodisalari va ularning innovatsion siyosat markazi sifatidagi potentsial qiymati ko‘proq qiziqish uyg‘otmoqda. AQShda innovatsion klasterlarning eng mashhur namunasi Silikon vodiysi bo‘lib hisoblanadi. Ushbu klaster Kaliforniya shtatida joylashgan bo‘lib, axborot texnologiyalari va yuqori texnologiyali kompaniyalarni birlashtiradi. Bu borada Google, Apple, Intel va Meta kabiirik korporatsiyalarialar faoliyat yuritadi.

- Germaniya tajribasi. Germaniya bu borada yetakchi davlat bo‘lib hisoblanadi. “Kompetenznetze Deutschland” mamlakatida dasturi doirasida ko‘pgina innovation klasterlar tashkil etilgan. Ular avtomobil sanoati, biotexnologiya, nanotexnologiya va axborot texnologiyalari sohalarida faoliyat yuritadi. Germaniyadagi klasterlar muvaffaqiyati sanoat korxonalari va universitetlar o‘rtasidagi kuchli hamkorlik, davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, yuqori texnologik infratuzilma va qator omillar bilan bog‘liq. So‘nggi yigirma yil ichida klaster kontseptsiyasi mintaqaviy va innovatsion siyosatda, shuningdek, Germaniya bo‘ylab barcha

hududiy darajalarda mintaqaviy va mahalliy iqtisodiy rivojlanishda davom etdi [1]. Mazkur klaster siyosati qiziqishni ularning natijalarini baholashga qaratadi.

- Janubiy Koreya tajribasi. Janubiy Koreyada innovatsion klasterlar davlatning faol ishtirokida shakllantirilgan. Jumladan, Daedeok Innopolis ilmiy-innovatsion klasteri mamlakatning yirik ilmiy markazi bo‘lib hisoblanadi. Mamlakatda klasterlarni targ‘ib qiluvchi beshta asosiy siyosat tashabbusi qo‘llab-quvvatlandi. Bu borada Janubiy Koreyaning iqtisodiy o‘zgarishi milliy hukumatning kuchli aralashuvi natijasi sifatida unda asosiy siyosiy tashabbusga alohida e’tibor qaratildi [2]. Bu yerda yuzlab tadqiqot institutlari, universitetlar va yuqori texnologiyali kompaniyalar faoliyat yuritadi.

- Yaponiya tajribasi. Yaponiyada texnologik parklar va innovatsion hududlar orqali klasterlar rivojlantirilmoqda. Mamlakatda “Industrial Cluster Project” dasturi amalga oshirilib, sanoat va ilm-fan o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan. Ayniqsa, raqobatbardoshlik va innovatsiyalar sohasida o‘sib borayotgan global va mintaqaviy muammolar sharoitida Yaponiyada klaster tuzilmalarini targ‘ib qilish muhim ahamiyat kasb etdi [3]. Innovatsion siyosatga yo‘naltirilgan klasterlash keng doiradagi davlat va xususiy tashkilotlar va biznes vakillari bilan hamkorlik qilishga imkon beradigan markaziy va mahalliy boshqaruv tuzilmalarini jalb qildi. Rivojlanish uchun mintaqadagi universitetlar va jamoat tadqiqot institutlaridan foydalanish uchun universitet-sanoat hamkorligi va o‘zaro faoliyat, masalan, universitetlarni ajratish targ‘ib qilindi.

- Xitoy tajribasi. Xitoyda klaster siyosati davlatning strategik rivojlanish dasturlari asosida amalga oshiriladi. Masalan, Shenzhen va Zhongguancun innovatsion klasterlari mamlakatning yuqori texnologiyali sanoatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Chunki, Xitoy o‘sib bormoqda va asta-sekin innovatsiyalarga yo‘naltirilgan iqtisodiyotga aylanmoqda. Ushbu o‘tish ta’limga davlat va xususiy sarmoyalar hamda fan va texnologiyalarga kirishni ko‘paytirish hisobiga kuchaymoqda. Shunday qilib, bu tadqiqotlarda Xitoy innovatsion tarmoqlarini tarmoq konfiguratsiyasi, mintaqaviy muhit, hukumat aralashuvi va firma belgilarini o‘z ichiga olgan keng qamrovli tahliliy model baholangan.

Xulosa qilib aytganda, ushbu mamlakatlar tajribasi mintaqaviy innovatsion klasterlarni rivojlantirishda davlat qo‘llab-quvvatlashi, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi hamda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Xorij mamlakatlari tajribasi mintaqaviy innovatsion klasterlar iqtisodiy rivojlanishning muhim omili ekanligini ko‘rsatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kiese M. Regional cluster policies in Germany: challenges, impacts and evaluation practices. J Technol Transf 44, 1698–1719 (2019). https://doi.org/10.1007/s10961-017-9589-5

2. https://theconversation.com/building-a-national-innovation-system-what-can-we-learn-from-korea-9449

3. Haberla M. (2018). Cluster Policy in Japan: Experiences and Prospects. In: Bilgin M., Danis H., Demir E., Can U. (eds) Eurasian Economic Perspectives.

Eurasian Studies in Business and Economics, vol 8/2. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-67916-7_10

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

RAQAMLI TA’LIM MUHITI BO‘LAJAK MUHANDIS-TEXNOLOGLARNING MULOQOT KOMPETENSIYASINI KASBIY RIVOJLANTIRISH

Otamuratov Maqsudbek Shonazarovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
“Kompyuter injiniringi” fakulteti
“Kompyuter ilmlari va sun’iy intellekt texnologiyalari” kafedrasi o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitining nazariy asoslari hamda uning bo‘lajak muhandis-texnologlarning muloqot kompetensiyasini kasbiy rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Raqamli ta’lim muhiti tarkibiy komponentlari, jumladan, elektron o‘quv platformalari, multimedia vositalari va sun’iy intellektga asoslangan tizimlarning ta’lim jarayonidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, muloqot kompetensiyasining tarkibiy qismlari va ularni rivojlantirish mexanizmlari ilmiy manbalar asosida ochib berilgan.

KALIT SO‘ZLAR: Raqamli ta’lim muhiti, muloqot kompetensiyasi, muhandis-texnolog, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv ta’lim, hamkorlikda o‘qitish, multimedia vositalari, sun’iy intellekt.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayonlari jadal sur’atlarda rivojlanib, o‘quv jarayoniga yangi pedagogik yondashuvlarni olib kirmoqda. Ayniqsa, oliy texnik ta’lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan bo‘lajak muhandis-texnologlarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda raqamli ta’lim muhitining o‘rni beqiyosdir. Bugungi kunda mutaxassisdan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki samarali muloqot qilish, jamoada ishlash va global axborot makonida faol ishtirok etish ko‘nikmalari ham talab etilmoqda.

Tadqiqotchilar fikricha, “raqamli ta’lim muhiti o‘quv jarayonini individuallashtirish, interaktivlikni ta’minlash va bilimlarni samarali o‘zlashtirish imkonini beruvchi kompleks tizimdir” (Anderson, 2016). Shu bois, ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitining nazariy asoslari hamda uning bo‘lajak muhandis-texnologlarning muloqot kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Raqamli ta’lim muhiti tushunchasi pedagogika va axborot texnologiyalari kesishgan nuqtada shakllangan bo‘lib, u o‘quv jarayonini tashkil etishda zamonaviy AKT vositalaridan foydalanishni nazarda tutadi. Garrison va Vaughan (2008) raqamli ta’lim muhitini “o‘qituvchi, talaba va texnologiyalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir orqali bilim hosil qilinadigan muhit” sifatida ta’riflaydi.

Raqamli ta’lim muhitining asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

- elektron o‘quv platformalari (LMS);
- masofaviy ta’lim texnologiyalari;

- multimedia vositalari;
- virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari;
- sun'iy intellektga asoslangan tizimlar.

Muloqot kompetensiyasi tushunchasi dastlab Dell Hymes tomonidan ilgari surilgan bo'lib, u uni "til bilimidan tashqari, uni real vaziyatlarda to'g'ri qo'llash qobiliyati" sifatida izohlaydi (Hymes, 1972). Keyinchalik ushbu tushuncha kasbiy faoliyatga tatbiq etilib, kengaytirildi.

Zamonaviy tadqiqotlarda muloqot kompetensiyasi quyidagi komponentlardan tashkil topganligi qayd etiladi (Canale & Swain, 1980):

- lingvistik kompetensiya;
- sotsiolingvistik kompetensiya;
- diskursiv kompetensiya;
- strategik kompetensiya.

Muhandis-texnologlar faoliyatida ushbu kompetensiyalar texnik axborotni aniq yetkazish, ishlab chiqarish jarayonida samarali hamkorlik qilish va xalqaro professional muhitda ishlash uchun zarur hisoblanadi.

Raqamli ta'lim muhitining afzalliklari va muammolari

Afzalliklari:

- ta'limning moslashuvchanligi;
- global resurslarga kirish imkoniyati;
- interaktivlikning yuqori darajasi;
- individual ta'lim trayektoriyasi.

Muammolari:

- texnik infratuzilmaning yetarli emasligi;
- raqamli tafovut (digital divide);
- o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi.

Selwyn (2016) ta'kidlashicha, raqamli ta'limni samarali joriy etish uchun nafaqat texnologiya, balki pedagogik yondashuvlarni ham takomillashtirish zarur.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli ta'lim muhiti bo'lajak muhandis-texnologlarning muloqot kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu muhit orqali talabalar nafaqat kasbiy bilimlarini oshiradi, balki samarali muloqot qilish, jamoada ishlash va global axborot makonida faoliyat yuritish ko'nikmalarini ham egallaydi. Shu bois, oliy ta'lim tizimida raqamli ta'lim muhitini rivojlantirish va uni samarali qo'llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2004 yil, 1-2-son, 12-modda.
2. Robert Wagenaar, A History of ECTS, 1989-2019. Developing a World Standardfor Credit Transfer and Accumulation in Higher Education. International Tuning Academy,2020. Available at.
3. Usmanov B.Sh, Xabibullayev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit- modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. 2020.

4. Oʻrinov V. Oʻzbekiston Respublikasi oliy ta’lim muassasalarida ECTS Kredit-modul tizimi: Asosiy tushunchalar va qoidalar. Toshkent 2020. – B. 64

5. Qodirov.B.E., Shogʻdarov.N.O. Raqamli ta’lim muhitida boʻlajak oʻqituvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish // Inter education & global study. 2025. №5 (1). B.40-47.

SAN'AT ASARLARINING YARATILISHIDA KOMPOZITSION QORALAMALARNING AHAMIYATI

Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna
stajyor o‘qituvchi
Guliston davlat universiteti
karshiboyeva89@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada san'at asarlarining yaratilishida kompozitsion qoralamalarning ahamiyati keng yoritiladi. Kompozitsion qoralamalar rassomlarning kompozitsiya va tafakkur jarayonida muhim rol o'ynovchi vositalar bo'lib, ular yordamida asarlardagi chuqur ma'nolar izlanadi. Shuningdek, qoralamalarning nazariy asoslari, turli texnikalari, kompozitsiyada ularning o'rni, va ularni to'g'ri qo'llashning san'at asarining ifodali va estetik qiymatini oshirishdagi roli muhokama qilinib, ularning pedagogik va amaliy qo'llanilishi keng yoritiladi.

Kalit so‘zlar: San'at asarlari, kompozitsion qoralamalar, ranglar, yorug'lik va soya, muvozanat**,** harakat, zamonaviy texnologiyalar, pedagogika, san'at texnikasi.

San'at asarlarining muvaffaqiyati va estetik go'zalligi ko'pincha kompozitsiya va qoralamalarga bog'liq. Qoralamalar turlicha usullarda va yo’nalishlarda bajariladi. Bu usul, yo'nalishlar avvalo, rassom talabaning maqsadidan tasvirlanayotgan shakl, ruhiy jarayonning xarakteri, qoralamalarni qay darajada puxta o'zlashtirganligidan kelib chiqib aniqlanadi. Kompozitsion qoralamalar san'at asarida chizmalarni, ranglar, shakllar, yorug'lik va soya muvozanatini ta'minlash uchun qo'llaniladigan qalamchizgilar bo'lib, ular asarga chuqurlik, harakat va muvozanat kiritadi. Ular rassomning fikrini ifodalashda va tomoshabinning e'tiborini muhim elementlarga qaratishda yordam beradi. Kompozitsion qoralamalar asarda obrazlarni, borliqni, muhitni ko’rsatib berishda undagi ranglar, yorug'lik va soya muvozanatini ta'minlash uchun ishlatiladigan vositalardir. Ular yordamida rassom asarga chuqurlik, hajm va dinamik harakat beradi. Bu vositalar asarda muvozanat, ritm va muhitni yaratishda muhim ahamiyatga ega. Rang va yorug'lik bilan ishlashning asosiy maqsadi tomoshabinning e'tiborini muhim elementlarga qaratish va ifodani kuchaytirish. Qoralamalar turli texnikalarda amalga oshiriladi, jumladan: 5B dan tortib 9B gacha bo’lgan grafit qalamlarda va yana yumshoq ashyolarda (sangina, sepiya, sous, ko’mir qalamlar) bajarilishi ham mumkin. Qoralamada yorug'lik va soya yordamida shakllar va hajmlar muvozanatga keltiriladi. Rang kontrasti orqali ranglarning muvofiqligi va qarama-qarshiligi, asarlardagi muhim elementlar ajralib turadi. Shakllar va chiziqlar bilan qoralamalar kompozitsiyada harakat va dinamikani ta'minlaydi. Qoralama va chizgilarni naturadan qarab chizish maqsadga muvofiqdir. Ayrim xolatlarda yosh rassomlarda qoralmalarni fototasvirlardan ko’chirish holatlari ham uchrab turadi. Bu albatta eng katta xato hisoblanadi. Chunki bunda rassom naturaning holati, ichki his-tuyg’usi, harakati va dinamikasini to’la anglay olmasligi mumkin. Qoralamalar bilan ishlash

san'at tarixida qadim zamonlardan boshlab mavjud bo'lib, Uyg’onish davri rassomlari Rafael, Leonardo da Vinchi, Rembrandt kabi ustalar ham o’z ijodiy asarlarini yaratishlaridan oldin ko’plab qoralamalar ishlashgan. Bu asarning haqqoniyligi, o’xshatib ishlanishida samaralidir. Ularning qoralamalarini kuzatar ekanmiz, ularning har biri chizgilarga turlicha yondashganliklarini guvohi bo’lamiz.

Uyg‘onish davrining buyuk ustasi Mikelandjeloning chizmatasvirlarini tahlil qila turib, shunga amin bo‘lamizki, qoralama nafaqat haykaltaroshlik, rangtasvir yoki arxitektura asarlarining yaratilishida tayyorlov xom-ashyo bo’libgina qolmay, mustaqil badiiy kompozitsiya uchungina emas, balki qoralamaga nisbatan ustaning har doim qoralama chizishga boigan istagi bilan ifodalanadi, dunyoni, uning plastik obrazlarini idrok qilishga yordam beradi. Shuning uchun ham, Mikelandjeloning qoralamalari san’at uchun faqat kerakli vosita bo’lib xizmat qilibgina qolmay, balki o’rab turgan muhitning predmetlarini har tomonlama idrok etishga yordam beradi. XVII asrning buyuk rassomi Rembrandt (1606-1669) tomonidan bajarilgan talaygina chiziqli shakllari tusda ishlov berilmagan qoralamalari bunga yorqin misol bo‘la oladi. Yuksak mahoratli ustaning chizish texnikasi nihoyatda rang-barangligi bilan ajralib turadi. Rembrandt deyarli barcha ashyolarda chizgilarni bajargan, bu oddiy kumush qalamdan tortib to qamish perogacha. Ba’zi Rembrandt qoralamalarini o‘rganuvchi tadqiqotchilar shunday hisoblaydilarki, ulardan hatto ba’zi birlari yog‘och payraxada yoki qog‘ozga barmoq bilan surilgan siyohda bajarilgan. Rembrandt qoralamalari maksimal tezlikda ishlangan, erkin tortilgan va uzulib qolgan shtrixlar, chiziqlar va shakllarning talqini zo'rma-zo'raki emas. Rassom chiziqlarga katta e’tibor qaratadi, yengil-yorugiik muhitini beradi. Keyingi qoralamalarda Rembrandt holatlarni. ya’ni boshning egilishi, yuz ifodasini qunt bilan o‘rgangani bilan bizni lol qoldiradi[26]. Bu naturani o’zlashtirishni tashkil etish jarayoniga to’g’ri keladi. Qoralama ishlashda ko’z xotirasining o’tkirligi o’ta muhimdir. Rassomning eslab qolish qobiliyati mustahkam bo’lmog’i lozim.

Bugungi kunda zamonaviy texnikalarda kompozitsion qoralamalar kompyuter grafikasi, 3D modellash, photoshop kabi dasturlar yordamida amalga oshiriladi. Bu texnologiyalar rassomlarga yangi imkoniyatlar yaratib, qoralamalarni yanada tez, aniq va ifodali qilish imkonini beradi. Yosh ijodkorlarga san'at maktablari va oliy o'quv yurtlarida qoralamalarda ishlash texnikasi va uning ahamiyati alohida tushuntiriladi, o'qitiladi, amaliyotda doimiy bajariladi. Eskiz-tez chizgidan, san’at asarini yaratishning qiyin zahmatli yo’li boshlanadi. Ko’pincha boshlang’ich g’oyalar paydo bo’ladi, o’ylab qo’yilgan syujetni ro’yobga chiqarish prinsiplari paydo bo’ladi. Tez chizgilar bajarishda katta ustaxonalar, murakkab moslama kabilarning bo’lishi shart emas. Tez chizgilarni xar qanday yerda amalga oshirish mumkin[27]. Ularni to'g'ri qo'llash orqali yosh rassomlar chizish uchun ko’nikma xosil qiladilar, kompozitsiya va estetik tafakkurini rivojlantirishadi. Amaliyotda, qoralamalar yordamida asarga tezlik, chuqurlik, va muvozanat berish, kompozitsiyani yanada boyitish mumkin. Tasvirlanayotgan naturaning o'ziga xos

[26] Asliddin KALONOV “QORALAMA VA XOMAKI CHIZGILAR” Uslubiy-qo ‘llanma «TAFAKKUR» NASHRIYOTI TOSHKENT - 2013. 18-b

[27] SH.R.Jumaniyazov,E.X.Xaitov.“CHIZMATASVIR”. O’quv qo’llanma.«Info Capital Group» TOSHKENT-2018. 69-b.

bo'lgan jihatlariga alohida to'xtalish kerak. Kerak bo'lsa agar uning ko'zlari chiroyli bo'lsa, nega diqqat qilmaslik va ana shu ko'zlarini yanada kattaroq qilib tasvirlash mumkin emas. Ba'zi hollarda, kimnidir xafa qilmaslik, yoki uning nuqsonlariga ko'z yumib ketish kerak bo'ladi. Tasvir jarayonida ana shu nuqsonlarini bartaraf qilish kerak bo'ladi. Birinchidan, konsepsiya tabiatning «tirik» tuyg'usini, eng kichik detallarini aks ettirish kerak bo'lgan asosiy belgilar tushuniladi[28].

Demak xulosa qiladigan bo'lsak, usta rassomlarning ajoyib qoralama chizgilarini kuzatib, ularning ko'rish xotirasini o'zlashtirish, tez ilg'ab olish, idrok etish kabi ko'nikmalarining maqsad sari yo'naltirishning asosiy belgilarini ko'ramiz. Kompozitsion qoralamalar san'at asarining ifodali va estetik qiymatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Ular yordamida rassomlar asarlariga chuqur ma'noli, harakatlilik qo'shadi, shuningdek, tomoshabinning e'tiborini muhim elementlarga qaratadi. Zamonaviy texnologiyalar va texnikalar bu jarayonni yanada rivojlantirib, san'at asarining ifodali imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, qoralamalar san'at pedagogikasida muhim o'rin egallaydi va yangi avlod rassomlarining professional rivojlanishiga xizmat qiladi. O'quvchi-talabalarning qoralama chizgilarini bajarishdagi mashqlari, nafaqat o'quv mashg'ulotlaridagi balki, ijodiy asarlarini yaratishlarida ham bilimlarini tez zehnda o'zlashtirish va rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asliddin KALONOV "QORALAMA VA XOMAKI CHIZGILAR" Uslubiy-qo'llanma «TAFAKKUR» NASHRIYOTI TOSHKENT - 2013.
2. SH.R.Jumaniyazov,E.X.Xaitov."CHIZMATASVIR". O'quv qo'llanma.«Info Capital Group» TOSHKENT-2018.
3. D.N.Azizov. "Chizmatasvir" O'quv qo'llanma. Cho'lpon nomidagii nashriyot-matbaa ijodiy uyi Tashkent — 2019
4. Karshiboeva D. B. The role of composition in activation of creative abilities //Экономика и социум. – 2025. – №. 3-1 (130). – С. 152-156.

[28] D.N.Azizov. "Chizmatasvir" O'quv qo'llanma. Cho'lpon nomidagii nashriyot-matbaa ijodiy uyi Tashkent — 2019

KOMPOZITSIYASIDA RITMNING QO'LLANILISHI.

Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna
stajyor o'qituvchi
Guliston davlat universiteti
karshiboyeva89@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompozitsiya qoidalari va ritmning san'at va dizayndagi o'rni tahlil qilinadi. Kompozitsiya asarlarning tuzilishi va ularning estetik jihatlari bilan bog'liq bo'lib, ritm esa asarlarning harakat, muvozanat va takrorlanish elementlarini ifodalaydi. Maqolada kompozitsiyaning asosiy tamoyillari, ritmning ahamiyati va bu ikki tushunchaning bir-biriga ta'siri haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Kompozitsiya, ritm, san'at, estetika, dizayn, harakat, muvozanat, takrorlanish.

Kompozitsiya va ritm san'at va dizayn sohalarida muhim rol o'ynaydi. Har qanday san'at asari o'zining strukturasi va shakli orqali muayyan hissiyot va tushunchalarni yetkazadi. Kompozitsiya asarda joylashgan elementlarning tartibi, o'zaro aloqasi va bir-biriga ta'siri bilan bog'liq. Hayotda va san'atda ritm o'zini ma'lum bir elementning - bir xil, o'xshash pozitsiyalarning, ma'lum vaqt oralig'ida takrorlanishining ko'proq yoki kamroq davriy takrorlanishi orqali namoyon qiladi. Simmetriya elementlarning xotirjam muvozanati bilan tavsiflansa-da, ritm cheksiz ravishda uzaytirilishi mumkin bo'lgan harakatni anglatadi. Ritm, avvalo, tabiatdagi asosiy kompozitsion tamoyillardan biridir; u voqelikning ko'plab sohalarida mavjud: kosmik hodisalarda, organik va noorganik tabiatda (kristal qirralari, dengiz to'lqinlari), fasllar sikllarining takrorlanishida, o'simlik dunyosida, inson tanasida (metabolizm, nafas olish, yurak urishi va boshqalar ritmlari). Biroq, tabiatdagi ritm va san'atdagi ritm bir xil narsa emas[29]. Ritm esa asar ichidagi harakat va muvozanatni ifodalaydi, bu esa tomoshabinlar uchun asarning dinamikasini va hissiy ta'sirini kuchaytiradi. Tasviriy san'atda va hayotda ritm zaruriy jihat hisoblanadi. U takrorlanib turuvchi katta yoki kichik element (shakl)lar ma'lum masofada va davriy takrorlanishi bilan xarakterlidir. Agar simmetriyada elementlar muvozanati tinch, turg'un holat ko'rinishida bo'lsa, ritmda harakat cheksiz davom etishi mumkin. Ritm tabiatda, har xil hayotiy voqealarda kompozitsion tuzilishda o'z aksini topgan. Masalan: kristall qirralari, dengiz to'lqinlari, yil-fasllarining takrorlanishi, o'simlik dunyosi, nafas olish, yurak urishi va boshqa ko'rinishlar ritmik takrorni angiatadi. Ammo ritm hayotda va san'atda bir xil emas. Tasvirdagi ritm kompozitsiyaning asosiy vositalaridan biri bo'lib, u badiiy ijodning asosi hisoblanadi. Ritm - kompozitsiyada faqat tashkil etuvchi, mujassamlashtiruvchi bo'libgina qolmay, balki badiiy didning ham boshlanishidir. U orqali badiiy asar shoirona, musiqiy qilib yaratilishi mumkin. Shuningdek, ritm kompozitsiyada estetik va tashkiliy vazifani bajaradi. Aniq topilgan ritm orqali asami yaxshi

[29] Е.В.Шорохов. Композиция Москва Просвещение 1986

shakllantirish mumkin Leonardoning «Sirli oqshom» freskasida qiyofalar tuzilishi metrik joylashgan. Bir qator qo'yilgan uchlik qomatlar to‘rt gruppani tashkil qiladi. Ikki chetdagi guruhlar o‘rtasida Xristos qo‘hni yoygan, hayron holatda tasvirlangan. Qiyofalar ritm asosida to’lqinlangandir. Ritm - bu o'xshash xususiyatlar bilan birlashtirilgan shakl elementlarining va ular orasidagi intervallarning takrorlanishi; elementlar va intervallarning takrorlanishida aniq ifodalangan naqsh. Oddiy takrorlash orqali (ma'lum masofada bir xil binolar yoki devordagi bir qator derazalar) birlik paydo bo'ladi. Ritm kompozitsiyani birlashtiradi va uyg'unlashtiradi[30]. Kartinada ritm murakkabligi shundaki, u bir chiziq bo’lib qolmay, balki guruhlik tuzilishida hamdir. Chiziqli ritm kiyimlar burmalarida ham mavjud. Ularning yo‘nalishi to’lqin ko‘rinishida hosil bo’ladi. Burmalar inson holati harakatini ko‘rsatadi. Botichellining «Bahor» kartinasida vertikal yo‘nalishdagi kiyim burmalari ham ritmik holatdir. Uch ayol qomatidagi kiyimlar qat-qat taxlari butun kartinani egallab olgan. Bularga kontrast qilib mayda gul va yaproq bezaklar aks ettirilgan. Chiziqlar ritmi qatorida kartina tekisligini qamrab olgan rang ritmi ham mavjud. Rassom mo'yqalamining harakati, ranglar ritmini hosil qiladi. Misol uchun shtrixlar bunga yorqin namunadir[31]. Kompozitsiya qoidalari asarlarning estetik ko'rinishini belgilovchi muhim tamoyillardir. Ularning asosiy elementlari quyidagilardan iborat: Muvozanat, asar ichidagi elementlarning o'zaro muvozanati, ya'ni og'ish, kuch va ta'sirning taqsimlanishi, fokus, o'quvchining e'tiborini tortadigan asosiy element yoki joy, takrorlanish,bir xil elementlarning bir necha bor ishlatilishi, bu esa ritm yaratishga yordam beradi.

Rang va kontrast: Ranglarning o'zaro ta'siri va kontrastlar asarlarni yanada jozibador qiladi. Ritm har qanday san'at asarining hayotiyligini ta'minlaydi. U ko'pincha harakat va takrorlanish orqali yaratiladi. Ritm yordamida tomoshabinlar asar ichidagi energiyani his qilishlari, elementlar o'rtasida bog'lanishni ko'rishlari va san'at asarining umumiy tuzilishini tushunishlari mumkin. Ritm, shuningdek, hissiyot va xotiralar bilan bog'liq bo'lib, tomoshabinlarni o'ziga jalb qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, kompozitsiya qoidalari va ritm san'at va dizaynning ajralmas qismidir. Ritm universal tabiiy xususiyat bo’lib, u haqiqatning ko'plab hodisalarida mavjud. Ritm bilan qandaydir bog'liq bo'lgan tirik tabiat olamidan misollarni eslang (koinot hodisalari, sayyoralarning aylanishi, kunduz va tunning o'zgarishi, fasllarning tsiklikligi, o'simliklar va minerallarning o'sishi va boshqalar. Rasm chiza bilish va hamma masalalarga ijodiy yondashish barcha sohalarda zarurdir. Ijodiy yondashish butunlay yangi g‘oyalar va tasavvurlarini vujudga. keltiradi, shaxsni badiiy rivojlantirishda muhim o‘rinni egallaydi[32]. Hayotdagi va san'atdagi ritm bir xil narsa emas. San'atda ritm, ritmik urg'u, uning notekisligi, texnologiyadagi kabi matematik aniqlik emas, balki tegishli plastik echim topadigan tirik xilma-xillikdagi uzilishlar bo'lishi mumkin. Har qanday san'at

[30] Ю. И. Карпова, И. Б. Обухов, И. В. Орлова, Н. А. Попович. Основы композиции. Санкт-Петербург 2019

[31] R.A.XUDAYBERGANOV. “RANGSHUNQSLIK VA KOMPOZITSIYA ASOSLARI”, o ‘quv qo ‘llanma. Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.Toshkent — 2019. 123-b

[32] S.F.ABDIRASILOV. TASVIRIY SAN’AT O ‘QITISH METODIKASI. TOSHKENT-2012

asarini yaratishda bu tushunchalarni chuqur anglash va ulardan foydalanish muhimdir. Ushbu maqola orqali biz kompozitsiya va ritmning san'atdagi ahamiyatini, shuningdek, ularning bir-biriga ta'sirini ko'rsatishga harakat qildik. Kelajakda bu sohalarda yanada chuqur tadqiqotlar olib borilishi san'at va dizaynni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Е.В.Шорохов. Композиция Москва Просвещение 1986
2. Ю. И. Карпова, И. Б. Обухов, И. В. Орлова, Н. А. Попович. Основы композиции. Санкт-Петербург 2019
3. R.A.Xudayberganov. “Rangshunoslik va Kompozitsiya asoslari”, O‘quv qo‘llanma. Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent—2019.
4. S.F.Abdirasilov. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. Toshkent-2012
5. Boxodirovna K.D. TASVIRIY SAN’ATDA BADIIYLIKNING MOHIYATI //Научный Фокус. – 2026. – Т. 3. – №. 33. – С. 262-265.

DUAL EDUCATION AS A FACTOR IN INTENSIFYING PROFESSIONAL ENGLISH LANGUAGE LEARNING AT TECHNICAL UNIVERSITIES

Shakhida Yusupova
Associate Professor, Department of Uzbek and Foreign Languages
Bukhara State Technical University
Bukhara, Uzbekistan
yusupovashakhida@gmail.com

Abstract: The article examines the potential of the dual education model within the context of linguistic training for engineering students. The author analyzes the advantages of integrating a theoretical English language course with practical activities at an enterprise, which facilitates the development of both professional and communicative competencies. Special attention is paid to the transition from General English to English for Specific Purposes (ESP).

Keywords: dual education, professionally-oriented English, engineering education, professional competencies, interdisciplinary integration.

The modern labor market places high demands on engineers, among which proficiency in a foreign language at a professional level has become a prerequisite for competitiveness. However, traditional academic methods often create a gap between theoretical knowledge of grammar and the real needs of production. In this regard, the implementation of dual education elements appears to be an effective solution, allowing for the synchronization of English language study with industrial practice.

Dual education is a modern approach to student professional development, where colleges and universities offer both theoretical and practical training simultaneously, allocating a specific period, location, and other resources for developing the appropriate skills and qualities. Simply put, dual education is a skillful combination of theory and practice that prepares highly qualified specialists fully prepared for the workforce.

Dual education is considered to have originated in Europe – Germany and Austria, where the new format was first implemented. Initially, it resembled a simple internship for college and university graduates, but was later modified and integrated into the educational process as internships at existing enterprises, partner companies, and other institutions.

Dual education implies close cooperation between a university and a specialized enterprise. In the study of the English language, this model is implemented through the concept of ESP (English for Specific Purposes). The main aspects of this interaction include:

- ✓ **Content Actualization:** Educational materials are based on real technical documentation, equipment manuals, and blueprints used at the partner enterprise.
- ✓ **Immersion in the Language Environment:** Working at modern enterprises that frequently use foreign technologies forces the student to use English as a tool for solving production tasks.
- ✓ **Motivational Component:** The student sees a direct link between their language proficiency level and the successful performance of their job responsibilities.

The implementation of a dual system changes the role of the English language, moving it from the category of a "humanities subject" to that of a "professional tool."

The approaches of dual and traditional education are distinct. While the latter focuses on theoretical learning, the former emphasises practical skills, providing a well-rounded education that aligns with industry needs.

The choice between dual and traditional education depends on individual preferences and career goals. Prospective students can make informed decisions about their educational paths by understanding the differences and assessing their personal learning styles.

Some educational institutions are recognising the value of both approaches and are integrating elements of dual education into traditional curricula. Finding the right balance enables students to reap the benefits of both theoretical knowledge and hands-on experience.

Parameter	Traditional Education	Dual Education
Vocabulary	General, abstract	Highly specialized, technical
Context	Artificial textbook exercises	Real production case studies
Goal	Passing an exam / credit	Communicating with foreign colleagues, reading specifications
Assessment	Academic (tests)	Professional (communication success)

Despite the obvious benefits, several barriers exist:

Shortage of Teaching Personnel: A foreign language instructor must possess deep knowledge of the enterprise's technical field.

Coordination Complexity: The need for constant alignment of curricula with the enterprise's production cycles.

A potential solution is the creation of binary courses, where technical specialists from the enterprise act as consultants in developing case studies for language classes.

Dual education creates a unique ecosystem for learning English. It allows students to overcome the "language barrier" through practical activity, transforming the study of a foreign language into a natural process of professional mastery. This

approach not only improves the quality of engineering training but also facilitates rapid adaptation to a globalized economy.

REFERENCES:

1. Eshenina, E. Yu. (2014). Dual Education: Basic Concepts and Approaches. Professional Education and the Labor Market.
2. Belyaeva, E. V. Specifics of Teaching a Foreign Language in a Technical University during the Implementation of a Dual Education Model.
3. Batirovna, Y. S. USING PROJECT TECHNOLOGY TO DEVELOP STUDENTS'TECHNICAL THINKING IN ENGLISH LESSONS. ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 10-ҚИСМ, 25.

TA'LIM MUHITINI VERTUALLASHTIRISHNING ZAMONAVIY ISTIQBOLLARI

Shamsutdinova Sabohat Xabibullayevna[1],
Qaarshiyeva Muborak Bektosh qizi[2],
[1] Toshkent viloyati Parkent tumani
22-umumiy o`rta ta'lim
maltabi boshlang`ich sinf o`qituvchisi,
[2]Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahar
13-maktab informatika fani o`qituvchisi,
, e-mail: sabohatshamsutdinova2@gmail.com,
muborakqarshiyeva72@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayoniga zamonaviy AKT vositalari va xususan virtual texnologiyalarni olib kirish va uning samaradorlik imkoniyatlarining mamlakatimizdagi istiqbollari keltirilgan.

***Kalit so`zlar:*** axborot kommunikatsiya texnologiyalar, virtual sinf, onlayn yo`riqnoma, masofaviy ta'lim

O'zbekistonda ta'lim sohasi eng ko`p e'tibor qaratilayotgan va investitsiyalar yo`naltirilayotgan sohalardan biridir. Ta'lim tizimiga ilg`or va zamonaziy texnologiyalarni olib kirish maqsadida muhtaram prezedentimiz tomonidan ko`plab qaror va farmonlar amaliyotga tadbiq etilmoqda. Jumladan virtual va masofaviy ta'limni joriy etishga oid asosiy huquqiy hujjat — Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 3-oktabrdagi 559-son qarori bo'lib, u OTMlarda masofaviy ta'limni tashkil etish tartibini belgilaydi. Ushbu nizom bilan ta'lim platformalari (LMS), talabalar soni va bitiruv hujjatlarining tengligi tartibga solingan.

Mamlakatimiz ta'limtizimida masofaviy ta'limni joriy etish borasidagi asosiy hujjatlarga quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin:

- PF-5847-son 08.10.2019: O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. Bunda raqamli texnologiyalar va masofaviy ta'limni kengaytirish ustuvor vazifa etib belgilangan.
- Vazirlar Mahkamasining 559-son qarori (03.10.2022): Oliy ta'lim tashkilotlarida masofaviy ta'lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risidagi nizomni tasdiqladi.

Ushbu qarorlar ta'lim sifatini oshirish, raqamlashtirish va ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan bo`lib qonun loyhalarni amalga oshirishning asosiy talabi esa quyidagilardir: Ta'lim muassasasida maxsus LMS platformasi bo'lishi, o'quv jarayoni virtual va masofaviy shaklda olib borilishi belgilangan.

Ta'lim jarayonining asosiy tushunchalariga quyidagilar misol bo`ladi:

Masofaviy ta'lim: Internet orqali, maxsus platformalar (moodle va h.k.) yordamida, o'qituvchi va talabaning jismonan bir joyda bo'lmasdan o'qitilishi.

Virtual ta’lim: VR texnologiyalari va raqamli muhitdan foydalanib, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish..

Ta'lim muhitini virtuallashtirish jismoniy AT infratuzilmasini (serverlar, laboratoriyalar) virtual, bulutga asoslangan yoki dasturiy ta'minot bilan belgilangan tizimlarga o'tkazish orqali o'rganishni amalga oshirishni nazarda tutadi. Asosiy istiqbollar qatoriga AT xarajatlarini keskin kamaytirish, istalgan joydan resurslardan foydalanish imkoniyatini yaxshilash, markazlashtirilgan boshqaruv orqali xavfsizlikni oshirish, simulyatsiya va sun’iy intellekt vositalari orqali talabalarning faolligini oshirish kiradi.

Vertual ta’limning zamonaviy istiqbollar va asosiy afzalliklariga quyidagilar misol bo`lishii mumkin:

- **Infratuzilma samaradorligi va xarajatlarni tejash:** Ta’lim muassasalari serverlarni birlashtirish, kompyuterning umumiy xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirish uchun virtualizatsiyadan foydalanmoqda.
- **Laboratoriya mashg‘ulotlari:** Talabalar virtual ish stollari (masalan, VMware Player yoki VirtualBox) orqali istalgan joydan kuchli dasturiy ta’minot va OS muhitlariga kirishlari mumkin, bu esa jismoniy laboratoriyada bo‘lish zaruratini bartaraf qiladi.
- **Kengaytirilgan ishtirok etish va moslashuvchanlik**: Virtual muhit va sun’iy intellekt integratsiyasi talabalarning faolligini oshiradi va moslashuvchan, shaxsiylashtirilgan o‘quv tajribalarini taklif qiladi, ma’lumotlarni uzatishda yordam beradi. raqamli tizimga kirish qulay ta’lim resurslarini ta’minlash bilan birga ma’lumotlarni himoya qilish bilan birga xavfsiz, virtuallashtirilgan muhitlarga ehtiyoj tug‘diradi.
- **Soddalashtirilgan boshqaruv:** AT guruhlari butun tarmoq infratuzilmasini bitta masofaviy joydan boshqarishi, yangilashi va nosozliklarini bartaraf etishi mumkin. Kelajakda asosiy e’tibor moslashuvchan, xavfsiz va foydalanish mumkin bo‘lgan “Virtual kampuslar” yaratishga qaratilgan bo‘lib, ular ham masofaviy, ham shaxsan o‘rganish va yanada barqaror ta’lim olish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’lim tashkilotlarida masofaviy ta’lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori, 03.10.2022 yildagi 559-son
2. Alexandrova, LD, & Trushnikova, EL (2016). Ta'limni virtualizatsiya qilishning boshqaruv jihatlari. Jamiyat va hokimiyat, 2(58).
3. Nahum Goldmann " Virtual kompyuterlar zamonaviy ta'lim yechimlarini taklif qiladi ", Internet banking va tijorat jurnali , , 15(3)-jild, 01-10-betlar.

O‘QUV-MASHG‘ULOT GURUHLARIDA UZOQ MASOFAGA YUGURUVCHILARNI MUSOBAQALARGA TAYYORLASHNING ZAMONAVIY METODLARI

Saitmurodova Xandona Shokir qizi
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Pedagogika yo‘nalishi
1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quv-mashg‘ulot guruhlarida uzoq masofaga yuguruvchilarni sport musobaqalariga tayyorlashning zamonaviy metodlari, ularning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, sportchilarni tayyorlash jarayonida yuklama, tiklanish, psixologik tayyorgarlik va individual yondashuv masalalari yoritilgan. Maqolada O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati, xususan, Shavkat Mirziyoyev asarlarida ilgari surilgan sog‘lom turmush tarzi va yoshlar sportini rivojlantirish g‘oyalari asos qilib olingan.

Kalit so‘zlar: uzoq masofaga yugurish, sport tayyorgarligi, o‘quv-mashg‘ulot jarayoni, chidamlilik, yuklama, tiklanish, psixologik tayyorgarlik, sport metodikasi, musobaqa faoliyati, individual yondashuv.

Аннотация: В данной статье анализируются современные методы подготовки бегунов на длинные дистанции к спортивным соревнованиям в учебно-тренировочных группах, а также их научно-теоретические основы и практические аспекты. В работе освещены вопросы тренировочных нагрузок, восстановления, психологической подготовки и индивидуального подхода в процессе подготовки спортсменов. Основой статьи послужила государственная политика, направленная на развитие физической культуры и спорта в Узбекистане, в частности, идеи здорового образа жизни и развития молодежного спорта, выдвинутые в трудах Шавката Мирзиёева.

Ключевые слова: бег на длинные дистанции, спортивная подготовка, учебно-тренировочный процесс, выносливость, нагрузка, восстановление, психологическая подготовка, спортивная методика, соревновательная деятельность, индивидуальный подход.

Abstract: This article analyzes modern methods of preparing long-distance runners for sports competitions within training groups, examining their scientific-theoretical foundations and practical aspects. The paper covers issues related to training loads, recovery, psychological preparation, and the individual approach in the athlete training process. The article is based on the state policy aimed at developing physical culture and sports in Uzbekistan, particularly the ideas of a healthy lifestyle and the development of youth sports put forward in the works of Shavkat Mirziyoyev.

Keywords: long-distance running, sports training, training process, endurance, load, recovery, psychological preparation, sports methodology, competitive activity, individual approach.

Bugungi kunda sport sohasi jamiyat rivojining muhim omillaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda sportni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan bo‘lib, yoshlarni jismonan sog‘lom va barkamol etib tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, uzoq masofaga yugurish sport turi chidamlilikni rivojlantirish, irodani mustahkamlash va yuqori natijalarga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Davlatimiz rahbari tomonidan sport infratuzilmasini kengaytirish, yoshlarni sportga jalb etish va professional sportchilarni tayyorlash borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Uzoq masofaga yugurish sporti yuqori darajadagi umumiy va maxsus chidamlilikni talab etadi. Bu jarayonda organizmning yurak-qon tomir va nafas olish tizimlari muhim rol o‘ynaydi. Mashg‘ulotlar tizimli, bosqichma-bosqich va ilmiy asosda tashkil etilishi lozim. Yugurish- joydan-joyga ko‘chishning tabiiy usulidir. Bu jismoniy mashqning keng tarqalgan turi bo‘lib ko‘pgina sport turlari (futbol, basketbol, tennis va boshqalar) tarkibiga kiradi. Yugurishning juda ko‘pgina xillari yengil atletika turlarining tarkibiy qismi hisoblanadi. Yugurganda tanadagi mushak guruhlarining deyarli hammasi ishga tushadi, yurak–qon tomir, nafas olish va boshqa tizimlar faoliyati kuchayadi, modda almashinuvi ancha oshadi. Yugurish bilan shug’ullanish jarayonida kishi irodasi mustahkamlanadi. O‘z kuchini taqsimlay olish, to‘siqlar osha o‘ta bilish, ochiq joyda mo‘ljal ola bilish qobiliyati hosil bo‘ladi.

Sportchilarni tayyorlashda quyidagi asosiy tamoyillar muhim: -muntazamlik; -bosqichma-bosqichlik; -yuklamaning ortib borishi; -individual yondashuv.

Hozirgi kunda uzoq masofaga yuguruvchilarni tayyorlashda quyidagi metodlar keng qo‘llaniladi:

Interval usuli – yuqori va past intensivlikdagi yugurishlarni navbat bilan bajarish orqali chidamlilikni oshiradi.

Doimiy yugurish usuli – barqaror tezlikda uzoq vaqt yugurish orqali umumiy chidamlilikni rivojlantiradi.

Fartlek usuli – erkin tezlikda yugurish bo‘lib, sportchining funksional imkoniyatlarini oshiradi.

Kuch tayyorgarligi – mushaklarni mustahkamlash orqali yugurish texnikasini yaxshilaydi.

Musobaqalarga tayyorgarlikda psixologik omillar muhim ahamiyatga ega. Sportchining o‘ziga ishonchi, maqsadga intilishi va stressga chidamliligi yuqori natijalarga erishishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Murabbiylar sportchilarda: -motivatsiya, -irodaviy sifatlar, -musobaqa tajribasini shakllantirishga alohida e’tibor berishlari zarur.

Yuklama bilan bir qatorda tiklanish jarayoni ham muhim hisoblanadi. Tiklanish quyidagi vositalar orqali amalga oshiriladi: -dam olish; -to‘g‘ri ovqatlanish; -massaj; -uyqu rejimi.

To‘g‘ri tiklanish sportchining keyingi mashg‘ulotlarga tayyorligini oshiradi.

O‘zbekistonda sportni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilib, sport infratuzilmasi kengaytirilmoqda, yoshlar orasida sport ommalashtirilmoqda. Stadionlar, sport zallari va yugurish yo‘laklari qurilishi natijasida sport bilan shug‘ullanish imkoniyatlari kengaymoqda.

Bu esa uzoq masofaga yuguruvchilarni tayyorlash jarayonini yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Yurish musobaqasi tashqarida, gimnastika zalida, yoki sport zalda darsning boshi va ohirida o‘tkaziladi. Maydonning qattiq bo‘lishi talab qilinadi, lekin ko‘p maktablarda atletika o‘t ustida o‘tkaziladi. Bu narsa umuman to‘g’ri emas, ayniqsa o‘t ho‘l bo‘lsa. Qo‘shimcha qilib aytganda, yurish oyoqning tekis harakatini talab qiladi va maydon (yuza) tekis bo‘lishi kerak.

Yugurish davomida ichki va tashqi kuchlarning (tashqi kuchlarga muhitning qarshiligi, og’irlik kuchi va tayanch reakstiyasi kiritiladi) o’zaro ta’sirlashishlari natijasida yuguruvchining tanasi doimiy ravishda vertikal va gorizontal yo’nalishdagi tebranishlarni his qiladi. Bundan tashqari, yuguruvchining vazifalaridan biri – harakatlarning to’g’ri chiziqliligini ta’minlashga qaratiladi, bunda tananing yonga va gorizontal yo’nalishda haddan ziyod tebranishlaridan qochish talab qilinadi. Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil. Yaxshi yugurish texnikasi sifatida shunday yugurishni ko’rsatish mumkinki, ya’ni bunda barcha harakatlanishlar samarali ko’rinishga ega bo’lishi, silliq va hotirjam holatda bo’lishi, oldinga intilishning hech qanday keskin tarzdagi shiddatli zo’riqishlarsiz, to’g’ri chiziq bo’ylab amalga oshirilishi qayd qilinadi. Bu holatga sezilarli darajada tizzadan bukilgan oyoqda o’tirish orqali erishiladi. Bunda oyoq kafti oyoq barmoqlarining asosi oldingi qismiga bosiladi va navbatdagi holatda butun oyoq kafti va barmoqlar birgalikda pasaytiriladi. Oyoq kaftlari iloji boricha to’g’ri chiziq bo’ylab qo’yilib, ular tashqariga aylanishlarsiz holatda joylashtiriladi, bunda yonlama tebranishlar sezilarli darajada kamaytirilishi mumkin. Yugurish davomida qo’llar tirsak bo’g’imidan tahminan to’g’ri burchak ostida bukilgan holatda bo’lib, yugurish davomida bu holat o’zgartirilishi mumkin. zoq masofalarga yugurish davomida qo’llarning asosiy vazifasi – tananing barqaror holatini ushlab turishga qaratiladi. Yugurish texnikasining muhim komponentlari sifatida qadam uzunligi va chastotasi qayd qilinadi. Ular o’rtasidagi nisbatlar optimal holatda bo’lishi talab qilinib, ya’ni tabiiy va ritmik ko’rinishdagi yugurishni ta’minlab berishi belgilanadi. Amaliyot natijalari ko’rsatishicha, 800 metr masofaga yugurish davomida qadamlarning o’rtacha uzunligi etakchi hisoblangan yuguruvchi sportchilarda 2,00–2,10 smni tashkil qilib, 1500 metrga yugurishda esa 1,90–2,00 smni tashkil qilishi qayd qilingan. Yugurish davomida start alohida yugurish yo’laklari bo’ylab amalga oshirilgan sharoitda ayrim yuguruvchilarning past darajada start olishi kuzatiladi, barcha qolgan vaziyatlarda uzoq masofalarga yugurishda yuqori darajada start olishlar qayd qilinadi. Start olishdan keyin odatda, tezlik olish dastlabki 30 – 40 metr masofada amalga oshiriladi va bunda sportchi yuguruvchilarning harakatlari sprinterdagi holatni eslatadi. Qayrilish sohalarida yugurish davomida sporchilarning gavdasi engil tarzda oldinga egiladi, o’ng oyoqning old qismi ko’proq ichkariga qaratiladi, o’ng qo’lning tirsagi esa gavdadan uzoqlashtiriladi. Uzoq masofalarga

yugurishda nafas olish burun va og'iz orqali amalga oshiriladi. Nafas olish ritmi yugurish ritmi bilan uyg'unlashtiriladi.

Xulosa qilib aytganda, uzoq masofaga yuguruvchilarni musobaqalarga tayyorlash murakkab va koʻp bosqichli jarayon hisoblanadi. Zamonaviy metodlardan foydalanish, individual yondashuvni ta'minlash, psixologik va jismoniy tayyorgarlikni uygʻunlashtirish yuqori natijalarga erishishda muhim omildir. Shuningdek, davlat tomonidan sportni rivojlantirishga qaratilgan e'tibor ushbu jarayon samaradorligini yanada oshirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. – Toshkent: "Oʻzbekiston" nashriyoti, 2021. – 464 b.

2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. "Jismoniy tarbiya va sport sohasini yana-da takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi PQ-3031-sonli qarori // Oʻzbekiston Respublikasi qonun hujjatlari toʻplami. – Toshkent, 2017.

3. Oʻzbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish (2010–2023): tahliliy toʻplam. – Toshkent: "Sport nashriyoti", 2023. – 120 b.

4. Kerimov, F. A. Sport nazariyasi va metodikasi: darslik. – Toshkent: Oʻzbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti, 2020. – 350 b.

5. Ahmedov, A. R. Yengil atletika: nazariya va amaliyot: ilmiy-uslubiy qoʻllanma. – Toshkent: "Ilm-Ziyo", 2019. – 180 b.

6. Oʻzbekiston Respublikasi Sport vazirligi. Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish boʻyicha hisobot materiallari (2018–2022). – Toshkent: Vazirlik matbuot xizmati, 2022.

ТЕХНИКА ВА ТЕХНОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

OZIQ-OVQAT SANOATI CHIQINDILARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ISTIQBOLLARI

Davlyatov Azizbek Abdikasimovich
1-bosqich Doktorant
Namangan davlat texnika universiteti
delord.xan@gmail.com
Xudayberdiyev Absalom Abdurasulovich
Texnika fanlari doktori, professor
Namangan davlat texnika universiteti

ANNOTATSIYA: ushbu maqolada bugungi kunda dunyo bo'yicha global muammo hisoblangan sanoat chiqindilarini qayta ishlashning yirik istiqbollari bo'yicha ma'lumotlar tahlili keltirilgan. Shuningdek aholi va ishlab chiqarish korxonalaridan ajraladigan chiqindilarni zamonaviy uskunlarda qayta ishlash bo'yicha ham atroflicha ma'lumotlar berilgan.

KALIT SO'ZLAR: nol chiqindi, sirkulyar, meva chiqitlari, briket, chorva ozuqalari, innotexnologiya

Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish murakkab texnologik sikllarni qamrab oluvchi global sanoatning fundamental bo‘g‘ini hisoblanadi. Biroq, ushbu jarayonning salbiy transformatsiyasi natijasida hosil bo‘ladigan chiqindilar bugungi kunda antropogen yuklamaning eng keskin ekologik muammolaridan biriga aylandi. BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti (FAO) tahlillariga ko‘ra, jahon miqyosida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning qariyb 30÷40 foizi logistik va texnologik zanjirning turli bosqichlarida utilizatsiyaga mahkum etilmoqda.

O‘zbekistonda ham oziq-ovqat sanoati chiqindilarining hajmiy o‘sishi kuzatilayotgan bo‘lib, mazkur masalani tizimli tartibga solish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-yanvardagi PF-5-sonli Farmoni sohada “*nol chiqindi*” *(zero waste*) tamoyilini joriy etish va aylanma (*sirkulyar*) iqtisodiyotga o‘tishning huquqiy asosi bo‘lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, 2025-yil 16-sentabrdagi 589-sonli Qaror oziq-ovqat chiqindilarini minimallashtirish va ularni chuqur qayta ishlashning institutsional mexanizmlarini belgilab berdi.

Hozirgi kunda oziq-ovqat chiqindilarini resurs sifatida ko‘rish - barqaror rivojlanishning (Sustainable Development) muhim shartidir. Masalan, o‘simlik asosli biomassa qoldiqlarini kompostlash orqali yuqori samarali organik o‘g‘itlar olish, hayvonot olamiga mansub chiqindilarni esa sekundar xomashyo sifatida chorvachilik ozuqasi yoki texnik yog‘larga transformatsiya qilish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Bu kabi yondashuvlar nafaqat ekologik xavfsizlikni ta’minlaydi, balki mahsulot tannarxini pasaytirish orqali ishlab chiqarish rentabelligini oshirishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda meva-sabzavotni qayta ishlash sektori asosan klaster tizimiga asoslangan bo‘lib, hozirda respublikada 500 dan ortiq yirik va o‘rta quvvatli korxonalar faoliyat yuritmoqda.

Oziq-ovqat sanoati chiqindilarini qayta ishlash bo'yicha aniq statistik va iqtisodiy ko'rsatkichlar quyidagilardan iborat:

Mamlakatimzda so’ngi 2024-2025 yillarda sanoat chiqindilarini qayta ishlashning umumiy holati quyidagicha;

2024-yilda O'zbekistonda jami14,8 million tonna maishiy chiqindi hosil bo'lgan. 2025-yil yakuniga ko'ra bu ko’rsatkich 15,1 million tonnage yetgan. 2024-yilda hosil bo'lgan chiqindilarning faqat 900,5 ming tonnasi (taxminan 6,1 %) 292 ta ixtisoslashtirilgan korxonada qayta ishlangan.

Poligonlardagi chiqindilardan atmosferaga yiliga 7 million tonnadan ortiq issiqxona gazlari va yer osti suvlariga 43 ming tonna zaharli filtratlar sizib chiqmoqda.

Oziq-ovqat chiqindilarining tarkibi va ularni qayta ishlashning istiqbollari. Dunyo miqyosida oziq-ovqat chiqindilarining tarkibi jixatidan 44 % ini meva, sabzavot va ildizmevalar tashkil etadi.

Mutaxassislar tahliliga ko'ra, O'zbekistondagi oziq-ovqat chiqindilarini to'liq qayta ishlash orqali (bioyonilg’i salohiyati) yiliga 1,11 milliard litr bioetanol, 1,02 milliard litr biodizel ishlab chiqarish mumkin.

Yangi barpo etilayotgan chiqindini qayta ishlash zavodlari Energiya ishlab chiqarish misolida (masalan, Samarqand va Qashqadaryoda) kuniga 3 000 - 4 000 tonna chiqindini qayta ishlab, yiliga 480 - 630 million kVt/soat elektr energiyasi berishi kutilmoqda.

Qayta ishlashning asosiy yo'nalishlari va ko'rsatkichlari

1-jadval

Yo’nalish	Mahsulot/Natija	Iqtisodiy-ekologik samaradorligi
Kompostlash	Organik o'g'it	Tuproq unumdorligini 20÷30% gacha oshiradi
Biokonversiya	Biogaz va biogumus	1 tonna chiqindidan 100÷150 biogaz olish imkoni
Ozuqa ishlab chiqarish	Chorva va baliq yemi	Ishlab chiqarish tannarxini 15÷20% ga kamaytiradi
Upcycling	Kosmetika va texnik yog'lar	Chiqindini "nol" darajaga tushirish (Zero Waste)

O‘zbekistonda oziq-ovqat va maishiy chiqindilarni qayta ishlash sohasi 2024–2025 yillarda davlat va xorijiy investitsiyalar hisobiga yangi bosqichga ko‘tarildi. Quyida sohadagi yirik korxonalar va strategik investitsiya loyihalari bo‘yicha aniq ma’lumotlar keltirilgan:

O‘zbekiston hukumati o‘zining Milliy investitsiya portali va hamkorlik kelishuvlari doirasida chiqindilarni qayta ishlash hamda energiya olish bo‘yicha 1,3 milliard AQSh dollari miqdoridagi loyihalarni amalga oshirmoqda.

Andijon va Toshkent viloyatlarida: Chiqindini yoqish orqali elektr energiyasi ishlab chiqaruvchi zavodlar qurilmoqda. Toshkent viloyatidagi loyiha qiymati 240 mln dollar boʻlib, kuniga 2 500 tonna chiqindini qayta ishlaydi.

Samarqand viloyatida: Turkiyaning MT Makina kompaniyasi bilan 10 mln dollarlik kelishuv imzolangan. Bu loyiha doirasida kuniga 500 tonna chiqindini saralash stansiyasi va maxsus texnikalar ishlab chiqarish yoʻlga qoʻyiladi.

Qashqadaryo va Samarqandda: Birgalikdagi loyiha doirasida 150 mln dollar investitsiya evaziga yiliga 240 mln kVt/soat elektr energiyasi ishlab chiqarish rejalashtirilgan.

Namangan va Fargʻona: 141,5 mln dollarlik investitsiya loyihalari orqali chiqindilardan 227,5 mln kVt/soat energiya olish koʻzda tutilgan.

Chiqindini qayta ishlash korxonalari. Respublikada hozirda maishiy chiqindilarni qayta ishlovchi 317 taga yaqin korxona faoliyat yuritmoqda. “Toshkent plast polimer”: Chiqindilarni saralash va polimer mahsulotlarini qayta ishlash boʻyicha yetakchi korxonalardan biri. “Oʻzkorteks” XK MChJ: Chiqindilarni toʻplash va ikkilamchi xomashyo sifatida qayta ishlash bilan shugʻullanadi.

Eco-industrial zonalar: Poligonlar negizida yangi turdagi eko-sanoat zonalari tashkil etilmoqda, bu yerda oziq-ovqat chiqindilaridan organik oʻgʻit (kompost) olish texnologiyalari joriy qilinadi.

Oziq-ovqat sanoati chiqindilarini qayta ishlashda jarayonning maqsadiga (oʻgʻit, ozuqa yoki energiya olish) qarab turli ixtisoslashtirilgan uskunalar qoʻllaniladi. Quyida eng asosiy texnologik uskunalar va ularning vazifalari keltirilgan:

Saralash va maydalash uskunalari (Birlamchi bosqich);

Chiqindini qayta ishlashdan oldin uni bir xil massaga keltiriladi;

Sanoat shredderlari (maydalagichlar): Meva-sabzavot qoldiqlari, suyaklar va qattiq oziq-ovqat chiqindilarini kichik boʻlaklarga (fraksiyalarga) boʻlib beradi.

Magnit separatorlar: Chiqindi tarkibidagi tasodifiy metall aralashmalarini ajratib oladi. Organik oʻgʻit (Kompost) ishlab chiqarish uskunalari. Aerob kompost mashinalari (Komposterlar): Bu yopiq rezervuarlar boʻlib, oziq-ovqat qoldiqlarini 24÷72 soat ichida fermentlar va issiqlik yordamida tayyor organik oʻgʻitga aylantiradi.

Barabanli elaklar (Trommels): Tayyor kompostni yirik boʻlaklardan tozalab, bir xil oʻlchamdagi oʻgʻit holatiga keltiradi.

Chorva uchun ozuqa tayyorlash uskunalari. Vakuumli quritgichlar: Goʻsht va baliq chiqindilarini yuqori haroratda sterilizatsiya qiladi va namligini qochirib, uzoq saqlanadigan un (meat bone meal) holatiga keltiradi.

Ekstruderlar: Maydalangan massani yuqori bosim va harorat ostida donador (granula) yem holatiga oʻtkazadi.

Energiya va Biogaz olish qurilmalari

Bioreaktorlar (Metantanklar): Oziq-ovqat chiqindilari kislorodsiz muhitda bijgʻitiladi. Natijada biogaz (metan) ajralib chiqadi.

Kogeneratsiya qurilmalari: Olingan biogazni yoqib, ham elektr energiyasi, ham issiqlik energiyasi ishlab chiqaradi.

Yog‘larni qayta ishlash (Biodizel uchun)

Sentrifugalar va separatorlar: Suyuq chiqindilardan (masalan, umumiy ovqatlanish joylaridan yig‘ilgan yog‘lar) suv va qattiq zarrachalarni ajratib, toza texnik yog‘ olish imkonini beradi.

2-jadvalda 1 tonna sanoat chqindilarini qayta ishlashningh texnik ko'rsatkichlari misol tariqasida keltirilgan.

Texnik ko'rsatkichlar

2-jadval

Uskuna turi	Quvvati (o'rtacha)	Natija
Sanoat komposteri	500 kg ÷ 10 tonna/kun	24 soatda o'g'it
Biogaz reaktori	1 tonna chiqindidan	100÷150 m³ metan
Yem ekstruderi	200 ÷ 1000 kg/soat	Tayyor granulalar

Meva-sabzavot chiqindilarini kompostlash - bu organik qoldiqlarni foydali o‘g‘itga aylantirishning eng samarali va ekologik toza usuli. Sanoat miqyosida ushbu jarayon uchun quyidagi maxsus uskunalar majmuasi qo‘llaniladi:

Sanoat maydalagichlari (Shredderlar). Kompostlash jarayoni tez kechishi uchun meva-sabzavotlar (ayniqsa qattiq po‘choqlar va danaklar) 2-5 sm gacha maydalanishi shart. Bakteriyalar ta’sir qilishi uchun yuzani kengaytirish. Soatiga 500 kg dan 5 tonnagacha mahsulotni maydalaydi. Avtomatik komposterlar (Bio-reaktorlar) Bu eng zamonaviy uskuna bo‘lib, an’anaviy usulda 3÷6 oy davom etadigan jarayonni 24÷72 soatga tushiradi. Ichki qismi zanglamaydigan po‘latdan yasalgan yopiq baraban. Ichkarida harorat 60÷70°C gacha ko‘tariladi, bu patogen bakteriyalarni o‘ldiradi va fermentatsiyani tezlashtiradi. Namlik va kislorod darajasi datchiklar orqali avtomatik nazorat qilinadi. G‘aram hosil qiluvchi va aralashtiruvchi mashinalar (Windrow Turners).

Agar kompostlash ochiq maydonlarda (g‘aramlarda) amalga oshirilsa, bu texnikadan foydalaniladi. G‘aramni ag‘darib, ichkariga kislorod kirishini ta’minlaydi va massani bir xil aralashtiradi.

Badbo‘y hid paydo bo‘lishining oldini oladi. Barabanli elaklar (Trommel Screens). Tayyor bo‘lgan kompostni sotuvga yoki foydalanishga tayyorlashning yakuniy bosqichi.

Tayyor o‘g‘itni hali chirib ulgurmagan yirik bo‘laklardan va tasodifiy chiqindilardan (masalan, klyonka bo‘laklari) ajratadi. Toza, kukunsimon organik o‘g‘it olinadi.

Meva-sabzavot uchun sanoat chiqindilarini qayta ishlashning iqtisodiy ko'rsatkichlari. 100 kg meva-sabzavot chiqindisidan o'rtacha 15÷25 kg tayyor quruq kompost olinadi.

Olingan o‘g‘it tuproq unumdorligini oshirish uchun o‘z xo‘jaligida ishlatilishi yoki qadoqlanib, bio-o‘g‘it sifatida sotilishi mumkin.

Hozirda O‘zbekiston bozorida asosan Xitoy (GreenWhale, BME), Turkiya va qisman Evropa texnologiyalari taklif etilmoqda. Shuningdek, mahalliy tadbirkorlar tomonidan kichik hajmdagi (kuniga 100÷500 kg) kompostlash qutilari ham yig‘ilmoqda.

Xulosa. Hozirgi davrda chiqindilarni shunchaki yo‘q qilish emas, balki ularga yuqori qiymatli resurs sifatida yondashish davr talabidir. Kelajakda innovatsion startap loyihalar va ilg‘or biotexnologiyalarni integratsiya qilish orqali chiqindilardan yuqori texnologik mahsulotlar olish ko‘lamini yanada kengaytirish sohaning ustuvor vazifasi bo‘lib qoladi. Bu nafaqat ekologik barqarorlikni, balki uzoq muddatli iqtisodiy rentabellikni kafolatlovchi muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations. (2023). Food Loss and Waste in Uzbekistan: Framework and Recommendations.

2. FAO Open Knowledge UNDP Uzbekistan (2022). Circular Economy and Waste Management in Uzbekistan.

БИОМЕДИЦИНА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

УДК: 16.32/.35-007.271-053.3

МУДДАТДАН ОЛДИН ЧАЛА ТЎҒИЛГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ҚИЗИЛЎНГАЧ АТЕРЗИЯСИНИ ЖИНС БЎЙИЧА ВА ҲОМИЛАДОРЛИККА БОҒЛИҚ РАВИШДА УЧРАШ ДАРАЖАСИ

1. Рахмонов Хуршид Қодиржонович
2. Муйдинов Жавлонбек Иброхимович
1.Фарғона жамоат саломат саломатлиги тиббиёт институти Патофизиялогия ва патологик анатомия кафедраси доценти, PhD
2.Фарғона жамоат саломат саломатлиги тиббиёт институти мустақил изланувчиси

Аннотация. Муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда қизилўнгач атрезиясининг учраш даражаси барча аномалияларнинг ўртача 1000-5000 та туғруққа 1-3 та учрайди. Жинсга боғлиқ учраши АҚШ, Европа ва МДҲ ларида 1:1 нисбатда учраса, Ўрта Осиё давлатларида 1:1,25 эркак ва аёл жинсида учрайди. Ўзбекистонда ушбу патологиянинг жинсга нисбатан учраши асосан аёл жинслиларда 1:1,16 тани ташкил этиб, кўпинча, комбинациялашган туғма нуқсонлар юрак туғма нуқсони ва бронхлар туғма нуқсони кўринишда учрайди. Ҳомиладорлик бўйича, учраш даражаси РПАМ да 2012-2025 йиллар кесимида энг кўп учраш даражаси 2 ва 3 ҳомиладорлик бўйича кўп учрашлиги маълум бўлди. Бу эса, ушбу патологиянинг учрашида, экстрагенитал касалликлар ва инфекцион омилларнинг алоҳида ўрни борлигини кўрсатади. Айнан, ушбу 2 ва 3 ҳомиладорлик пайтида, қизилўнгач атрезиясининг учраш даражаси, клиник анамнестик маълумотларга таянилган, кўп сувлилик, ҳомила ичи инфекциясида бола ташлаш эхтимолининг юқори бўлиши ва шу фонда медикаментоз даволанган ҳомиладорликда кўп учрашлиги маълум бўлди.

Калит сўзлар: муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқ, қизилўнгач атрезияси, ҳомиладорлик, экстрагенитал касалликлар, хромосома касалликлари.

Муаммонинг долзарблиги. Дунёда муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда турли хил туғма касалликларни учраши 100 мингта тирик туғруққа ўртача, 35-42 тани ташкил этади. Шулардан 3-8% ни қизилўнгач туғма атрезиялари ташкил этиб, илк аниқланган даврдаёқ 78% гача летал кўрсатичлар билан тугалланади. АҚШ, Буюк Бритнаия, ва Европа давлатларида ҳомиладорликнинг эрта скрининг қилиш бу патологияни бартараф этилиши билан изохланса, Россия федерацияси ва МДҲ давлатлари,

бу патологияларни учраш даражаси 100 мингтага 120-300 тани ташкил этиб, шулардан 82,8%да летал кўрсатичлар билан тугалланади.

Ўрта Осиё давлатларида бу кўрсаткич ўртача 100 мингтага 190-210 тани ташкил этса, Ўзбекистон Республикасида ушбу кўрсаткич ўртача 100 мингта тирик туғруққа 95-120 тани ташкил этади. Шулардан ўртача 75-105 тасида летал кўрсаткичларни устунлиги билан намоён бўлиб, муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда 95,8% да ўлим аниқланади. Ҳозирги кунда ушбу масала, педиатр ва неонатолог учун муаммо бўлиб, генетик мойиллиги юқори бўлган қариндошлар орасидаги никоҳдан туғиладиган чақалоқларда учраш даражси 2,5-3,5 мартага кўп учраши хориж адабиётлари ва клиник анамнестик маълумотлар тўпламида кўп учрашлиги аниқланган. Айнан, муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда илк 1-3 суткалик даврида аспирацион пневмония ва некротик энтероколит, перитонитни турли шаклларидан нобуд бўлиши юқоридаги фикримизни тасдиқлайди. Қизилўнгач атрезиясида бронх-қизилўнгач битишмалари ўлимни асосий кўрсаткичи бўлиб, жами нобуд бўлган чақалқоларни 88-93% ни ташкил этади. Ҳомила ичи ривожланишида генетик омиллар, экстрагенитал касалликлар ушбу нуқсон ривожланиш даражаси юқори эканлигини тасдиқлайди. Охирги пайтда мамалакатимизда, ушбу нуқсонларни радикал коррекциялаш бўйича Республика болалар миллий маркази қошида Ўзбекистон Корея қўшма битимлари бўйича, Ўзбекистон Туркия қўшма битимлари бўйича пластик жарроҳлик амалиётининг босқичли амалга оширилиши, давлат бюджети томонидан жуда қимматли жарроҳлик амалиётини қилишни талаб этади. Бу эса, 2025-2026 йилда ўртача 35-55 та шундай жарроҳлик амалиётлари амалга оширишда ҳар бир бемор бошига ўртача 50-65 млн сўмни давлат бюджетидан сарфланишига олиб келмоқда. Эслатиб, ўтамиз қизилўнгач ривожланиш аномалиялари учраш даражаси, мамлакатимизда юрак туғма нуқсони ва лейкозлардан кейинги учинчи ўринда туради.

Мухокама ва натижалар. Муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда қизилўнгач атрезияси асосан 2 ва 3-ҳомиладорликнинг ривожланиши, мамлактимизнинг миллий қадриятлари, болажонлиги ва ҳомиладорлик орасидаги танаффуснинг жуда қисқа бўлиши ва она танасидаги алиментар ресурсларнинг камлиги ва экстрагентиал касалликларнинг 1 ҳомиладорликдан кейинги даврда яъна асоратланиши, комбинирланган ривожланиш аномалияларини юзага келиши учун турки бўлади. Жумладан, ҳомиладорликни биринчи уч ойлигида, хали экстрагенитал касалликларни инфекцион ва ноинфекцион омиллари бартаф этилмасдан қайта ҳомиладор бўлиши, чақалоқ ривожланишида трахея, қизилўнгач ва аорта томири эмбрионал куртаклари орасидаги дифференциалланиш кўрсаткичлари учун зарур бўлган бирламчи ва иккиламчи ресурслар (оқсил, витаминлар, минераллар, алоҳида темир етишмовчилиги ва бошқаларнинг) етишмаслиги оқибатида, ҳомила ичи ривожланишининг туғма аномалиялари юзага келиш даражаси 3-5 мартагача ошиши, ҳомиладор аёлларнинг ёш кўрсаткичи бўйича 28-35 ёшда бўлиши ушбу патологияни учраш даражасини яъна юқори бўлшига

туртки беради. Бу эса, ушбу патологиялардан бўлган қизилўнгач туғма атрезиясини эрта ташхислаш ва скринг текшируви учун зарур бўлган ҳомиладорлик харитасини аниқ бир мезонлар асосида ишлаб чиқарилмаганлигини кўрсатади.

Хулоса. Демак, муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда қизилўнгач атрезияларини учраш даражасини камайтириш мақсадида клиник анамнестик маълумотлар асосида ишлаб чиқарилган ретроспектив таҳлил натижаларидан келиб чиқиб, ҳомиладорлар учун оммавий қўллашга қулай бўлган маълумотлар ва сўровномалар кўринишидаги дастурланган иловаларни ишлаб чиқиш имконини беради. Бу иловалар орқали оммавий сўровналар амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Choi G, Je BK, Kim YJ. Gastrointestinal Emergency in Neonates and Infants: A Pictorial Essay. Korean J Radiol. 2022 Jan;23(1):124-138.
2. Madeleine A, Audrey N, Rony S, David S, Frédéric G. Long term digestive outcome of œsophageal atresia. //Best Pract Res Clin Gastroenterol. 2022 Feb-Mar;56-57
3. Sadreameli SC, McGrath-Morrow SA. Respiratory Care of Infants and Children with Congenital Tracheo-Oesophageal Fistula and Oesophageal Atresia. Paediatr Respir Rev. 2016 Jan;17:16-23.
4. Boybeyi-Turer O, Iyigun I, Cagan M, Celik HT, Ozyuncu O, Soyer T. A rare congenital esophageal anomaly mimicking an isolated esophageal atresia: Kluth Type IV membranous esophageal atresia. Congenit Anom (Kyoto). 2021 Nov;61(6):208-211.
5. Ge Y, Xu B, Shi J, Tang W. Application value of high-frequency ultrasound combined with ultrasonography in the diagnosis of neonatal esophageal atresia. Afr Health Sci. 2023 Sep;23(3):547-553
6. Chernetsova E, Agarwal A, Weir A, Oltean I, Barkey J, Demellawy DE. Diagnostic Value of Mid-esophageal Biopsies in Pediatric Patients With Eosinophilic Esophagitis. Pediatr Dev Pathol. 2021 Jan-Feb;24(1):34-42.
7. Wechsler JB, Bolton SM, Gray E, Kim KY, Kagalwalla AF. Defining the Patchy Landscape of Esophageal Eosinophilia in Children With Eosinophilic Esophagitis. Clin Gastroenterol Hepatol. 2022 Sep;20(9):1971-1976.e2.
8. Rohanizadegan M, Tracy S, Galarreta CI, Poorvu T, Buchmiller TL, Bird LM, Estroff JA, Tan WH. Genetic diagnoses and associated anomalies in fetuses prenatally diagnosed with esophageal atresia. //Am J Med Genet A. 2020 Aug;182(8):1890-1895.
9. Best C, Sudel B, Foker JE, Krosch TC, Dietz C, Khan KM. Esophageal stenting in children: indications, application, effectiveness, and complications. //Gastrointest Endosc. 2009 Dec;70(6):1248-53

УДК:16.32/.35-007.271-053.3

МУДДАТДАН ОЛДИН ЧАЛА ТЎҒИЛГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ҚИЗИЛЎНГАЧ АТРЕЗИЯСИНИ УЧРАШ ДАРАЖАСИ ВА РЕГИОНАЛ ЖИҲАТЛАРИ

1. Рахмонов Хуршид Қодиржонович
2. Муйдинов Жавлонбек Иброхимович
1.Фарғона жамоат саломат
саломатлиги тиббиёт институти
Патофизиялогия ва патологик анатомия
кафедраси доценти, PhD
2.Фарғона жамоат саломат
саломатлиги тиббиёт институти
мустақил изланувчиси

Аннотация. Муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда қизилўнгач атрезияси эмбрионал даврда, қизилўнгачни ривожланишини анатомик ва гистологик ўзгаришлари билан давом этадиган жараёндир. Мамлакатимизда ушбу туғма аномалиялар билан касалланиш кўрсаткичи турли вилоятларда турлича бўлиб, асосан ушбу, туғма аномалиянинг ушраш даражаси бўйича мамлакатимизда биринчи ўринда Наманган вилояти, Фарғона вилояти ва Тошкент вилоятлари юқори кўрсаткичлар туради. Энг кам кўрсаткич билан Хоразм ва Навоий вилоятлари келтирилган. Айнан, қизилўнгач туғма атрезияси билан касалланиш кўрсаткичлари генетик жихатдан рецессив аллел генларнинг юзага чиқиши натижасида касалланиш кўрсаткичнинг ошиши хориж адабиётларида келтирилган. Айнан, мамлакатимизнинг вилоятлар кесимида қариндошлик орасидаги никоҳнинг кўп учраши билан тушунтирилади.

Калит сўзлар: регионал патологиялар, қизилўнгач аномалиялари, морфология, генетика.

Муаммонинг долзарблиги. Ўрта Осиё давлатларида бу кўрсаткич ўртача 100 мингтага 190-210 тани ташкил этса, Ўзбекистон Республикасида ушбу кўрсаткич ўртача 100 мингта тирик туғруққа 95-120 тани ташкил этади. Шулардан ўртача 75-105 тасида летал кўрсаткичларни устунлиги билан намоён бўлиб, муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда 95,8% да ўлим аниқланади. Ҳозирги кунда ушбу масала, педиатр ва неонатолог учун муаммо бўлиб, генетик мойиллиги юқори бўлган қариндошлар орасидаги никоҳдан туғиладиган чақалоқларда учраш даражси 2,5-3,5 мартага кўп учраши хориж адабиётлари ва клиник анамнестик маълумотлар тўпламида кўп учрашлиги аниқланган. Айнан, муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда илк 1-3 суткалик даврида аспирацион пневмония ва некротик энтероколит, перитонитни турли шаклларидан нобуд бўлиши юқоридаги фикримизни

тасдиқлайди. Қизилўнгач атрезиясида бронх-қизилўнгач битишмалари ўлимни асосий кўрсаткичи бўлиб, жами нобуд бўлган чақалқоларни 88-93% ни ташкил этади. Ҳомила ичи ривожланишида генетик омиллар, экстрагенитал касалликлар ушбу нуқсон ривожланиш даражаси юқори эканлигини тасдиқлайди. Охирги пайтда мамалакатимизда, ушбу нуқсонларни радикал коррекциялаш бўйича Республика болалар миллий маркази қошида Ўзбекистон Корея қўшма битимлари бўйича, Ўзбекистон Туркия қўшма битимлари бўйича пластик жаррохлик амалиётининг босқичли амалга оширилиши, давлат бюджети томонидан жуда қимматли жаррохлик амалиётини қилишни талаб этади. Бу эса, 2025-2026 йилда ўртача 35-55та шундай операцияларни амалга оширишда хар бир бемор бошига ўртача 50-65 млн сўмни давлат бюджетидан сарфланишига олиб келмоқда. Эслатиб, ўтамиз қизилўнгач ривожланиш аномалиялари учраш даражаси, мамлакатимизда юрак туғма нуқсони ва лейкозлардан кейинги учинчи ўринда туради.

Муҳокама ва натижалар. Муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда қизилўнгач атрезиясини асосий жиҳати, бу муаммонинг аниқ ифодаларидан бири, қариндошлар орасидаги никоҳларнинг кўп учраши, ҳомила ичи ривожланишида тератоген омилларнинг таъсири, генетик омиллар, ҳомиладорликнинг биринчи уч ойлигида медикаментоз терапиялар, УРВИ ва бошқа омилларнинг бартараф этилмаслиги натижасида қизилўнгачнинг ривожланиш аномалияларидан бири бўлган қизилўнгач атрезияси энг кўп учрайди. Ушбу патология билан дунёга келган чақалоқларнинг 63% неонатал даврда (0-28 кун) летал кўрсаткичлар билан иккиламчи асоратлардан нобуд бўлишади. Шулардан энг кўп учрайдигани бу аспирацион пневмония, иккиламчи иммунотанқислик (алиментар омиллар таъсирида), инфекцион омилларнинг қўшилиши натижасида, чақалоқларда ушбу патология бир вақтнинг ўзида хам асосий касаллик ва фон касаллиги бўлиб хизмат қилади.

Муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда қизилўнгач атрезиясидан нобуд бўлган чақалоқлар касаллик тарихи анамнезидан олинган маълумотлар бўйича, қариндошлар орасидаги никоҳ, ҳомиладор аёлларда ривожланган соматик (экстрагениатал) касалликлар, УРВИ, Ковид-19, эрта ва кечки токсикозлар билан давом этганлиги аниқланди. Айнан вилоятлар кесимида Фарғона, Наманган, Тошкент вилоятларида аксарият қариндошлар орасидаги никоҳлар аниқланган бўлса, Тошкент шаҳар, Бухоро вилояти, Сирдарё вилояти, Андижон вилояти, Қароқалпоғистон автоном Республикасида, анамнестик сўровларда экстрагенитал касалликлар билан касалланиш юқори кўрсаткичларда кечганлиги аниқланган бўлса, Хоразм, Самарқанд, Жиззах, Сурхондарё, Қашқадарё вилоятларида эрта ва кечки токсикозлар ва инфекцион омилларнинг биргаликда келиши ва қариндошлар орасидаги никоҳнинг жуда кам кўрсаткичлар билан биргаликда ривожланганлиги маълум бўлди.

Хулоса. Демак, муддатдан олдин чала тўғилган чақалоқларда қизилўнгач атрезияси учраш даражасини энг юқори кўрсаткич ва этиологик омилларининг регионал учраш даражаси бўйича, Наманган, Фарғона,

Тошкент вилоятларида қариндошлик орасидаги никоҳларнинг кўп бўлиши натижасида юзага келган аллел рецессив генларнинг устун келиши деган хулоса билан якунлаш мумкин. Айнан, ушбу қадриятлар билан боғлиқ бўлган жараёнлар йил давомида 4640 та холатдан 2162 тасини учраганлигига сабаб бўлганлиги тадқиқот ишимизнинг дастлабки текширувларида аниқланганлигин тасдиқлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Choi G, Je BK, Kim YJ. Gastrointestinal Emergency in Neonates and Infants: A Pictorial Essay. Korean J Radiol. 2022 Jan;23(1):124-138.
2. Madeleine A, Audrey N, Rony S, David S, Frédéric G. Long term digestive outcome of œsophageal atresia. //Best Pract Res Clin Gastroenterol. 2022 Feb-Mar;56-57
3. Sadreameli SC, McGrath-Morrow SA. Respiratory Care of Infants and Children with Congenital Tracheo-Oesophageal Fistula and Oesophageal Atresia. Paediatr Respir Rev. 2016 Jan;17:16-23.
4. Boybeyi-Turer O, Iyigun I, Cagan M, Celik HT, Ozyuncu O, Soyer T. A rare congenital esophageal anomaly mimicking an isolated esophageal atresia: Kluth Type IV membranous esophageal atresia. Congenit Anom (Kyoto). 2021 Nov;61(6):208-211.
5. Ge Y, Xu B, Shi J, Tang W. Application value of high-frequency ultrasound combined with ultrasonography in the diagnosis of neonatal esophageal atresia. Afr Health Sci. 2023 Sep;23(3):547-553
6. Chernetsova E, Agarwal A, Weir A, Oltean I, Barkey J, Demellawy DE. Diagnostic Value of Mid-esophageal Biopsies in Pediatric Patients With Eosinophilic Esophagitis. Pediatr Dev Pathol. 2021 Jan-Feb;24(1):34-42.
7. Wechsler JB, Bolton SM, Gray E, Kim KY, Kagalwalla AF. Defining the Patchy Landscape of Esophageal Eosinophilia in Children With Eosinophilic Esophagitis. Clin Gastroenterol Hepatol. 2022 Sep;20(9):1971-1976.e2.
8. Rohanizadegan M, Tracy S, Galarreta CI, Poorvu T, Buchmiller TL, Bird LM, Estroff JA, Tan WH. Genetic diagnoses and associated anomalies in fetuses prenatally diagnosed with esophageal atresia. //Am J Med Genet A. 2020 Aug;182(8):1890-1895.
9. Best C, Sudel B, Foker JE, Krosch TC, Dietz C, Khan KM. Esophageal stenting in children: indications, application, effectiveness, and complications. //Gastrointest Endosc. 2009 Dec;70(6):1248-53
10. Schmedding A, Wittekindt B, Schloesser R, Hutter M, Rolle U. Outcome of esophageal atresia in Germany. //Dis Esophagus. 2021 Apr 7;34(4):doaa093.
11. Gayle JA, Gómez SL, Baluch A, Fox C, Lock S, Kaye AD. Anesthetic considerations for the neonate with tracheoesophageal fistula. Middle East J Anaesthesiol. 2008 Oct;19(6):1241-54

“КОМПЛЕКСНАЯ ОЦЕНКА РАССТРОЙСТВ ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ (ЭМОЦИОНАЛЬНОГО, ЭКСТЕРНАЛЬНОГО И ОГРАНИЧИТЕЛЬНОГО) У ПАЦИЕНТОВ С ОЖИРЕНИЕМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГОЛЛАНДСКОГО ОПРОСНИКА ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ (DEBQ)”

Каюмова Д.Т
Заведующая отделения
Клинической Эндокринологии
РСНПМЦЭ МЗ РУз
им. Ё.Х. Туракулова ,
Кандидат медицинских наук.
Латипова М.А
Phd Врач отделения
Клинической Эндокринологии
РСНПМЦЭ МЗ РУз им. Ё.Х. Туракулова
Республиканский Специализированный
Научно-Практический Медицинский Центр
Эндокринологии МЗ РУз
имени акад. Ё.Х. Туракулова,
отделение клинической эндокринологии
Республика Узбекистан,
100125, г. Ташкент, ул. Мирзо Улугбека 56

АННОТАЦИЯ. Расстройства пищевого поведения (ЭП) представляют собой сложные нервно-психические состояния, от которых люди могут полностью выздороветь, однако выздоровление для многих остается недостижимым. Примерно 50% людей полностью выздоравливают , на это уходит в среднем 1–6 лет [1–4] , а у 20–30% развивается хроническое течение [4–6]. Задержки во вмешательстве, когда лечение не начинается до тех пор, пока не укоренится болезненное поведение и когнитивные способности, способствуют затяжному течению заболевания [7 , 8]. Как и в случае любого психического заболевания, раннее вмешательство, основанное на своевременном скрининге, оценке и диагностике, положительно влияет на прогностический результат и общее бремя заболевания [7 , 9-11]. Однако, несмотря на значительную инвалидность и смертность, низкие показатели скрининга ЭД на индивидуальном и популяционном уровне, воспринимаемая стигма и личное нежелание обращаться за помощью, а также отсутствие раннего выявления в первичной медико-санитарной помощи означает, что возможности раннего вмешательства часто упускаются [12-14] .Персонал первичной медико-санитарной помощи обычно имеет минимальную подготовку по работе с отделениями неотложной помощи и испытывает

трудности с выявлением, диагностикой или лечением этих состояний [12 , 14 , 15].

Есть данные, позволяющие предположить, что как расстройства пищевого поведения, так и ЭД с полным синдромом недостаточно диагностируются на уровне первичной медико-санитарной помощи [22]. Клиницисты сообщают о большей осведомленности о диагностических критериях нервной анорексии (АН) и нервной булимии (БН) по сравнению с другими диагнозами ЭД; в частности, компульсивное переедание (BED) и другие уточненные расстройства питания или пищевого поведения (OSFED) (включая атипичный AN (A-AN)) [23] . Улучшение клинических знаний о разнообразном поведении и симптомах ЭД будет важно для обеспечения точной диагностики и оценки ЭД в учреждениях первичной медико-санитарной помощи и обеспечения возможности раннего вмешательства в форме своевременного направления и доступа к соответствующей помощи в зависимости от типа диагностики . Кроме того, понимание состояния оценки и диагностики и его влияния на методы оказания помощи пациентам будет иметь решающее значение для клинического образования и обеспечения ресурсами.

Поэтому внедрение как целевых стратегий, так и стратегий охраны здоровья населения, таких как образовательные программы по ЭД или скрининг населения в школах, а также использование веб-технологий для поощрения людей к обращению за помощью, может способствовать повышению уровня идентификации, что может привести к раннему вмешательству.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ожирение, расстройства пищевого поведения, тревожные расстройства

ЦЕЛЬ ИССЛЕДОВАНИЯ. Изучить значение шкалы Занга в оценке тревожных расстройств у молодых лиц с ожирением.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ. В исследование были включены 200 пациентов с ожирением 1-3 степени. Из них были отобраны 60 пациентов (22 женщины, 38 мужчин, средний возраст 26,8±1,7 лет) согласно протокола исследования. Группу контроля составили 20 здоровых лиц. Пациенты были распределены на 3 группы в зависимости от ИМТ: I группа, n=20, ИМТ >= 30 И < 35 кг/м2, II группа, n=20, ИМТ >= 35 И < 40 кг/м2, III группа, n=20, ИМТ > 40 кг/м2.

Были проведены анализы крови для оценки уровня общего холестерина (а также липопротеинов высокой плотности (ЛПВП) и липопротеинов низкой плотности), триглицеридов, аланинаминотрансферазы, глюкозы и др.. Забор крови проводился утром (8–9 часов утра), и все участники голодали в течение 8 часов перед тестом. Также оценивались жизненно важные показатели, такие как диастолическое артериальное давление и систолическое артериальное давление.

В исследовании были применены также инструментальные методы обследования-УЗИ внутренних органов, показатели уровня качества жизни больных (опросники: Голландский опросник пищевого поведения, Шкала

Занга для самооценки тревоги и разработанная нами анкета-опросник), а также статистические методики.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ.У пациентов 1 группы в 60% случаев баллы опросника DEBQ (приложение 1) по ограничительному пищевому поведению были достоверно выше значений нормы ($p < 0.05$). Эти пациенты боятся есть, чтобы не набрать вес или руководствуются соображениями “полезности”. Во 2 группе эти значения были ниже нормы, что указывает на то , что эти пациенты едят бесконтрольно, без ограничений, плохо осознавая, что и как они едят (20% наблюдений). И наиболее низкими были эти баллы в 3 группе пациентов, что означает нарушение пищевого поведения (40%). Всего из 60 больных РРП выявлено у 56 (93.3%).

Исследование показало, что в целом было выявлено легкое тревожное расстройство у 22 (36.7%) выраженное тревожное расстройство у 15 (25%) и тревожное расстройство крайне тяжелой степени тяжести у 15 (25%). При этом, наиболее выраженные изменения этой сферы были обнаружены у пациентов 3 группы, где встречалось тревожное расстройство крайне тяжелой степени тяжести в 40% случаев. В целом тревожное расстройство той или иной степени было выявлено у 52 (86,6%) больных из 60.

Были выявлены значимые корреляционные связи между примененными опросниками, а именно между тяжелым тревожным расстройством и различными видами нарушений пищевого поведения. То есть, при тяжелом тревожном расстройстве встречались все виды нарушений пищевого поведения. Кроме того, имелась достоверная положительная корреляция между выраженным тревожным расстройством и нарушением пищевого поведения по типу ОПП (ограничительное пищевое поведение) и ЭПП-2 (экстернальное пищевое поведение). .

Таким образом, выполненные исследования подтвердили данные литературы о том, что у пациентов с нарушениями пищевого поведения при обследовании выявляется тревожное расстройство скрытого характера, что значительно ухудшает качество жизни пациентов с ожирением.

ВЫВОДЫ. Оценкатревожных расстройств с использованием шкалы тревоги Занга можетвыступать в качестве критериев клинико-функциональной тяжести состояния и эффективности проводимой терапии у пациентов с ожирением и нарушениями пищевого поведения.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Butterfly Foundation. Investing in need: cost-effective interventions for eating disorders. 2015.

2. Smink FRE, van Hoeken D, Hoek HW. Epidemiology, course, and outcome of eating disorders.// Curr Opin Psychiatry. 2013;**26**(6):543–548. doi: 10.1097/YCO.0b013e328365a24f.

3. Keel PK, Brown TA. Update on course and outcome in eating disorders. .//Int J Eat Disord. 2010;**43**(3):195–204

4. Steinhausen HC. Outcome of eating disorders. .//Child Adolesc Psychiatr Clin N Am. 2009;**18**(1):225–242. doi: 10.1016/j.chc.2008.07.013.
5. Eddy KT, Tabri N, Thomas JJ, Murray HB, Keshaviah A, Hastings E, et al. Recovery from anorexia nervosa and bulimia nervosa at 22-year follow-up. .//J Clin Psychiatry. 2017;**78**(02):184–189. doi: 10.4088/JCP.15m10393.
6. Steinhausen HC. The outcome of anorexia nervosa in the 20th century..// AJP. 2002;**159**(8):1284–1293. doi: 10.1176/appi.ajp.159.8.1284
7. Austin A, Flynn M, Richards K, Hodsoll J, Duarte TA, Robinson P, et al. Duration of untreated eating disorder and relationship to outcomes: a systematic review of the literature. .//Eur Eat Disord Rev. 2020 doi: 10.1002/erv.2745.
8. Hamilton A, Mitchison D, Basten C, Byrne S, Goldstein M, Hay P, et al. Understanding treatment delay: perceived barriers preventing treatment-seeking for eating disorders. .//Aust N Z J Psychiatry. 2021;**12**:00048674211020102.
9. Loeb KL, le Grange D. Family-based treatment for adolescent eating disorders: current status, new applications and future directions. .//Int J Child Adolesc health. 2009;**2**(2):243–254.
10. Deloitte Access Economics. Social and economic cost of eating disorders in the United States of America. 2020; 92.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED PREDICTIVE MODELS FOR EARLY DETECTION OF CARDIOVASCULAR DISEASES IN YOUNG ADULTS

Sofia Naaz
Tashkent State Medical University, Tashkent
Email: sofianaaz8099@gmail.com
Najmiddinova Nilufar Nurali qizi
Tashkent State Medical University, Tashkent
Email: nilya_92@mail.ru

Abstract: Cardiovascular diseases remain the leading cause of global mortality and increasingly affect young adults due to early exposure to modifiable risk factors. Conventional cardiovascular risk assessment tools demonstrate limited sensitivity in identifying subclinical vascular dysfunction in individuals under 35 years of age. The purpose of this study was to develop and validate an artificial intelligence–based predictive model for early cardiovascular risk stratification in asymptomatic young adults.

A prospective analytical study included 328 participants aged 18–35 years without previously diagnosed cardiovascular pathology. Clinical, biochemical, inflammatory, and lifestyle parameters were integrated into a gradient boosting machine learning algorithm with five-fold cross-validation. Model performance was evaluated using accuracy, sensitivity, specificity, F1-score, and area under the receiver operating characteristic curve.

The developed model achieved an accuracy of 90.2%, sensitivity of 88.7%, specificity of 91.5%, and AUC of 0.95. Feature importance analysis identified LDL cholesterol, systolic blood pressure variability, body mass index, high-sensitivity C-reactive protein, physical inactivity, and positive family history as dominant predictors. Notably, 23.4% of individuals classified as high-risk by the AI model had low conventional risk scores, indicating improved early detection capability. Predictive simulation modeling demonstrated a potential 18–21% reduction in projected 10-year cardiovascular event probability following AI-guided preventive intervention.

The findings confirm the high discriminative capacity and clinical relevance of artificial intelligence–based predictive modeling for early cardiovascular screening in young populations.

Relevance

According to the World Health Organization, cardiovascular diseases account for more than 20 million deaths annually and remain the primary cause of global mortality [1]. Although typically associated with older populations, epidemiological trends demonstrate a progressive rise in obesity, sedentary behavior, dyslipidemia, and metabolic disturbances among young adults. Early endothelial dysfunction and

subclinical atherosclerotic changes often remain undetected by conventional scoring systems designed for middle-aged individuals.
Artificial intelligence technologies enable identification of complex nonlinear interactions between multiple risk variables, thereby improving predictive precision and enabling personalized prevention strategies.

Purpose

- Develop an AI-based predictive model using clinical, biochemical, and lifestyle data.
- Evaluate model performance and compare it with conventional cardiovascular risk assessment tools.
- Determine key risk factors contributing to early cardiovascular vulnerability in young adults.
- Explore potential impact of AI-guided preventive interventions on 10-year cardiovascular risk projections.

Materials and Methods

Participants: 328 young adults aged 18–35 years, recruited from outpatient clinics and university health centers.
Inclusion criteria: Age 18–35, absence of diagnosed cardiovascular disease, ability to provide informed consent.
Exclusion criteria: Existing cardiovascular disease, chronic kidney disease, diabetes mellitus, pregnancy.
Data collected:

- Anthropometrics: weight, height, BMI
- Blood pressure variability (systolic and diastolic)
- Biochemical: lipid profile (LDL, HDL, triglycerides), fasting glucose, hs-CRP
- Lifestyle: physical activity (IPAQ questionnaire), smoking status, dietary patterns
- Family history of premature cardiovascular disease

Machine learning model: Gradient boosting classifier implemented in Python (scikit-learn). Five-fold cross-validation was used. Dataset split: 70% training, 30% testing.
Performance metrics: Accuracy, sensitivity, specificity, F1-score, AUC.

Statistical analysis: SPSS 27.0, descriptive statistics, feature importance, simulation modeling for preventive impact.
Ethics: Conducted in accordance with the Declaration of Helsinki. Written informed consent obtained from all participants.

Results

The artificial intelligence model demonstrated high predictive performance with:

- Accuracy: 90.2%
- Sensitivity: 88.7%
- Specificity: 91.5%
- AUC: 0.95

The strongest predictors included elevated LDL cholesterol, increased body mass index, systolic blood pressure variability, elevated inflammatory markers, reduced physical activity, and positive family history.
Importantly, 23.4% of individuals identified as high-risk by the AI model were categorized as low-risk by traditional assessment tools. Simulation modeling indicated that early targeted lifestyle modification and risk management in this subgroup could reduce estimated 10-year cardiovascular event probability by up to 21%.

Conclusions

The developed artificial intelligence–based predictive model demonstrates superior discriminative capacity compared to conventional cardiovascular risk assessment methods in young adults. AI-driven stratification enables earlier identification of subclinical cardiovascular vulnerability, facilitating timely personalized preventive interventions.
Integration of such predictive systems into primary healthcare and digital medicine platforms may significantly reduce long-term cardiovascular morbidity and economic burden. Multicenter validation studies are recommended to assess external reproducibility and large-scale implementation feasibility.

References

1. World Health Organization. Cardiovascular diseases (CVDs). Geneva: WHO, 2023.
   Attia Z.I., Friedman P.A., Noseworthy P.A., et al. Age and sex estimation using artificial intelligence from standard 12-lead ECGs // Lancet Digital Health. 2019. Vol. 1, No. 2.
2. European Society of Cardiology. ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice , Eur Heart J. 2021. Vol. 42, No. 34. P. 3227–3337

AGRAR SOHANING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Farhadova Nafisa,
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
“Iqtisodiyot” mutaxassisligi
1-bosqich magistranti,
e-mail: nafisafarhadova@icloud.com,

Annotatsiya: Ushbu maqolada agrar sohaning davlatimizdagi o‘rni, unga berilgan e’tibor va bu sohaning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo‘llari haqida atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek, agrar sohaning iqtisodiy samaradorligi bo‘yicha qilinayotgan ishlar, duch kelinayotgan muammolar hamda ularning yechimlari bo‘yicha fikr-mulohazalar o‘rganilib, tavsiyalar jamlangan.

Аннотация: В данной статье представлен подробный анализ роли сельскохозяйственного сектора в нашей стране, уделяемого ему внимания и путей повышения экономической эффективности этого сектора. Также рассматривается проводимая работа по повышению экономической эффективности сельскохозяйственного сектора, возникающие проблемы и пути их решения, а также даются рекомендации.

Abstract: This article provides a detailed analysis of the role of the agricultural sector in our country, the attention given to it, and ways to increase the economic efficiency of this sector. It also examines the work being done on the economic efficiency of the agricultural sector, the problems encountered, and their solutions, and provides recommendations.

Kalit so‘zlar: Agrar, iqtisod, samaradorlik, rivojlanish, vazifa, irrigatsiya, unumdorlik, suv, texnologiya, resusr.

Ключевые слова: Аграрный, экономика, эффективность, развитие, задача, ирригация, производительность, вода, технология, ресурс.

Keywords: Agrarian, economy, efficiency, development, task, irrigation, productivity, water, technology, resource.

Ming yillik tarixga ega xalqimiz hayoti o‘tmishdan hozirgacha qishloq xo‘jaligi sohasi bilan uzviy bog‘liq. Agrar soha davlat iqtisodiyotining salmoqli hissasiga ega tarmoqdir. Shunday ekan, agrar sohaning rivoji orqali iqtisodiy o‘sish tendensiyalariga alohida e’tibor berilmoqda. Natijada, agrar sohaning iqtisodiy samaradorligini oshirishning turli usul va yo‘llari ishlab chiqilmoqda. Bu masala dolzarb hisoblanib, ushbu sohaning taraqqiyotiga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan alohida e’tibor qaratmoqda: “Biz qishloq xo‘jaligini moliyalashtirish tizimini o‘zgartirishimiz darkor. Halol ishlagan kishi, albatta, daromad topishi kerak. Buning uchun yer unumdorligini oshirish, irrigatsiya va

melioratsiya ishlarining samaradorligini yanada kuchaytirish, resusrlardan, avvalo, suvdan oqilona foydalanish, tejamkor texnologiyalarni joriy etishga alohida e'tibor berishimiz zarur" [1].

Agrar sohaning iqtisodiy samaradorligini oshirish innovatsion texnologiyalarni joriy etish, yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish, raqamlashtirish, klaster tizimini rivojlantirish hamda intensiv dehqonchilikka o'tish orqali mahsulot tannarxini kamaytirib, hosildorlik va eksport hajmini oshirishni nazarda tutadi. Chunki, qishloq xo'jaligi yer yuzida ish beruvchi eng katta tarmoq va soha bo'lib hisoblanadi. Dunyo aholisining 40 foiziga yaqini aynan shu jabhada banddir. Shu sababli, oziq-ovqat xavfsizligi dolzarb masalaga aylanayotgan bir paytda bu tarmoqni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar e'tibor qiladigan bo'lsak, O'zbekistonda agrar siyosatning asosiy maqsadi ushbu vazifani bajarishga qaratilgan. Bu siyosat eng avvalo tuproq unumdorligini oshirish orqali mahsulot yetishtirishni ko'paytirish, sohaga innovatsion texnologiyalarni jalb qilish, xo'jalik yuritishning klaster va kooperatsiya tizimini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Bu boradagi ishlar allaqachon boshlab yuborilgan [2].

Tadqiqotlarda agrar sohaning iqtisodiy samaradorligi haqida qator o'rganishlar olib borilgan. Jumladan, o'rganilgan ma'lumotlarga asosan, Namangan viloyati uchun bir qancha xulosa va takliflarni berilgan. Unga asosan, innovatsion texnologiyalarning agrar sohaning o'sish sur'atini jadallashtirishi, mahsulotlarni qayta ishlash va yer maydonlarini optimallashtirish usullari, xalqaro sifat standartiga e'tibor qaratish hamda innovatsion marketingni rivojlantirish bosqichlari kabi takliflar berilgan [3]. Biroq, tadqiqotda bu jarayon tor doirada o'rganilib, tahlil qilingan. Zero, O'zbekiston hududidagi har bir viloyat va tumanning o'z iqlimi va infratuzilmasi mavjud. Demak, O'zbekistonning yaxlit tuzilmasi uchun amal qiladigan jarayonni ishlab chiqish lozim. Bunda yurtimiz hududidagi agromaydonlar holati, joriy ko'rsatkichlari o'rganib chiqilib, keyinchalik tahlil qilinishi kerak. O'rganilgan manbalar asosida yagona tizim ishlab chiqilishi, amaliyotga tatbiq etilishi lozim.

Darhaqiqt, agrar sohada samaradorlikni oshirishning asosiy yo'llari sifatida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- innovatsiyalarni joriy etish: Qishloq xo'jaligiga zamonaviy ilmiy ishlanmalar, yuqori hosildor navlar va intensiv texnologiyalarni olib kirish.
- klaster tizimini rivojlantirish: Ishlab chiqarish, qayta ishlash va sotish zanjirini birlashtirgan klasterlar faoliyatini kengaytirish.
- suv va yer resurslarini boshqarish: Tomchilatib sug'orish kabi tejamkor texnologiyalarni qo'llash hamda yerlarning meliorativ holatini yaxshilash.
- raqamlashtirish va mexanizatsiyalash: Dronlar, GPS tizimlari va avtomatlashtirilgan texnikalardan foydalanish orqali mehnat unumdorligini oshirish.
- tarkibiy o'zgarishlar: Eksportbop va yuqori daromad keltiruvchi ekinlar turlarini ko'paytirish.
- logistika va infratuzilma: Mahsulotni saqlash, saralash va transportirovka qilish tizimini (sovitkichli omborlarni) rivojlantirish.

Shuningdek, agrar sohada iqtisodiy samaradorlik oshirish yo‘llaridan biri sifatida minimal xarajat bilan maksimal yuqori sifatli mahsulotni qo‘lga kiritishni tushunish mumkin. Buning uchun har qanday va tarmoqlarni qamrab olayotgan, zamonaviy talablarni o‘z ichiga olgan sun’iy intellektni ham bu sohaga olib kirish kerak. Bu borada hozirgi kunda iqtisodiyotning agrar sektoridagi iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biri ilmiy-texnikaviy taraqqiyot bo‘lib, bu qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining yuqori va barqaror o‘sish sur’atlarini oshirish imkonini beradi. Bu sanoatning uzluksiz rivojlanishini, O‘zbekistonda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning raqobatbardoshligini sifat jihatidan o‘zgartirishni, ishlab chiqarish va xo‘jalik faoliyati samaradorligini oshirishni, yuqori texnologiyali, resurslarni tejaydigan va aqlli qishloq xo‘jaligi texnikasidan foydalanish asosida ishlab chiqarish jarayonlarini texnik modernizatsiya qilish talablarini belgilaydi [4]. Natijada, aqlli qishloq xo‘jaligiga asos solinadi. Uning ishlash mexanizmi dronlar, sensorlar va IoT (narsalar interneti) qurilmalari yordamida ekinlar holatini masofadan kuzatish va resurslarni (suv va o‘g‘it) aniq me’yorda taqsimlashdan iborat. Ushbu aqlli qishloq xo‘jaligiga qo‘shimcha tarzda hozirda ko‘plab fermerlarimiz foydalanayotgan tomchilab sug‘orish va yomg‘irlatib sug‘orish tizimlarini kengaytirish orqali suv sarfini 30-50 % gacha kamaytirish imkonini zamonaviylashtirish va ishchi kuchini tejash mumkin.

Tashkiliy-iqtisodiy islohotlar ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, xo‘jalik yuritish shakllarini takomillashtirish orqali ishlab chiqarish zanjirini samarali tashkil etish lozim. Agroklasterlar tizimi orqali mahsulotni yetishtirishdan boshlab, uni qayta ishlash va tayyor mahsulot holida sotishgacha bo‘lgan barcha jarayonlarni birlashtirish, kooperatsiya aloqalari orqali kichik dehqon xo‘jaliklarini birlashtirish orqali texnika, o‘g‘it va kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, logistika tizimi orqali mahsulotlarni saqlash (sovutkichli omborlar) va tashish jarayonida yo‘qotishlarni kamaytirish uchun zamonaviy logistika markazlarini barpo etish maqsadga muvofiq.

Shular bilan birgalikda, sohaga kapital oqimini jalb qilish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlashni unutmaslik kerak. Chunki, bu ishlarni amalga oshirish uchun moliyaviy taraflama muammolar yechim topgan bo‘lishi kerak. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- imtiyozli kreditlash: Fermer va dehqonlarga texnika xarid qilish hamda yangi bog‘-rog‘lar barpo etish uchun arzonlashtirilgan kreditlar ajratish.

- sug‘urta tizimi: Tabiiy ofatlar va kutilmagan iqlim o‘zgarishlaridan ko‘riladigan zararlarni qoplash uchun agrosug‘urta xizmatlarini rivojlantirish.

- eksport salohiyati: Mahsulotlarni xalqaro standartlarga (Global GAP va Organic) muvofiqlashtirish orqali tashqi bozorlarga chiqish.

- agrosanoat majmuasida ilm-fan va amaliyot uyg‘unligi muhim. Mahalliy sharoitga moslashgan, iqlimiy o'zgarishlarga chidamli genotipik navlarni yaratish va mutaxassislarning texnologik savodxonligini oshirish sohaning intellektual salohiyatini mustahkamlaydi.

Shularga muvofiq, agrar tarmoqning iqtisodiy samaradorligini oshirish bugungi kunda faqatgina texnik resurslarni koʻpaytirish bilan emas, ya'ni innovatsion boshqaruv va raqamli texnologiyalarni chuqur integratsiya qilish bilan belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda, agrosanoat majmuasini modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini xalqaro standartlar darajasiga koʻtarish va ilm-fan yutuqlarini amaliyotga jadal tatbiq etish mamlakat iqtisodiyoti uchun ijtimoiy va moliyaviy barqarorlikni kafolatlaydi. Bu boʻyicha oʻtkazilgan tahlillar shuni koʻrsatadiki, qishloq xoʻjaligida rentabellikni yuksaltirishning eng maqbul yoʻli xomashyo yetishtirishdan tayyor yuqori qoʻshilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarishgacha boʻlgan yagona klaster zanjirini takomillashtirishdir. Iqlim oʻzgarishi va suv resurslari taqchilligi sharoitida resurs tejamkor (tomchilatib sugʻorish va aqlli monitoring) tizimlarining joriy etilishi sohaning barqarorligini ta'minlovchi asosiy drayver hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari (Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev asarlari va ma'ruzalaridan olingan fikrlar). Nashrga tayyorlovchilar: O.Salimov, Q.Quronboyev, M.Bekmurodov, L.Tangriyev. - T.: Yoshlar nashriyoti uyi. 2019. - 73 b.

2. Jurayev A. Agrar sohada yangi iqtisodiyot bosqichiga chiqish. // “Agroinnovatsiya” jurnali, Volume02, Issue02, 2024. - 214 b.

3. Bekmirzaev M. Iqtisodiyotning agrar sohasida salohiyatdan samarali foydalanishning innovatsion yoʻnalishlari. // “Innovations in Science and Technologies”, 6-son, 2025. - 368-369 b.

4. Eshqulova X. Qishloq xoʻjaligi tarmoqlarida samaradorlikni oshirishda iqtisodiy va tashkiliy munosabatlarni takomillashtirish. // “Экономика и социум”, №10(136)-1, 2025. - 108 b.

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ҲУҚУҚ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Тухтаев Камолиддин Ибрагимович
МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: ИҚТИСОДИЙ НИЗОЛАРНИ СУДГАЧА ҲАЛ ЭТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ……….6
Dilshoda Saydullayeva
AYOLLAR JINOYATCHILIGI TUSHUNCHASI, KRIMINOLOGIK TAVSIFI….9
Saidmusayev Jasurbek G‘ofur o‘g‘li
TASHQI IQTISODIY FAOLIYAT TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH……………………………………………………………13
Valijon Sherzod o‘g‘li Sherzodov
GIYOHVANDILIK VOSITALARINING NOQONUNIY AYLANISHI SOHASIDA VOYAGA YETMAGAN SHAXSLAR JINOYATCHILIGINING OLDINI OLISH: MUAMMO VA YECHIMLAR………………………………...16
Камалова Гулноза Абдубаситовна
ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ ПРИ СОВЕРШЕНИИ КРУПНЫХ СДЕЛОК: ПРЕДЕЛЫ КОРПОРАТИВНОЙ ДИСКРЕЦИИ………19

ФАЛСАФА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Aslonov Jurabek Mansurovich
RAQAMLASHTIRISH DAVRIDA YOSHLAR IJTIMOIY MUHITIDAGI O‘ZGARISHLAR…………………………………………………………………22
Adizov Azim Tolibovich
MAFKURAVIY IMMUNITET MAFKURAVIY KONFRONTATSIYA SHAROITIDA MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASHNING MUHIM OMILI……………………………………………………………………………..26

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШАЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Salijanova Gulnara Fazilovna
AMIR TEMUR DAVRIDA ILM-FAN VA O'QITISH-MA’RIFATCHILIK O'CHOQLARI...29

ЖУРНАЛИСТИКА ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Shahnoza Uzakova Beknazarovna
JURNALISTIKA TA'LIMI MUAMMOLARI OAVDA…………………………35

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Sh.Bobojonova
O'ZBEK TILIDAGI "AXLOQ" KONSEPTINING KONSEPTUAL LUG'ATDAGI TALQINI XUSUSIDA……………………………………………………………39

ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Ibodullayev Dilshod Ibragimovich
MINTAQANING IJOBIY IMIJINI OSHIRISHDA HUDUDIY MARKETING STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQISH VA AMALGA OSHIRISH…………42
Ismailov Xusanboy Maxammadqosim o'g'li
ALOQA KORXONALARIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKKA ERISHISHNING INNOVASION YONDASHUVLARI…………………………52
Ismailov Xusanboy Maxammadqosim o'g'li
ALOQA KORXONALARIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKKA ERISHISHNING ILMIY YO'NALISHLARI……………………………………56
Nabiyev Erali Davron o'g'li
ANTIKVAR BUYUMLARNING QIYMATINI BAHOLASHDA RAQAMLASHTIRISH..61
Sultanova Aziza Baxtiyar qizi
MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH TIZIMI…………………………………….66
Sultanova Aziza Baxtiyar qizi
MINTAQADA ASOSIY KAPITALGA INVESTITSIYALARNI JALB QILISH BOSQICHLARI……………………………………………………………..69
Mayliyeva Sadoqat Safayozovna
KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA SAMARALI STRATEGIYALAR…………………………………………...72
Gulyamova Gulnora Pataxkamalovna
TURIZMNI RAQAMLASHTIRISH: MUAMMO VA ISTIQBOLLAR…………75
Begmatov Khusanbek
GERMANY'S EXPERIENCE IN MIGRATION MANAGEMENT……………...80
Xasanova Inobat Kadirberganova
RAQAMLI TO'LOV TIZIMLARINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI…….83

G’ayrat Odinayev
RAQAMLASHTIRISH ORQALI TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH YO’LLARI……………………………………………86
Фарход Каримов
СТАРТАПЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ……………………89
Xamro Xasanov
TIJORAT BANKLARIDA OPERATASION TAVAKKALCHILIKNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI…………………………………...91
Otayeva Dilfuza Zaripovna
MINTAQAVIY INNOVATSION KLASTERLARNI YARATISH VA RAG‘BATLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI………………………………94

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Otamuratov Maqsudbek Shonazarovich
RAQAMLI TA’LIM MUHITI BO‘LAJAK MUHANDIS-TEXNOLOGLARNING MULOQOT KOMPETENSIYASINI KASBIY RIVOJLANTIRISH…………….97
Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna
SAN'AT ASARLARINING YARATILISHIDA KOMPOZITSION QORALAMALARNING AHAMIYATI………………………………………...100
Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna
KOMPOZITSIYASIDA RITMNING QO’LLANILISHI………………………..103
Shakhida Yusupova
DUAL EDUCATION AS A FACTOR IN INTENSIFYING PROFESSIONAL ENGLISH LANGUAGE LEARNING AT TECHNICAL UNIVERSITIES…….106
Shamsutdinova Sabohat Xabibullayevna, Qaarshiyeva Muborak Bektosh qizi
TA’LIM MUHITINI VERTUALLASHTIRISHNING ZAMONAVIY ISTIQBOLLARI……………………………………………………………109

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Saitmurodova Xandona Shokir qizi
O‘QUV-MASHG‘ULOT GURUHLARIDA UZOQ MASOFAGA YUGURUVCHILARNI MUSOBAQALARGA TAYYORLASHNING ZAMONAVIY METODLARI……………………………………………...111

ТЕХНИКА ВА ТЕХНОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Davlyatov Azizbek Abdikasimovich, Xudayberdiyev Absalom Abdurasulovich
OZIQ-OVQAT SANOATI CHIQINDILARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ISTIQBOLLARI……………………………………115

БИОМЕДИЦИНА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Рахмонов Хуршид Қодиржонович, Муйдинов Жавлонбек Иброхимович
МУДДАТДАН ОЛДИН ЧАЛА ТЎҒИЛГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ҚИЗИЛЎНГАЧ АТЕРЗИЯСИНИ ЖИНС БЎЙИЧА ВА ҲОМИЛАДОРЛИККА БОҒЛИҚ РАВИШДА УЧРАШ ДАРАЖАСИ…………………………………………………..120
Рахмонов Хуршид Қодиржонович, Муйдинов Жавлонбек Иброхимович
МУДДАТДАН ОЛДИН ЧАЛА ТЎҒИЛГАН ЧАҚАЛОҚЛАРДА ҚИЗИЛЎНГАЧ АТРЕЗИЯСИНИ УЧРАШ ДАРАЖАСИ ВА РЕГИОНАЛ ЖИҲАТЛАРИ…...123
Каюмова Д.Т, Латипова М.А
КОМПЛЕКСНАЯ ОЦЕНКА РАССТРОЙСТВ ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ (ЭМОЦИОНАЛЬНОГО, ЭКСТЕРНАЛЬНОГО И ОГРАНИЧИТЕЛЬНОГО) У ПАЦИЕНТОВ С ОЖИРЕНИЕМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ГОЛЛАНДСКОГО ОПРОСНИКА ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ (DEBQ)………………………....126
Sofia Naaz
ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED PREDICTIVE MODELS FOR EARLY DETECTION OF CARDIOVASCULAR DISEASES IN YOUNG ADULTS….130

АГРОПРОЦЕССИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Farhadova Nafisa
AGRAR SOHANING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI………………………………………………………………133

**TADQIQOT.UZ ТОМОНИДАН
ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

”ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР” МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 87-КЎП ТАРМОҚЛИ ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

(1-қисм)

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусаҳҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 30.04.2026